

HET WETSVOORSTEL TRANSGENDERS

Masterscriptie Rechtsgeleerdheid Accent Privaatrecht

Universiteit van Tilburg

*Renate Dietvorst
s330837
Mw. Mr. V. Smits
Prof. Mr. P.
Vlaardingerbroek*

Het Wetsvoorstel Transgenders

'De overheid moet uit ons ondergoed blijven'

(Vreer, Amsterdam, 7 maart 2011)

Renate Dietvorst

S330837

TILBURG UNIVERSITY 2013

Voorwoord

Voor u ligt mijn masterscriptie 'Het Wetsvoorstel Transgenders'. Deze scriptie is toegespitst op de afstudeerrichting Privaatrecht. Privaatrecht heeft me altijd erg geïnteresseerd. Na mijn masteropleiding Gezondheidsrecht aan de UvA leek de master Privaatrecht mij het een erg goede verbreding van mijn juridische interesses. Daarbij had ik ook een sterke voorkeur naar het personen en familierecht. Vandaar dat ik besloot af te studeren met een personen en familierecht scriptie.

Een jaar geleden las ik over het wetsvoorstel transgenders en ik was daarbij meteen geïntrigeerd door het onderwerp. Het onderzoek voor deze scriptie heb ik dan ook met veel genoegen uitgevoerd. Het doen van onderzoek naar transgenderwetgeving is een onderzoek met veel juridisch ingewikkelde aspecten, maar daarnaast heeft de transgenderwetgeving ook veel consequenties voor het leven van de betrokkenen. Dit maakt het doen van onderzoek naar deze wetgeving erg levendig, maar ook belangrijk. Deze scriptie heeft mij dan ook onder andere geïnspireerd verder te gaan in het academisch onderzoek en inmiddels ben ik dan ook bezig met de research master om mij hier verder in te verbreden.

Ik liep tegen het probleem aan dat de scriptie wat lang werd. Het bleek al snel in mijn onderzoek dat het een erg breed onderzoek zou worden, omdat verschillende aspecten van het wetsvoorstel belicht moesten worden. Dit maakt deze scriptie wellicht wat groot, maar wel erg compleet.

Tot slot wil ik nog even wat mensen bedanken voor de steun die ik van ze heb gehad. Ten eerste wil ik graag mw. V. Smits bedanken voor de goede begeleiding bij deze scriptie. Zij gaf mij inzichten waar ik zelf niet aan had gedacht. Daarnaast wil ik graag Prof. Vlaardingerbroek bedanken voor het feit dat hij tijd vrij heeft willen maken om deze scriptie als tweede lezer te lezen. Vervolgens wil ik graag mw. C. van Dun van het TNN bedanken voor het telefonische interview. Ook wil ik graag even mijn ouders bedanken voor de financiële steun de afgelopen jaren. Ten slotte wil ik mijn enorme dankwoord uitspreken voor Maickel Bazelmans. Zonder hem was het voor mij onmogelijk deze master, en de research master af te maken. Ik wil hem specifiek bedanken voor alle mentale en financiële steun en het lezen van al mijn papers en deze scriptie. Daarnaast wil ik hem ook bedanken voor het luisteren naar mijn onderzoek ideeën en het meedenken.

Zoals gezegd heb ik met veel plezier aan deze scriptie gewerkt. Ik hoop dan ook dat u het met plezier leest.

Renate Dietvorst, 31 december 2013.

Afkortingen en begrippenlijst

AA	Ars Aequi
ABS	Ambtenaar van de Burgerlijke Stand
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
Awb	Algemene Wet Bestuursrecht
BVerfG	Bundesverfassungsgericht
BW	Burgerlijk Wetboek
CRvVG	Centrale Raad voor de Volksgezondheid
EHRM	Europees hof van de rechten van de mens
EVRM	Europees verdrag voor de rechten van de mens
GBA	Gemeentelijke Basis Administratie
Gw	Grondwet
HR	Hoge Raad
HRW	Human Rights Watch
KI	Kunstmatige Inseminatie
KID	Kunstmatige Inseminatie Donor
LJN	Landelijk Jurisprudentie Nummer
MvA	Memorie van Antwoord
MvT	Memorie van Toelichting
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristen Blad
NJF	Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak
NVvR	Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak
OCW	Ministerie Onderwijs Cultuur en Wetenschap
Rb.	Rechtbank
Rv	Wetboek van Rechtsvordering
SCP	Sociaal Cultureel Planbureau
Sr	Wetboek van strafrecht
Stb.	Staatsblad
TNN	Transgender Netwerk Nederland
TSG	Transsexuellengesetz
UMCG	Universitair Medisch Centrum Groningen
VUMC	VU Medisch Centrum
WGBO	Wet Geneeskundige Behandelingsovereenkomst

Transvrouw: Van man naar vrouw getransformeerd.

Transman: Van vrouw naar man getransformeerd.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	5
Inleiding	7
<i>Onderzoeksdoel en het theoretisch kader</i>	8
<i>Methode van onderzoek</i>	9
<i>Maatschappelijke relevantie</i>	9
<i>De wetenschappelijke relevantie</i>	9
1. De Transgenderidentiteit en de huidige regelgeving tot het wijzigen van de geslachtsvermelding	11
1.1. <i>Inleiding</i>	11
1.2. <i>De transgenderidentiteit</i>	11
1.3. <i>De juridische problemen die transgenders ondervinden</i>	12
1.4. <i>Huidige regelgeving met betrekking tot wijziging van de geslachtsnaam art. 1:28 BW</i>	14
1.4.1. Nederlandse nationaliteit	14
1.4.2. Aanpassen geslacht	15
1.4.3. Overtuiging te behoren tot het andere geslacht	16
1.4.4. Niet meer in staat zijn kinderen te baren of verwekken	17
1.4.5. Huwelijk	17
1.4.6. Deskundigen en de verklaring	17
1.5. <i>De gevolgen van de wijziging van de geslachtsvermelding</i>	19
1.6. <i>Conclusie</i>	19
2. Aanleidingen tot het Wetsvoorstel Transgenders	21
2.1. <i>Inleiding</i>	21
2.2. <i>Aanleiding tot het Wetsvoorstel Transgenders</i>	21
2.3. <i>De internationale situatie</i>	22
2.3.1. Europese Hof voor de Rechten van de Mens	22
2.3.2. De Raad van Europa	23
2.3.3. CIEC-overeenkomst	23
2.3.4. Yogyakarta Principles	24
2.3.5. Human Rights Watch	25
2.4. <i>Conclusie</i>	26
3. Het Wetsvoorstel Transgenders: Een afweging van de juridische en praktische aspecten van het Wetsvoorstel Transgenders	28
3.1. <i>Inleiding</i>	28
3.1.1. Korte overweging bij het wetsvoorstel: De zelfbeschikking en zelfdiagnose	28
3.2. <i>Het wetsvoorstel transgenders in hoofdlijnen</i>	29
3.2.1. Art. 1:28 e.v. BW (nieuw)	29
3.2.2. De akte van geboorte	30
3.2.3. De genderteams en de wachtlijsten	30
3.2.4. verzekering	31
3.2.5. Artsen	31

3.3.	<i>Aanpassen geslacht</i>	32
3.4.	<i>Sterilisatie-eis</i>	34
3.5.	<i>De rechter en ambtenaar van de burgerlijke stand</i>	37
3.6.	<i>De ambtenaar van de burgerlijke stand</i>	40
3.7.	<i>Deskundigenverklaring en de deskundigen</i>	41
3.8.	<i>De overtuiging te behoren tot het andere geslacht</i>	44
3.9.	<i>Identiteitsfraude</i>	44
3.10.	<i>De overtuiging te behoren tot het andere geslacht</i>	44
3.11.	<i>Leeftijd</i>	45
3.12.	<i>Voornaam</i>	47
3.13.	<i>Kinderen en het ouderschap</i>	48
3.14.	<i>Huwelijk</i>	51
3.15.	<i>Het doorwerken van de wijziging van de geslachtsvermelding</i>	52
3.16.	<i>Medische behandeling</i>	52
3.17.	<i>Terugwerkende kracht</i>	52
3.18.	<i>Conclusie</i>	52
4.	Transgenderwetgeving in het buitenland.	55
4.1.	<i>Inleiding</i>	55
4.2.	<i>Argentinië</i>	55
4.3.	<i>België</i>	59
4.4.	<i>Verenigd Koninkrijk</i>	62
4.5.	<i>Duitsland</i>	64
4.6.	<i>Conclusie</i>	67
5.	Conclusie	68
5.1.	<i>aanbevelingen</i>	73

Inleiding

Mensen met een overtuiging te behoren tot het andere geslacht kunnen onder bepaalde voorwaarden hun geslachtsvermelding in de geboorteakte laten wijzigen. Op dit moment is het lastig deze geslachtsvermelding te wijzigen, omdat de persoon in kwestie vaak jarenlange juridische en medische procedures moet ondergaan.¹ Er worden zware (juridische) eisen gesteld aan de wijziging van de geslachtsvermelding. Op dit moment moeten zij op grond van art. 1:28 e.v. BW het geslacht ook daadwerkelijk medisch laten wijzigen en eventuele hormoonbehandelingen ondergaan en mogen zij niet meer in staat zijn kinderen te verwekken/ te baren. Zij moeten dus onvruchtbaar worden gemaakt. Er is dus sprake van een zogenaamde sterilisatie-eis.² Het verzoek staat open voor personen met een Nederlandse nationaliteit, of wanneer de persoon een nauwe relatie heeft met Nederland.³ Daarnaast moeten mensen ook de 'echte overtuiging' hebben zijn of haar geslachtsvermelding te laten veranderen.

Er wordt op grond van art. 1:28a BW bepaald dat er een deskundige nodig is om vast te stellen dat er een daadwerkelijke 'overtuiging' is tot het andere geslacht te behoren, of de verzoeker lichamelijk aan het verlangde geslacht is aangepast, zoals uit medisch of psychologisch oogpunt verantwoord is. Ten slotte moet de deskundige verklaren dat de mannelijke verzoeker nimmer meer in staat zal zijn kinderen te verwekken, of de vrouw nooit meer in staat zal zijn kinderen te baren. De rechtbank wijst het verzoek tot wijziging van de geslachtsvermelding toe als het van oordeel is, dat voldoende vast is komen te staan dat de verzoeker de overtuiging heeft tot andere geslacht te behoren en de verzoeker voldoet aan de gestelde voorwaarden in art. 1:28 lid 1 BW. Deze kort genoemde eisen geven veel problemen voor transgenders. Er is dan ook veel kritiek geweest van verschillende transgenderbelangenorganisaties en mensenrechtenorganisaties ten aanzien van het feit dat de overheid teveel ingrijpt in de vrijheid van procreatie en ten aanzien van het feit dat de overheid ingrijpt in het zelfbeschikkingsrecht van het individu.⁴ Het individu wordt gedwongen, wanneer hij graag een wijziging van de geslachtsvermelding wil, zich te laten behandelen met hormonen en een geslacht veranderende operatie te ondergaan.

Daarnaast is in verschillende landen al sprake van een juridische erkenning van de genderidentiteit van personen via een administratieve procedure. Daarbij zijn bovenstaande eisen niet van toepassing. Ook is het niet meer nodig een verzoekschriftprocedure bij de rechtbank in te dienen. Door de problemen die transgenders ervaren bij het wijzigen van hun geslacht en het feit dat in verschillende landen al sprake is

¹ Daarnaast zijn er ook problemen met betrekking tot de afstammingsvoorlichting en de privacy. Hierop wordt in deze scriptie niet verder ingegaan.

² Vlaardingerbroek e.a. 2011, p.100.

³ art. 1:28 lid 3 BW en Vlaardingerbroek e.a. 2011, p.100.

⁴ Zie hiervoor www.transgendernetwerk.nl/themas/wetgeving.

van een gemakkelijker proces tot juridische erkenning van de genderidentiteit, is er een wetsvoorstel Transgenders ingediend bij de Tweede Kamer door staatssecretaris Teeven. Het wetsvoorstel zal een wijziging inhouden van artikel 1:28 ev. BW. De sterilisatie-eis zal komen te vervallen en daarnaast zullen een aantal andere belangrijke wijzigingen plaatsvinden. In de plaats daarvan wordt het voldoende dat een deskundige, die specifiek hiervoor is aangesteld, vaststelt dat er sprake is van een 'blijvende overtuiging' dat deze persoon zijn geslacht wil wijzigen.⁵

Men kan zich afvragen of de overheid niet alsnog teveel ingrijpt bij de wijziging van het geslacht in het wetsvoorstel transgenders. Kunnen we niet beter een volledig administratieve procedure maken van de wijziging van de geslachtsvermelding? Kortom: Hoe staat het met de juridische positie van transseksuelen na de invoering van het wetsvoorstel?

Onderzoeksdoel en het theoretisch kader

Het doel van dit onderzoek is het beoordelen of het Wetsvoorstel Transgenders geen afbreuk doet aan de persoonlijke autonomie van het individu. Het doel is het beoordelen of het wetsvoorstel bijdraagt aan een verdere juridische erkenning van de transgenderidentiteit en of deze erkenning van de transgenderidentiteit volledig is, of dat er sprake zal zijn van knelpunten in de erkenning van de transgenderidentiteit. Daarnaast zal er ook een verkennend onderzoek worden gedaan naar de oude situatie en zal de nieuwe situatie worden beschreven. Het onderzoek zal dus ook een beschrijvend of verkennend karakter kennen. Aan de hand van het beschrijvend onderzoek zal een beoordelende conclusie worden getrokken. De onderzoeksvraag die centraal staat in dit onderzoek is:

'In hoeverre draagt het Wetsvoorstel Transgenders bij tot een verdere juridische erkenning van de genderidentiteit van transgenders?'

De scriptie zal onderverdeeld worden in een viertal hoofdstukken aan de hand van vier onderzoeksvragen, om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

1. *Wat is een transgenderidentiteit en wat is de huidige regelgeving met betrekking tot het wijzigen van de geslachtsvermelding?*
2. *Wat is de aanleiding van het wetsvoorstel?*
3. *Wat zijn de veranderingen bij de invoer van het Wetsvoorstel Transgenders en waar liggen de knelpunten van het nieuwe wetsvoorstel?*
4. *Wat hebben andere landen geregeld met betrekking tot de erkenning van transgenders?*

De scriptie zal concluderen met een antwoord op de hoofdvraag en er zullen aanbevelingen worden gedaan.

⁵ 'Wetsvoorstel transgenders naar Tweede Kamer', *Rijksoverheid* 24 augustus 2012, www.rijksoverheid.nl (zoek op *Transgenders*).

Methode van onderzoek

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zal een literatuuronderzoek worden gedaan. Daarbij komt ook de wetgeving en de jurisprudentie aan bod. Er zal hier een beschrijvend onderzoek worden gedaan. Daarnaast is het noodzakelijk dat de kamerstukken worden bekeken en het wetsvoorstel zelf, om de verandering met betrekking tot het nieuwe wetsvoorstel te kunnen beschrijven.

Om knelpunten aan te kunnen geven zal een interview worden gedaan met de TNN en daarnaast zullen ook officiële reacties van belangenorganisaties worden aangehaald. Ten slotte zal er gebruik worden gemaakt van rechtsvergelijking om te kunnen beoordelen of het wetsvoorstel nog verder verbeterd kan worden. Argentinië wordt aangehaald, omdat daar vanaf 2012 een geheel administratieve procedure bestaat. Groot-Brittannië zal vervolgens worden bekeken omdat hier in 2004 de Gender Recognition Act is vastgesteld. Daarnaast zal België worden bekeken omdat hier nog steeds de lichamelijke aanpassingseisen en de sterilisatie-eis geldt, maar waarbij bij de wet van 2007 overgestapt is op een bestuurlijke procedure inzake transseksualiteit. Ten slotte wordt Duitsland beschreven. Door de methode van rechtsvergelijking toe te passen ontstaat nieuwe kennis. De eventuele knelpunten in het wetsvoorstel kunnen op basis van deze nieuwe kennis wellicht worden verbeterd. Er kan dan een goede aanbeveling worden geschreven.

Maatschappelijke relevantie

Transgenders voelen dat zij tot het andere geslacht behoren en daarbij willen sommige transgenders graag hun geslachtsvermelding laten wijzigen. Het is erg moeilijk om de geslachtsvermelding te wijzigen, omdat de huidige regelgeving zeer veel eisen stelt. Gelukkig heeft de politiek dit ingezien en wordt het voor transgenders makkelijker om hun geslachtsnaam te wijzigen. Dit is ook erg relevant voor Nederland zelf, want Nederland loopt achter op dit onderwerp ten aanzien van de rest van Europa, wanneer we dit vergelijken met andere landen in Europa.⁶ De vraag is of het wetsvoorstel wel helemaal tegemoet komt aan de juridische positie van de transgenders, of dat er nog steeds obstakels bestaan voor de transgenders. Het is van belang voor deze groep personen een duidelijk beeld te creëren wat het wetsvoorstel inhoudt en wat de verbeteringen zijn. Ook is het van belang voor deze groep mensen dat duidelijk is welke verdere verbeteringen er nog door te voeren zijn in het huidige wetsvoorstel.

De wetenschappelijke relevantie

Een aanbeveling kan helpen de juridische positie van transgenders verder te verbeteren. Het onderzoek kan helpen om tot een goede aanbeveling te komen. Het wetsvoorstel zou dan verder kunnen worden aangepast. Het kan een eventuele leemte die nog in het wetsvoorstel staat opvullen of het onderzoek kan er voor zorgen dat de wetenschap en de politiek verdere stappen zal ondernemen om de juridische erkenning van transgenders naar een hoger niveau te brengen. Daarnaast zou het een aanleiding kunnen zijn naar

⁶ <http://transgendernetwerk.nl/2011/03/nieuwe-wet-geslachtswijziging-moet-voor-de-zomer-naar-de-kamer/>.

meerdere onderzoeken op het gebied van transgenderwetgeving en juridische aspecten waarmee transgenders te maken hebben.

1. De Transgenderidentiteit en de huidige regelgeving tot het wijzigen van de geslachtsvermelding

1.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat een transgenderidentiteit precies inhoudt. Uitgelegd wordt wat de kenmerken zijn van transseksualiteit en de factoren die spelen bij de vaststelling van de geslachtelijke identiteit. Daarnaast worden (juridische)problemen besproken die personen met een transgenderidentiteit vaak hebben. Vervolgens wordt er een beschrijving gegeven van de huidige regelgeving ter wijziging van de geslachtsvermelding en worden de verschillende aspecten van art. 1:28 e.v. BW uitgelegd. Daarna wordt een uitleg gegeven over de gevolgen van de wijziging van de geslachtsvermelding. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte conclusie.

1.2. De transgenderidentiteit

Van transseksualiteit is sprake wanneer er een contradictie bestaat tussen het lichamelijke en psychische geslacht.⁷ De persoon heeft de overtuiging te behoren tot het andere geslacht, zonder dat er sprake is van psychotische of psychopathologische verschijnselen.⁸ Essentieel voor transseksualiteit is dat de aangeboren geslachtsorganen normaal zijn, maar de persoon verlangt daarbij naar het aanpassen van het geslacht aan de genderidentiteit. Dit verlangen zorgt er vaak voor dat men zijn eigen geslacht dan ook zoveel mogelijk wenst aan te passen aan het andere geslacht. Men ondergaat daarom ook vaak hormoonbehandelingen en ingrepen.⁹ De contradictie tussen het lichamelijk en psychische geslacht van de persoon wordt ook wel genderdysphorie genoemd.¹⁰ De kenmerken van transseksualiteit zijn volgens de memorie van toelichting van art. 1:29 BW(oud) dat er sprake is van *'de overtuiging tot het andere geslacht te behoren, gepaard gaande met een afwijzing van de aangeboren geslachtsorganen en geslachtelijke kenmerken en het onweerstaanbare verlangen van geslacht te veranderen worden geacht de essentiële kenmerken te zijn van de transseksualiteit.'*¹¹ Deze kenmerken van transseksualiteit onderscheiden zich volgens de memorie van toelichting van homoseksualiteit en travestitisme.¹² Het daadwerkelijk veranderen van geslacht door middel van chirurgische ingrepen en hormoonbehandelingen zijn volgens de memorie van toelichting wezenlijke kenmerken van transseksualiteit.

⁷ Leenen e.a. 2011, p. 61.

⁸ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 94.

⁹ Kamerstukken II 1981/82,17 297, nr. 3, p. 3.

¹⁰ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p. 17. De MvT noemt dit de *'incongruentie tussen het biologische geslacht en de beleefde genderidentiteit.'*

¹¹ Kamerstukken II 1981/82,17 297, nr. 3, p. 18.

¹² Kamerstukken II 1981/82,17 297, nr. 3, p. 18-19.

Er bestaan twee soorten transseksualiteit; de primaire en de secundaire¹³ transseksualiteit. De primaire transseksualiteit houdt in dat de overtuiging tot het andere geslacht te behoren teruggaat tot de vroege kinderjaren. De transseksualiteit komt daarentegen wel vaak pas volledig tot uitdrukking in de adolescentie.¹⁴ De secundaire transseksualiteit houdt in dat de gender-dysforie in een latere levensfase geopenbaard is. Onder deze groep bestaat vaak een grote verscheidenheid aan gendergevoelens en belevingsverschillen, die vaak onderhevig zijn aan sociale status en het intellectueel, waarbij de sociale gevolgen van het wijzigen van het geslacht, problemen met zich mee kunnen brengen.¹⁵

Er zijn verschillende factoren waar naar wordt gekeken bij de vaststelling van de geslachtelijke identiteit. Het gaat hier dan voornamelijk om uiterlijke geslachtskenmerken. Daarnaast zijn er naar de huidige medisch-biologische opvattingen ook andere factoren van betekenis bij het vaststellen van het geslacht¹⁶, namelijk het genetisch criterium¹⁷, het gonadale criterium¹⁸, het genitale criterium¹⁹, het psychisch criterium²⁰ en het sociologisch criterium²¹. Bij het vaststellen van het geslacht van een persoon bij de geboorte, wordt de doorslag veelal gegeven door het genitale geslacht. Toch zijn er personen waarbij het geslacht op deze manier niet kan worden vastgesteld. Een absoluut geslachts criterium bestaat dan ook niet.²² Naast personen waarbij geen geslacht kan worden vastgesteld, zijn er ook personen die beide geslachtelijke kenmerken tegelijkertijd bezitten. Dit zijn personen die vallen onder het begrip 'interseksueel'.²³

Het geslacht hoeft niet alleen op basis van somatische criteria worden vastgesteld, maar is daarnaast ook afhankelijk van (plastisch) chirurgische mogelijkheden. Leenen e.a. stellen dat het vaststellen van het geslacht van de mens niet kan door middel van een bestaand criterium, maar dat het vaststellen van het geslacht vaak een maatschappelijke aangelegenheid is.²⁴

1.3. De juridische problemen die transgenders ondervinden

Er zijn verschillende problemen waarmee een persoon met een transgenderidentiteit te maken heeft. Voorbeelden van deze problemen zijn discriminatie en het ontslaan van de transgender door de

¹³ Centrale Raad voor de Volksgezondheid 1980, p. 7.

¹⁴ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p. 18.

¹⁵ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p. 19. Voor deze groep is het vaak moeilijk van geslacht te veranderen in verband met werk en familieverplichtingen, omdat de sociale gevolgen van de verandering van het geslacht soms moeilijk te overwinnen zijn.

¹⁶ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 6.

¹⁷ Het genetisch criterium is de chromosomenstructuur.

¹⁸ Het gonadale criterium is de testes en ovaria.

¹⁹ De primaire uit en inwendige alsmede de secundaire geslachtskenmerken.

²⁰ De genderidentiteit. Het gevoel man, dan wel vrouw te zijn.

²¹ Het mannelijk dan wel vrouwelijk sociaal gedrag.

²² CRvVG, Advies inzake het ontwerp van wet betreffende wijziging van de akte van geboorte van transsexuelen 1980, p. 4. (MvT gedeelte) en zie ook: Leenen e.a. 2011, p. 61.

²³ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 6.

²⁴ Leenen e.a. 2011, p. 61. Het vaststellen van het geslacht wordt namelijk onderworpen aan een rechterlijk oordeel.

werkgever.²⁵ De overtuiging te behoren tot het andere geslacht kan daarom veel lijden met zich meebrengen. Men kan hier bijvoorbeeld psychische problemen door ondervinden. Naast het feit dat men vaak graag het geslacht daadwerkelijk wil veranderen naar het gewenste geslacht, heeft men vaak ook een sterke behoefte naar verandering van de juridische geslachtsvermelding.²⁶ Deze behoefte komt onder andere voort uit het feit dat de persoon zich ook vaak gedraagt naar het andere geslacht en op deze manier erkend wil worden door de samenleving. De vraag rijst dan ook of men recht heeft om over eigen geslachtelijkheid te kunnen beschikken.²⁷ Een daadwerkelijke verandering van de geslachtsvermelding brengt namelijk consequenties mee voor de samenleving en het recht. De rechtszekerheid brengt een vaststelling van de geslachtelijke identiteit met zich mee.²⁸ Naast de gewichtigheid van rechtszekerheid, moet er ook gewicht worden toegekend aan het recht om over het eigen lichaam te kunnen beschikken.²⁹ Dit is een knelpunt voor een persoon met een transgenderidentiteit. Zij kunnen namelijk onder de huidige wetgeving niet volledig over hun eigen geslacht beschikken. Het is namelijk onder de huidige wetgeving erg moeilijk om te switchen van de geslachtsvermelding die geregistreerd staat in de geboorteakte. Van belang is dan ook dat het wijzigen van een geslachtsvermelding mogelijk is.

Tot 1973 zijn er veel verzoeken toegewezen tot wijziging van de geslachtsvermelding. De transseksuelen konden op basis van een verzoek om verbetering van een misslag in de geboorteakte de geslachtsvermelding vaak laten wijzigen.³⁰ In een uitspraak van de Hoge Raad in 1973 en 1975³¹ is deze tendens geblokkeerd.³² De HR overweegt dat alleen de wetgever een aanvulling van de registers van de burgerlijke stand, onder de nodige waarborgen en met uitsluiting of beperking van terugwerkende kracht, mogelijk kan maken. Er zou anders een afbreuk aan de rechtszekerheid en de bewijskracht van de geboorteakte worden gedaan. Hierdoor was het niet meer mogelijk om via art. 1:29 lid 1 BW(oud) voorziene mislagprocedure wijziging van de geslachtsaanduiding in de geboorteakte te bereiken.³³

Toch werd er sindsdien wel gepleit voor de erkenning van het recht op wijziging van de geslachtsvermelding.³⁴ De Commissie Transsexisme, een commissie uit de Gezondheidsraad, heeft een advies uitgebracht in 1977. Hierin werd gepleit voor een erkenning van het recht op wijziging van de geslachtsnaam. De Commissie was van oordeel dat de administratieve aanpassing een essentieel onderdeel

²⁵ Zie: http://www.ieder1gelijk.nl/uploads/media/Meldpunt_Transgender_Discriminatie_Inzichten_2012_02.pdf. (laatst geopend op 18 februari 2014).

²⁶ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p.97. En zie ook: CRvVG, Advies inzake het ontwerp van wet betreffende wijziging van de akte van geboorte van transsexuelen 1980, p. 9.

²⁷ Leenen e.a. 2011, p. 61.

²⁸ Leenen e.a. 2011, p. 61.

²⁹ Leenen e.a. 2011, p. 62.

³⁰ Hof Arnhem 15 november 1967, *NJ* 1970, 107.

³¹ HR 13 december 1973, *NJ* 1975, 130 en HR 3 januari 1975, *NJ* 1975, 187.

³² Leenen e.a. 2011, p. 62.

³³ *Kamerstukken II* 1981/82,17 297, nr. 3, p. 11.

³⁴ Leenen e.a. 2011, p. 62.

is van de geïntegreerde therapie. Op deze manier kunnen transgenders een volwaardig bestaan leiden. De aanpassing bevestigt en versterkt de genderidentiteit. Daarnaast identificeert de maatschappij de transgender dan als een officieel lid van de andere sekse.³⁵ De administratieve aanpassing is te beschouwen als een psychosociale component van de behandeling van de transgender.³⁶ Vervolgens is dan ook in 1982 besloten tot het indienen van een wetsvoorstel omtrent het wijzigen van de vermelding van de kunne in de akte van geboorte.

1.4. Huidige regelgeving met betrekking tot wijziging van de geslachtsnaam art.

1:28 BW

De artikelen 1:28 tot en met 1:28c BW regelen de rechterlijke last tot wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte.

Iedere Nederlander die de overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren dan is vermeld in de akte van geboorte en lichamelijk aan het verlangde geslacht is aangepast voor zover dit uit medisch en psychologisch oogpunt verantwoord en mogelijk is, kan een verzoek doen aan de rechtbank tot wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. De persoon moet dan wel nimmer meer in staat zijn kinderen te verwekken of te baren.³⁷

Onder de akte van geboorte wordt mede verstaan een akte van inschrijving van een buiten Nederland opgemaakte akte van geboorte of van een beschikking, zoals bedoeld in art. 1:25c BW.³⁸ Lid 3 van art. 1:28 BW vermeldt dat degene, die de Nederlandse nationaliteit niet bezit, een verzoek tot wijziging van de vermelding van het geslacht kan doen, indien hij reeds gedurende een tijdvak van ten minste een jaar voorafgaande aan het verzoek, woonplaats heeft gehad in Nederland en een rechtsgeldige verblijfstitel heeft en voldoet aan de eisen gesteld in lid 1 van art. 1:28 BW. Is de akte van geboorte niet in Nederland in de registers van de burgerlijke stand ingeschreven, dan wordt de rechtbank tevens verzocht de inschrijving te gelasten van de akte van geboorte in het register van geboorten van de gemeente 's-Gravenhage.

1.4.1. Nederlandse nationaliteit

Iedere persoon met de Nederlandse nationaliteit heeft dus de mogelijkheid tot wijziging van de geslachtsnaam. Dit verzoek wordt gedaan door middel van een verzoekschriftprocedure zoals bedoeld in art. 278 Rv. Op grond van art. 262 Rv is de rechter van de woonplaats van de verzoeker bevoegd. Art. 261 Rv is van toepassing op de procedure tot wijziging van de geslachtsvermelding. De rijkswet op het Nederlanderschap en internationale verdragen bepalen of iemand de Nederlandse nationaliteit bezit.³⁹

De Nederlandse rechter is alleen bevoegd wijzigingen te gelasten ten aanzien van Nederlandse

³⁵ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p 23.

³⁶ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p. 24.

³⁷ Art. 1:28 BW.

³⁸ Art. 1:28 lid 2 BW.

³⁹ Vlaardingebroek e.a. 2011, p. 37.

akten van de burgerlijke stand. Er kan daarnaast ook geen kantmelding worden gemaakt op de buiten Nederlandse akte van geboorte. Dit is namelijk een bevoegdheid voor de buitenlandse autoriteit.⁴⁰

Art. 1:28 lid 2 BW is van toepassing wanneer de akte van geboorte buiten Nederland is opgemaakt. Onder de akte van geboorte wordt mede verstaan een akte van inschrijving van een buiten Nederland opgemaakte akte van geboorte of van een beschikking zoals bedoeld in art. 1:25c BW. Deze akten kunnen dan ook worden gewijzigd, mits de persoon uiteraard voldoet aan de overige eisen tot wijziging van de geslachtsvermelding.

Een uitzondering op lid 1 van art. 1:28 BW is gemaakt in lid 3 voor personen met een buitenlandse nationaliteit. Een buitenlands persoon kan het verzoek tot wijziging doen indien hij een jaar voorafgaand aan het verzoek in Nederland heeft gewoond. Er moet dus sprake zijn van een nauwe relatie met Nederland. Het geeft een garantie dat de verzoeker van de vreemde nationaliteit enige band heeft met Nederland.⁴¹ Deze regeling is in het leven geroepen om misbruik van de regeling te voorkomen.⁴² Een andere reden is dat buitenlanders soms geen rechtsingang⁴³ hebben tot wijziging van de geslachtsnaam in eigen land.⁴⁴

De wijzigingsmogelijkheid is dus niet alleen beperkt tot Nederlandse ingezetenen en vreemdelingen die hier zijn geboren. De wijzigingsmogelijkheid is mogelijk voor een bredere groep, namelijk de personen die in Nederland wonen, maar in het buitenland zijn geboren. Deze personen zijn namelijk ingeburgerd in Nederland en wonen hier reeds enige tijd. Zij kunnen dan ook niet worden uitgezonderd op de regeling. Omdat deze groep personen ook wordt betrokken in de regeling, schept dit rechtsgelijkheid, zij kunnen dan namelijk ook van deze regeling gebruik maken.⁴⁵ Met andere woorden: De mensen die in het buitenland zijn geboren, maar reeds in Nederland gedurende enige tijd wonen en zijn ingeburgerd in de Nederlandse samenleving moeten ook de mogelijkheid krijgen hun geslachtsvermelding te laten wijzigen. Mocht dit niet mogelijk zijn is er sprake van ongelijkheid, want deze betrokkenen zouden dan worden uitgezonderd van de mogelijkheid tot wijziging van de vermelding.

1.4.2. Aanpassen geslacht

Het artikel spreekt daarnaast over het aanpassen van het geslacht voor zover dit uit medisch en psychologisch oogpunt verantwoord en mogelijk is, voordat men een verzoek kan doen tot wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Dit aanpassen van het geslacht houdt in dat de betreffende persoon een geslacht veranderende operatie dient te ondergaan voordat een verzoek kan worden gedaan en dat er lichamelijk aanpassing zal plaatsvinden door middel van het gebruik van

⁴⁰ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 21.

⁴¹ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 22.

⁴² Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 100.

⁴³ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 95.

⁴⁴ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 100.

⁴⁵ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 22.

hormoonbehandelingen.⁴⁶ Onder de medische behandelingen worden hormoonbehandelingen verstaan en chirurgische ingrepen. De hormoonbehandelingen gaan vooraf aan de chirurgische ingrepen.

Het chirurgisch of hormonaal laten wijzigen van het geslacht kan nooit een verplichting zijn. Dit zou ingaan tegen de lichamelijke onschendbaarheid van de mens.⁴⁷ Toch wordt de eis van het aanpassen van het geslacht gesteld in het art. 1:29 BW(oud) resp. 1:28 BW. Deze eis is juist gesteld omdat het aanpassen van het geslacht destijds gezien werd als een essentieel kenmerk van transseksualiteit.⁴⁸ Volgens de Commissie Transsexisme is het van belang het geslacht aan te passen omdat ook een consistent gebleken genderidentiteit nog niet voldoende grond oplevert voor het toestaan van een verzoek de geboorteakte te wijzigen. Aangezien de geslachtelijke differentiatie ook een zaak is die de openbare zeden en de openbare orde raakt, is een overtuiging te behoren tot het andere geslacht dan ook niet voldoende.⁴⁹

1.4.3. Overtuiging te behoren tot het andere geslacht

Art. 1:28 BW spreekt ook van een overtuiging te behoren tot het andere geslacht. Met een overtuiging wordt bedoeld; een gevoel van blijvende aard.⁵⁰ Het gevoel mag geen opwelling zijn. Er mag daarnaast ook geen sprake zijn van een psychische stoornis. Men moet daadwerkelijk zijn eigen aangeboren geslacht afwijzen en verlangen naar een wijziging van het geslacht. Dit valt bijvoorbeeld af te leiden uit het feit dat de persoon een langere tijd heeft geleefd in het andere geslacht.⁵¹ Er is niet gekozen voor een minimale periode waarin de verzoeker in de rol van het andere geslacht moet hebben geleefd. De memorie van toelichting spreekt namelijk over omstandigheden waarbij de transseksueel geen mogelijkheid heeft tot wijziging van het geslacht.⁵² Er zijn ook andere feiten of omstandigheden die voldoende grond geven voor een 'blijvende aard' van de gender identiteit. De transseksueel kan bijvoorbeeld een lange tijd onder behandeling staan van een psychiater of een psycholoog omdat het gevoel tot de andere kunne te behoren op zeer jeugdige leeftijd is ervaren.⁵³ De betrokkene zal zich, zoals de memorie van toelichting beschrijft, omschakelen in maatschappelijk opzicht. Het omschakelen is een eis van het hormoonbehandelingsplan. De betrokkene zal zich bijvoorbeeld kleden naar het andere geslacht.⁵⁴ Hierdoor kunnen de reacties van de betrokkene op de omschakeling worden gepeild.

⁴⁶ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 101.

⁴⁷ Zoals bedoeld in art. 11 Gw. Verder in deze scriptie wordt duidelijk waarom er naar mijn mening wel sprake is van een indirecte verplichting tot het laten aanpassen van het lichaam.

⁴⁸ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 19.

⁴⁹ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p. 39.

⁵⁰ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 101.

⁵¹ Idem.

⁵² De MvT (p.23) spreekt over '*werkomstandigheden die het voor de transseksueel moeilijk of onmogelijk maken een onafgebroken periode in de rol van de andere kunne te leven.*'

⁵³ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 98.

⁵⁴ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 23.

1.4.4. Niet meer in staat zijn kinderen te baren of verwekken

Deze eis is gesteld omdat moest worden voorkomen dat er kinderen werden geboren uit ouders die een juridisch geslacht hebben dat tegengesteld is aan hun oorspronkelijke biologische geslacht.⁵⁵ Het belang van het kind staat hier voorop.⁵⁶ Er moet sprake zijn van een medische ingreep die met absolute zekerheid uitsluit dat de transgender nog kinderen kan verwekken of baren. Leenen e.a. stellen dat het onwenselijk wordt geacht dat een kind geboren wordt uit een man (voorheen een vrouw).⁵⁷ Art. 11 Gw laat deze eis formeel toe. Wel is de vraag of het recht op procreatie wordt geschonden door deze eis te stellen aan mensen met een transgenderidentiteit.

1.4.5. Huwelijk

De persoon die zijn geslacht wil laten wijzigen mocht niet gehuwd zijn. Deze eis was gesteld omdat het geldende huwelijksrecht, ten tijde van het ontstaan van de wet in 1985, geen huwelijk toestond tussen personen van hetzelfde geslacht.⁵⁸ De transseksueel moest dan eerst scheiden voordat het mogelijk was de geslachtsvermelding te laten wijzigen. Inmiddels is deze wet in 2001 gewijzigd en is het mogelijk dat twee personen van hetzelfde geslacht kunnen huwen.⁵⁹ Art. 1:28 BW is dan ook aangepast en deze eis is daarmee vervallen. De transseksueel kan dan ook gehuwd blijven ten tijde van de wijziging van de geslachtsvermelding.

1.4.6. Deskundigen en de verklaring

Art. 1:28 BW bepaalt dat naast de over te leggen stukken, ook deskundigenverklaringen nodig zijn ter beoordeling van transseksualiteit. Art. 1:28a BW stelt dat bij het verzoek tot wijzigen van de geslachtsvermelding, naast een afschrift van de akte van geboorte, een ondertekende verklaring moet worden overlegd van bij algemene maatregel van bestuur aangewezen deskundigen, afgegeven ten hoogste zes maanden voor de datum van indiening van het verzoek, waaruit blijkt dat de verzoeker de overtuiging heeft dat hij tot het andere geslacht behoort, deze zodanig is aangepast en dat de persoon geen kinderen meer kan verwekken of baren.

De deskundigen zullen de rechter informeren of er aan de voorwaarden zoals in art. 1:28 BW is voldaan.⁶⁰ Ten eerste informeren zij de rechter of er sprake is van een blijvende overtuiging en wens tot wijziging van het geslacht. Daarbij letten zij, zoals blijkt uit art. 1:28a lid 1 sub a BW op de periode waarin de verzoeker als zodanig heeft geleefd en op de andere daarbij te vermelden feiten en omstandigheden. De deskundige is bij de vaststelling van de overtuiging van de betrokkene in grote mate afhankelijk van wat de

⁵⁵ Leenen e.a. 2011, p. 63.

⁵⁶ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 20.

⁵⁷ Leenen e.a. 2011, p. 63.

⁵⁸ Art. 1:33 BW oud.

⁵⁹ Wet van 21 december 2000, *stb.* 2001, 9.

⁶⁰ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 102.

betrokkene meedeelt aan de deskundigen. De zelfdiagnose van de betrokkene is dan ook het belangrijkste element voor het vaststellen van de genderidentiteit van de betrokkene.⁶¹ Ten tweede informeren zij de rechter of, en in hoeverre, de verzoeker lichamelijk aan het gewenste geslacht is aangepast, zoals uit medisch of psychologisch oogpunt verantwoord is.⁶² Ten derde moet uit de verklaring blijken dat de verzoeker nimmer meer in staat is kinderen te baren of te verwekken. Aangegeven moet worden welke ingrepen er hebben plaatsgevonden ter aanpassing van het lichaam. Daarnaast moet er worden aangegeven door welke ingreep de verzoeker onvruchtbaar is gemaakt.⁶³

Wanneer het geslacht daadwerkelijk al is aangepast, dan hoeft de verklaring onder sub a niet te worden opgenomen.⁶⁴ Vanzelfsprekend is het daadwerkelijk laten wijzigen van het geslacht al een goede indicatie dat de betrokkene daadwerkelijk de blijvende overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren.⁶⁵

De deskundigen zijn bij algemene maatregel van bestuur aangewezen. De rechter is zelf ook bevoegd tot het ambtshalve horen van andere deskundigen.⁶⁶ Het aantal deskundigen volgt niet uit de wet. De memorie van toelichting spreekt over een '*team van deskundigen*'⁶⁷ die vertrouwd zijn met de problematiek van transseksualiteit. Omdat de verklaring bestaat uit verschillende onderdelen moet zij door deskundigen van verschillende disciplines worden opgesteld.⁶⁸ De deskundigen moeten overleg plegen over de inhoud van de verklaring.⁶⁹ In een uitspraak van de Rechtbank Alkmaar⁷⁰ is besloten dat één deskundige voldoende werd geacht.⁷¹ De deskundigen zijn, zoals blijkt uit art.1 van het uitvoeringsbesluit van art. 1:28a BW: geneeskundigen, chirurgen, psychiaters, psychologen en interne geneeskundigen.⁷² Deze personen zijn vertrouwd met de problematiek van transseksualiteit.⁷³ De transseksueel heeft de vrijheid de deskundige te kiezen.⁷⁴

De rechter moet worden geïnformeerd door deskundigen omdat een rechter vaak zelf niet deze deskundigheid bezit. Hij moet worden geïnformeerd over het verzoekschrift, zodat de rechter weet dat het

⁶¹ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 97.

⁶² Art. 1:28a lid 1 sub b BW.

⁶³ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 23.

⁶⁴ Art. 1:28a Lid 2 BW.

⁶⁵ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 97.

⁶⁶ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 25.

⁶⁷ *Idem.* p. 22.

⁶⁸ *Idem.*

⁶⁹ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 22.

⁷⁰ Rb. Alkmaar 27 februari 1986, *NJ* 1987, 718. In dit arrest was er sprake van een geval waarbij een verklaring onder art. 1:29b lid 1 sub a BW (oud) niet nodig was, en er geen sprake was van psychische bezwaren tegen een lichamelijke aanpassing, omdat deze aanpassing reeds had plaatsgevonden, kon over sub b en c van art. 1:29b lid 1 BW (oud) door één deskundige (plastisch chirurg) een verklaring worden afgegeven.

⁷¹ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 102.

⁷² Uitvoeringsbesluit ex art. 28a Boek 1 Burgerlijk Wetboek.

⁷³ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 22.

⁷⁴ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 102.

gestelde in het verzoekschrift op waarheid berust.⁷⁵ De deskundigen bieden de rechter enige houvast ter beoordeling van het verzoek.⁷⁶

De verklaring van de deskundigen mag, zoals eerder vermeld, maximaal zes maanden voor de datum van indiening van het verzoek zijn afgegeven. Er is een gelimiteerde geldigheidsduur omdat het mogelijk is dat tussentijdse geestelijke of lichamelijke veranderingen plaatsvinden bij de verzoeker.⁷⁷ De verzoeker kan namelijk in de tussentijd veranderen van gedachte of het kan blijken dat de lichamelijke aanpassing uit medisch oogpunt onmogelijk is.⁷⁸ Het is dan ook onverantwoord om de verklaring een onbeperkte geldigheidstermijn te geven.⁷⁹

1.5. De gevolgen van de wijziging van de geslachtsvermelding

Zoals uit het voorgaande blijkt, wordt het verzoek tot wijziging van de geslachtsvermelding toegewezen door de rechtbank als voldoende vast is komen te staan dat de verzoeker daadwerkelijk de overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren. Hij moet daarnaast hebben voldaan aan alle eerder genoemde voorwaarden. Vervolgens zal de rechtbank in de beschikking de ambtenaar van de burgerlijke stand de opdracht geven de akte van geboorte te wijzigen. Deze wijziging vindt op dezelfde manier plaats als het wijzigen van een geslachtsnaam.⁸⁰ Op grond van art. 1:20e BW wordt de beschikking, nadat deze in kracht van gewijsde is gegaan, door de griffier van de rechtbank naar de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente van de betrokkene verzonden.⁸¹ Daarnaast wordt er een latere vermelding toegevoegd op grond van art. 1:20 BW jo. 1:20a BW.

Art. 1:28c BW bepaalt dat de wijziging van de vermelding van het geslacht haar gevolgen heeft, vanaf de dag waarop de ambtenaar van de burgerlijke stand aan de akte van geboorte een latere vermelding toevoegt van de last tot wijziging. De wijziging van de vermelding laat de familierechtelijke betrekkingen en de daaruit vloeiende rechten, bevoegdheden en verplichtingen onverlet.⁸² Er wordt geen terugwerkende kracht toegekend aan de wijziging van de kunne. De familierechtelijke verhoudingen ten tijde van de wijziging blijven dan ook bestaan.⁸³

1.6. Conclusie

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat een persoon met een transgenderidentiteit aan veel verschillende eisen moet voldoen voordat hij daadwerkelijk zijn geslachtsvermelding kan laten wijzigen. De eisen van art. 1:28 BW stellen dat naast de geslachtsverandering ook deskundigen een verklaring

⁷⁵ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 97.

⁷⁶ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 22.

⁷⁷ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 97.

⁷⁸ *Idem*.

⁷⁹ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 24.

⁸⁰ Zie hiervoor art. 1:7 BW.

⁸¹ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 102.

⁸² Art. 1:28c lid 2 BW.

⁸³ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 103. Dit geldt ook voor alimentatieverplichtingen en het vader of moederschap.

ondertekenen dat de overtuiging van blijvende aard is. Als voldaan is aan de eisen van art. 1:28 BW zal de rechtbank de ambtenaar van de burgerlijke stand gebieden de geslachtsvermelding te laten wijzigen. Duidelijk is dat transgenders deze wijziging van wezenlijk belang vinden voor hun toekomst en voor hun plaats in de samenleving.

2. Aanleidingen tot het Wetsvoorstel Transgenders

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de aanleidingen tot het Wetsvoorstel Transgenders beschreven. Hierbij wordt kort ingegaan op de internationale situatie; waarbij wordt ingegaan op twee belangrijke uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, de Yogyakarta Principles, Human Rights Watch, de Raad van Europa en de CIEC-overeenkomsten, zodat een globaal beeld gevormd kan worden over de internationale aanleiding tot het wetsvoorstel. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

2.2. Aanleiding tot het Wetsvoorstel Transgenders

De huidige wetgeving, zoals in het voorgaande hoofdstuk is beschreven, wordt niet meer als proportioneel beschouwd.⁸⁴ Nederland liep in 1985 voor op de transgenderwetgeving ten aanzien van andere landen in Europa. Het was een van de eerste landen waar het wijzigen van de geslachtsvermelding mogelijk was.⁸⁵ Inmiddels heeft Nederland deze leidende positie verloren. De wetgeving van Nederland tot het wijzigen van de geslachtsvermelding is nu niet meer in overeenstemming met de verplichtingen van internationale mensenrechtenverdragen.⁸⁶ Zie hiervoor de volgende paragraaf.

Omdat de wetgeving zware eisen stelt aan de transgender, heeft de wetgeving een enorme impact op de transgender. Volgens het rapport van Human Rights Watch zorgen de eisen van art. 1:28 e.v. BW voor een jarenlang medisch traject die de transgender dient te doorlopen. In de tussentijd moeten transgenders leven met identiteitsdocumenten die niet overeenkomen met hun genderidentiteit.⁸⁷ Dit zou traumatiserende implicaties hebben voor de transgenders. Daarnaast zijn er mensen die geen chirurgische ingreep willen ondergaan en daardoor hun geslachtsvermelding nooit kunnen veranderen. Dit heeft levenslange consequenties voor de transgender. Het rapport spreekt hier over *'A popular shorthand phrase for trans people refers to people who are "trapped in the wrong bodies." But trans people who do not want surgery are not trapped in the wrong bodies, since they have in fact decided to accept their bodies as they are, they are trapped by the law.'*⁸⁸ Deze mensen hebben dan levenslange problemen met overheidsinstanties, werkgevers en de samenleving. Zij voelen zich soms gedwongen toch de geslacht veranderende operaties te ondergaan, om de problemen die zij nu ervaren op te lossen. Daarnaast spreekt het rapport ook over mensen die geen geslachtsvermelding willen. Deze mensen kunnen hun vermelding niet laten verwijderen in Nederland.⁸⁹

Er zijn naast de bovenstaande problemen en de eerder beschreven problemen die transgenders

⁸⁴ Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 1.

⁸⁵ Human Rights Watch *Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 8.

⁸⁶ Idem.

⁸⁷ Human Rights Watch *Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 9.

⁸⁸ Idem.

⁸⁹ Human Rights Watch *Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 9.

ondervinden ook andere aspecten te noemen waarin het Wetsvoorstel Transgenders zijn oorsprong vindt. In de Hoofdpijnenbrief Emancipatie van 8 april 2011 heeft het kabinet aangekondigd dat het de emancipatie bevordert en daarbij borg zal staan voor de emancipatie van o.a. transgenders. Daarnaast stelt de brief ook dat het kabinet daartoe een concreet beleid zal ontwikkelen.⁹⁰ Sinds 2007 vallen transgenders ook onder het homo-emancipatiebeleid van de regering in Nederland.⁹¹ De hoofdpijnen van het emancipatiebeleid stellen dat iedereen een eerlijke kans moet hebben tot participatie in de samenleving.⁹² Het kabinet zal volgens de hoofdpijnen een aantal wettelijke maatregelen nemen om de gelijke rechten van transgenders te waarborgen. De hoofdpijnen stellen daarnaast dat het kabinet met de maatregelen in de hoofdpijnen uitvoering geven aan de aanbevelingen van de Raad van Europa ter bestrijding van discriminatie op basis van genderidentiteit. Daarbij wordt genoemd dat de sterilisatie-eis geschrapt wordt in het Wetsvoorstel Transgenders. Het kabinet regelt daarbij dat transgenders op eenvoudige wijze hun geslachtsaanduiding kunnen wijzigen op diploma's.⁹³ Met het Wetsvoorstel Transgenders worden de toezeggingen van het kabinet nagekomen.⁹⁴

2.3. De internationale situatie

Zoals eerder beschreven loopt Nederland met de huidige wetgeving achter op andere landen. Nog steeds geldt in een aantal landen de sterilisatie-eis en het ondergaan van de medische behandeling voordat een wijziging van de geslachtsvermelding mogelijk is. Daarentegen zijn een aantal landen eerder in een recentere tijd overgegaan tot regelgeving inzake genderdysphorie. Daar geldt de eis tot het aangaan van een medische behandeling niet meer. Een aantal van deze landen wordt in het vierde hoofdstuk besproken.

2.3.1. Europese Hof voor de Rechten van de Mens

Het Europese Hof voor de rechten van de mens heeft nog geen oordeel gegeven over de verschillende vereisten die landen stellen aan transgenders voordat zij hun geslachtsvermelding kunnen laten wijzigen. Het Hof laat dan ook een ruime beoordelingsmarge toe aan de staten, om te bepalen langs welke wegen de wijziging van een geslachtsvermelding mogelijk is.⁹⁵ Het EHRM heeft wel in twee spraakmakende zaken de rechten van transseksuelen erkend en is daarmee een andere richting ingeslagen.⁹⁶ Bij zowel de zaak Goodwin v. UK en I. v. UK⁹⁷ was sprake van twee transseksuele (inmiddels) vrouwen die bewijs hadden

⁹⁰ Brief van 8 april 2011, *Kamerstukken II 2010/11, 27017*, nr. 74.

⁹¹ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities 2011*, p. 28. Zie ook het rapport van de SCP: *acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013*.

⁹² *Hoofdpijnen rapport Emancipatiebeleid: Vrouwen en Homo-emancipatie 2011- 2015*, p.1.

⁹³ *Hoofdpijnen rapport Emancipatiebeleid: Vrouwen en Homo-emancipatie 2011- 2015*, p. 4.

⁹⁴ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351*, nr. 3, p. 1.

⁹⁵ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351*, nr. 3, p. 8.

⁹⁶ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 94. Zie de uitspraak van 11 juli 2002 ECHR appl. No. 28957/95 *Christine Goodwin v. The United Kingdom* en de uitspraak van 11 juli 2002 ECHR appl. No. 25680/94 *I. v. United Kingdom*.

⁹⁷ <http://www.equalityhumanrights.com/human-rights/what-are-human-rights/the-human-rights-act/right-to-marry/>.

voor het feit dat de overheid van het Verenigd Koninkrijk weigerde de transvrouwen juridisch te erkennen, en daarbij meerdere rechten schond zoals het recht op privé leven zoals bedoeld in art. 8 EVRM en het recht op familie leven zoals bedoeld in art. 12 EVRM. Zij konden niet trouwen met een man, maar wel met een vrouw, omdat zij juridisch gezien als man stonden geregistreerd. Het Hof vond dat eerdere uitspraken waarin was vastgelegd dat landen een eigen 'margin of appreciation' hebben m.b.t. de juridische erkenning van transseksuelen niet meer van toepassing waren. En het Hof achtte de artt. 8 en 12 EVRM dan ook geschonden.⁹⁸

2.3.2. De Raad van Europa

Ook de Raad van Europa heeft zich uitgesproken over het wijzigen van de geslachtsvermelding. In de Resolutie van 2010⁹⁹ beklemtoont de Raad dat naar internationaal recht, iedereen gelijke rechten en waarden heeft. Het is verboden om op grond van de genderidentiteit iemand anders te behandelen, dan wel te discrimineren. Toch komt dit volgens de Raad voor in heel Europa.¹⁰⁰ De resolutie stelt daarbij dat voor het uitroeien van transfobie ook politieke wil nodig is van de lidstaten. Zij moeten rekening houden met mensenrechten en hiertoe initiatieven nemen. Dit betekent dat zij volgens de resolutie verantwoordelijkheid moeten nemen bij het initiëren en ondersteunen van (wets)wijzigingen. Als een van de onderdelen hiervoor stelt de resolutie dat de lidstaten moeten zorgen dat officiële documenten de gewenste genderidentiteit weergeven van de persoon in kwestie, zonder dat deze verplicht is tot het ondergaan van sterilisatiebehandelingen of andere medische procedures.¹⁰¹

2.3.3. CIEC-overeenkomst

In de Memorie van Toelichting wordt daarnaast nog gesproken over de CIEC-overeenkomst inzake erkenning van de beslissingen inzake de vaststelling van de geslachtswijziging.¹⁰² Deze overeenkomst is gesloten op 12 september 2000, en ondertekend door Nederland, Duitsland, Griekenland en Oostenrijk.¹⁰³ In deze overeenkomst is vastgelegd dat de gerechtelijke of bestuurlijke onherroepelijke beslissingen, inzake de vaststelling van de geslachtswijziging van een persoon, gegeven door de bevoegde autoriteiten in een overeenkomst sluitende staat, in de andere overeenkomst sluitende staten worden erkent, indien de betrokkene op dat moment onderdaan is van de staat waar de beslissing is gegeven. Artikel twee van de overeenkomst geeft gevallen waarin de erkenning van artikel één van de overeenkomst kan worden

⁹⁸ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 94. Het hof bepaalde in Goodwin bijvoorbeeld dat op grond van art. 8 EVRM een positieve verplichting voor de lidstaten bestaat om de genderidentiteit van transseksuelen, die een operatieve ingreep tot verandering van het geslacht hebben ondergaan, juridisch te erkennen. Het Verenigd Koninkrijk heeft niet voldaan aan de positieve verplichting tot respect van privé leven zoals bedoeld in art. 8 EVRM.

⁹⁹ Resolutie 1728 (2010) van 29 april 2010.

¹⁰⁰ De Raad noemt daartoe in hetzelfde rapport verschillende voorbeelden. Zie hiervoor de Comité van Ministers van de Raad van Europa in Aanbeveling R(2010)5 van 31 maart 2010.

¹⁰¹ Resolutie 1728 (2010) van 29 april 2010, par. 16.11.2.

¹⁰² *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 9.

¹⁰³ H.A. Gerritse 2012 p. 101.

geweigerd. Daarbij worden de gevallen genoemd waarin geen lichamelijke aanpassing is verwezenlijkt, de erkenning strijdig is met de openbare orde van de staat waarin de beslissing wordt ingeroepen en wanneer de beslissing is verkregen door bedrog. Het weigeren waarover artikel twee van de overeenkomst spreekt, behelst een bevoegdheid tot weigering, geen verplichting. Op basis van deze overeenkomst is het dus mogelijk dat een staat een wijziging van de geslachtsvermelding van een andere staat erkent. Ten tijde van de totstandkoming van deze overeenkomst was de lichamelijke aanpassing van het geslacht een essentieel kenmerk van transseksualiteit. Op dit moment is dat in veel landen anders.¹⁰⁴ Ook binnen de CIEC is inmiddels onderkend dat het daadwerkelijk aanpassen van het geslacht als eis voor het wijzigen van de geslachtsvermelding heroverweging behoeft.¹⁰⁵

2.3.4. Yogyakarta Principles

De Yogyakarta Principles zijn opgesteld door een groep mensenrechtenexperts in 2006.¹⁰⁶ De tekst van de Principles geven beginselen hoe er om gegaan dient te worden met mensenrechten in relatie tot seksualiteit en genderidentiteiten. De tekst geeft aanbevelingen en verplicht staten wetgeving te maken of aan te passen wanneer deze wetgeving niet overeenkomt met de Principles.¹⁰⁷ Het doel is dan ook dat de beginselen worden geïmplementeerd in de wetgeving om deze mensenrechten te beschermen. Daarnaast wil de tekst met de beginselen ook zorgen voor een (verdere) verbetering van het gedrag van de maatschappij jegens transgenders. De tekst is niet bindend, het zijn onder andere aanbevelingen. Niet alle staten zijn aangesloten bij de Yogyakarta Principles.¹⁰⁸ Maar Nederland heeft de principles wel onderschreven.

De Yogyakarta Principles hebben een grote invloed gehad op het wetsvoorstel Transgenders in Nederland.¹⁰⁹ Uit Principle 3 blijkt dat niemand gedwongen mag worden tot het ondergaan van medische procedures, zoals geslachtsaanpassende chirurgische behandelingen, sterilisatie of hormoontherapie, om een wettelijke erkenning te krijgen van hun genderidentiteit. Iedereen heeft volgens principle 3 ook het recht op erkenning als persoon in het recht. De staten die de principles onderschrijven moeten er voor zorgen dat alle personen rechtsbevoegdheid toebedeelt krijgen zonder discriminatie op basis van genderidentiteit. Daarnaast moeten de staten alle nodige wetgevende en administratieve maatregelen treffen tot de juridische erkenning van personen en zorgen dat de identiteitspapieren overeen kunnen komen met de genderidentiteit van personen. Principle 3 wordt geschonden in Nederland omdat

¹⁰⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 9.

¹⁰⁵ *Idem*.

¹⁰⁶ Groene Serie Personen- en Familierecht, 10 Toekomstige ontwikkelingen bij Burgerlijk Wetboek 1 artikel 28, aantekening 10.

¹⁰⁷ Palazzani 2012, p. 62.

¹⁰⁸ Palazzani 2012, p. 63.

¹⁰⁹ Zoals ook blijkt uit de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel Transgenders.

Nederland wel zware eisen stelt aan transgenders voordat zij erkend kunnen worden zoals uitgelegd in het eerste hoofdstuk. De eis dat de persoon geen kinderen meer mag verwekken/baren ligt in de huidige wetgeving ter wijziging van de geslachtsvermelding onder vuur.¹¹⁰ Maar ook de lichamelijke aanpassing van de transgender ligt onder vuur. Juridische erkenning van transgenders op basis van de Yogyakarta principes vraagt om een scheiding van medische en juridische vragen die verbonden zijn aan de genderidentiteit.¹¹¹ Het juridisch erkennen van de transgender moet niet gekoppeld zijn aan het feit dat de transgender zich lichamelijk heeft laten aanpassen.¹¹² Het wetsvoorstel zal bovenstaande eisen laten vervallen. Deze wijziging berust dus voor een deel op de Yogyakarta Principles, zodat Nederland deze principes kan blijven onderschrijven.¹¹³ In het volgende hoofdstuk zal er verder worden ingegaan op de wijzigingen die het wetsvoorstel met zich meebrengt.

2.3.5. Human Rights Watch

Het Human Rights Watch rapport –verder het rapport genoemd- zegt dat de eisen die gesteld worden door art. 1:28 BW de rechten van transgenders schenden. De rechten die hiermee worden bedoeld zijn het recht op persoonlijke autonomie en de psychische integriteit.¹¹⁴ De transgender kan volgens het rapport zijn eigen genderidentiteit niet bepalen.¹¹⁵ Volgens het rapport is de huidige wetgeving ouderwets en heeft dit grote impact op de transgenders in Nederland. Het rapport beschrijft waarom de huidige wetgeving zoveel impact heeft. Het beschrijft wat transgenders doormaken door de huidige wetgeving. Daarnaast doet het rapport aanbevelingen aan de Nederlandse regering. Daarin wordt onder andere aanbevolen dat de transgender zijn geslachtsvermelding moet kunnen wijzigen zonder dat hij hoeft te voldoen aan medische eisen.¹¹⁶ Daarnaast wijst het rapport onder andere ook op het feit dat Nederland aangesloten is bij de Yogyakarta Principles en dat de wetgeving dan ook moet voldoen aan Principle 3 van de Yogyakarta Principles. Ten slotte beschrijft het rapport verschillende problemen die transgenders ondervinden. Bijvoorbeeld wordt gesproken over de wachtlijst waarop transgenders komen te staan bij elke stap van het proces.¹¹⁷ Maar ook het probleem van bijvoorbeeld de naamsverandering wordt besproken.¹¹⁸

Het rapport focust zich op Nederland om verschillende redenen. Ten eerste wordt in Nederland vaak aangegeven dat Nederland de wetgeving met betrekking tot transgenders zou aanpassen. De eerste

¹¹⁰ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 95.

¹¹¹ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 65.

¹¹² *Idem*.

¹¹³ H. Vat, *Groene Serie Personen- en Familierecht*, 10 Toekomstige ontwikkelingen bij Burgerlijk Wetboek 1 artikel 28, aantekening 10.

¹¹⁴ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 1.

¹¹⁵ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 1.

¹¹⁶ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p.10.

¹¹⁷ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 30.

¹¹⁸ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 31.

belofte is gemaakt in 2009.¹¹⁹ Toch heeft de belofte er niet voor gezorgd dat er datzelfde jaar een wetsvoorstel gepresenteerd werd. Vervolgens is er volgens het rapport in 2010 een emancipatiebeleid gestart, waarbij gegarandeerd werd dat beleid zou worden gemaakt ter bevordering van de emancipatie van o.a. transgenders. Hierna is nog een beleidsbrief geschreven waarin hetzelfde werd gegarandeerd.

Ten tweede heeft de Nederlandse regering volgens het rapport ook vaak aangegeven dat Nederland het eerste land was waarin het homohuwelijk werd toegestaan en dat het voorop loopt op het veiligstellen van de rechten van homoseksuelen. Volgens het rapport geldt dit niet voor de rechten van transgenders.¹²⁰

Zoals eerder opgemerkt spreekt het rapport ook over het mensen die geen vermelding van hun geslacht op hun aktes willen. Deze mensen hebben het gevoel zowel niet mannelijk als niet vrouwelijk te zijn. Het rapport noemt deze groep de 'intersex people'.¹²¹ Als aanbeveling zegt het rapport dat er onderzocht moet worden of er mogelijkheden zijn om de genderidentiteit van deze personen wettelijk te erkennen, en of het mogelijk is geen geslachtsaanduiding in de identiteitsbewijzen vast te laten leggen.¹²²

Het rapport maakt dus zeer duidelijk dat Nederland beloftes heeft gedaan ten aanzien van de verbetering van de huidige wetgeving. Duidelijk is ook dat transgenders zijn achtergebleven ten aanzien van andere groepen waarbij de wetgeving wel is aangepast. Het rapport heeft veel aandacht gekregen.¹²³ Ook de verschillende transgendergroepen en netwerken besteedden aandacht aan dit rapport.¹²⁴ Daarnaast werd het rapport ook genoemd in kranten.¹²⁵ Wellicht kan men stellen dat dit rapport dan ook meegeholpen heeft aan het ontstaan van het Wetsvoorstel Transgenders, omdat duidelijk werd, onder andere door dit rapport, wat transseksuelen moeten doorstaan en daarnaast kan er naar mijn mening ook worden gesteld dat de internationale druk op Nederland door dit soort rapporten vergroot werd. In een aantal omringende landen is de wetgeving namelijk al gewijzigd of wordt gewijzigd. Van belang is het voor Nederland dat het niet achterloopt op omringende landen.

2.4. Conclusie

In dit hoofdstuk zijn een aantal aanleidingen tot het wetsvoorstel besproken. De bedoeling van dit korte hoofdstuk was een globaal beeld te geven van de internationale en deels nationale situatie die aanleidingen (kunnen) zijn geweest tot het Wetsvoorstel Transgenders. Hiertoe is zowel een kort overzicht van de internationale en de nationale aanleiding tot het wetsvoorstel gegeven. Aangegeven is dat de huidige

¹¹⁹ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 14.

¹²⁰ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 15.

¹²¹ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 6. (terminologie).

¹²² *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p.10.

¹²³ S. Warmerdam, 'transgenders voelen zich door Nederlandse overheid gedwongen tot sterilisatie', *De Volkskrant* 22 september 2011.

¹²⁴ Zie bijvoorbeeld http://www.transman.nl/nieuws_bericht.php?p=981 en

<http://www.transvisie.nl/transvisie.nl/index.php/transgenders-politiekewetgeving>.

¹²⁵ bijvoorbeeld 'Nederland schendt mensenrechten transgender', *Trouw* 13 september 2011 via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/2903680/2011/09/13/Nederland-schendt-mensenrechten-transgender.dhtml>.

situatie, zoals die is opgesteld in 1985, niet meer proportioneel wordt beschouwd. Daarnaast is duidelijk geworden dat Nederland zijn leidende positie met betrekking tot de transgenderwetgeving heeft verloren.

Ook is een overzicht gegeven van de internationale situatie. Daarin is duidelijk geworden dat veel andere landen al zijn overgegaan op andere wetgeving. Hierover in het vierde hoofdstuk meer. Ook het Europese Hof van de Rechten van de Mens is een andere richting ingeslagen met betrekking tot transgenders. Twee belangrijke uitspraken die het begin van deze andere richting aangeven, zijn kort aangehaald. Daarnaast is een link gelegd met de Raad van Europa en de CIEC-overeenkomst.

Van belang in de internationale situatie met betrekking tot transgenders zijn de Yogyakarta Principles. Ook deze zijn in dit hoofdstuk besproken, en duidelijk is gemaakt dat principe 3 door Nederland met de huidige wetgeving wordt geschonden. Daarnaast is kennis gegeven van het feit dat deze principes invloed kunnen hebben gehad tot de verandering van de huidige wetgeving.

Een voor Nederland zeer belangrijk rapport van Human Rights Watch is ook besproken. Dit rapport gaf zeer duidelijk weer wat de misstanden in Nederland precies zijn in de huidige wetgeving en doet daarnaast aanbevelingen tot een aanpassing. Dit rapport heeft naar mijn mening zeker meegeholpen tot het ontstaan van het wetsvoorstel.

In het volgende hoofdstuk zullen de precieze veranderingen die het wetsvoorstel met zich meebrengt worden besproken.

3. Het Wetsvoorstel Transgenders: Een afweging van de juridische en praktische aspecten van het Wetsvoorstel Transgenders

3.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk is een overzicht gegeven van de verschillende internationale aspecten die aanleiding zijn geweest tot het Wetsvoorstel Transgenders. In dit hoofdstuk zal het Wetsvoorstel Transgenders worden besproken en zullen de juridische en praktische aspecten die het wetsvoorstel met zich meebrengt worden beschreven. Er zal daarnaast ook een link worden gelegd naar het ouderschap en identiteitsfraude. Het hoofdstuk wordt ingeleid met een korte vooroverweging. Vervolgens zal per onderwerp worden besproken wat het Wetsvoorstel Transgenders zal veranderen aan de praktische en de juridische aspecten. Het hoofdstuk wordt ten slotte afgesloten met een conclusie.

3.1.1. Korte overweging bij het wetsvoorstel: De zelfbeschikking en zelfdiagnose

Centraal in het wetsvoorstel staat het zelfbeschikkingsrecht van de transgender. Het zelfbeschikkingsrecht is een beginsel en niet wettelijk vastgelegd. Het behelst het recht van de mens om te kunnen beschikken over zichzelf, en gevrijwaard, naar eigen levensvisie, te kunnen leven in een samenleving, zonder inbreuk van de overheid of organisaties.¹²⁶ Het zelfbeschikkingsrecht geeft een normatief kader ter toetsing van de rechtspositie van de mens.¹²⁷ Het beginsel is zeer van belang binnen de gezondheidszorg,¹²⁸ waar transgenders uiteraard ook mee te maken krijgen in de huidige wetgeving. Door het vervallen van de verschillende eisen van de wet uit 1985, wordt een (verdere) invulling gegeven aan het kunnen beschikken over eigen geslachtelijkheid. Beperkingen aan het zelfbeschikkingsrecht mogen worden gesteld wanneer dit recht op zelfbeschikking anderen schaadt of geen rekening houdt met de vrijheden en rechten van anderen.¹²⁹ Ook al raakt de wijziging van de geslachtsvermelding de openbare orde, hoeft dit naar mijn mening niet te betekenen dat onvruchtbaarheid en lichamelijke aanpassing een voorwaarde moeten zijn voor de wijziging. Aan dit zelfbeschikkingsrecht mogen beperkingen worden gesteld, maar deze mogen en hoeven niet zo ver te gaan dat deze begrenzings gehandhaafd dienen te blijven.¹³⁰

Daarnaast is een cruciaal punt in het wetsvoorstel dat de betrokkene zelf een diagnose stelt van zijn genderdysphorie.¹³¹ De betrokkene meldt zich vaak bij de (huis)arts met de zelfdiagnose 'transseksueel' te zijn. Vervolgens wordt door de hulpverlener gekeken naar de graad van de genderdysphorie. Nadat er

¹²⁶ Ten have e.a. 2006, p.101.

¹²⁷ Leenen e.a. 2011, p. 37.

¹²⁸ Ten have e.a. 2006, p.101.

¹²⁹ Leenen e.a. 2011, p.38-40.

¹³⁰ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 7.* Daarbij wordt aangehaald dat de eis dat een kind alleen een vader en een moeder kan hebben, niet meer actueel is.

¹³¹ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 7.*

gesproken en geëvalueerd is over overige (psychische) problemen komt men tot een therapeutisch beleid.¹³²

3.2. Het wetsvoorstel transgenders in hoofdlijnen

In deze paragraaf zal er een overzicht worden gegeven van het wetsvoorstel transgenders. In de daaropvolgende paragrafen wordt er ingegaan op de verschillende aspecten van het wetsvoorstel.

3.2.1. Art. 1:28 e.v. BW (nieuw)

Door het wetsvoorstel zullen verschillende artikelen in boek 1 van het Burgerlijk Wetboek worden gewijzigd. In art. 1:28 BW zal worden vastgelegd dat iedere Nederlander van zestien jaar of ouder, met de overtuiging te behoren tot het andere geslacht dan vermeld in de akte van geboorte, aangifte kan doen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand onder wie de betreffende akte berust. Wanneer deze akte van geboorte niet in Nederland in de registers van de burgerlijke stand is ingeschreven dan geschiedt de aangifte bij de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente 's-Gravenshage. Lid 2 van art. 1:28 BW zal gelijk blijven. Daarnaast zal de eerste zin van art. 1:28 lid 3 BW ook gelijk blijven. De tweede zin van lid 3 bepaalt dan dat een persoon van zestien jaar of ouder, zonder het in bezit zijnde van de Nederlandse Nationaliteit, en een wijziging van de geslachtsvermelding wenst, een akte van geboorte moet overleggen. Deze akte heeft de Nederlandse ambtenaar dan namelijk niet.¹³³ Lid 4 bepaalt dan vervolgens dat de minderjarige van zestien of ouder bekwaam is tot het doen van de aangifte, zoals bedoeld in lid 1, ten behoeve van zichzelf of om ter zake in en buiten rechte op te treden.

Art. 1:28a BW zal voorschrijven dat een verklaring van een deskundige nodig is bij de aangifte van de wijziging van de geslachtsvermelding. Deze deskundige behoort tot een bij algemene maatregel van bestuur aangewezen categorie inzake genderdysphorie. De verklaring mag maximaal zes maanden oud zijn. De verklaring moet een blijvende overtuiging van de betrokkene, te behoren tot het andere geslacht, weergeven. Deze overtuiging moet gebaseerd zijn op de feiten en omstandigheden.

Art. 1:28b BW zal voorschrijven dat indien er aan art. 1:28a BW is voldaan, de ambtenaar van de burgerlijke stand aan de akte van geboorte een latere vermelding toewijst van het geslacht. Art. 1:27 BW is hier ook van toepassing. Daarnaast schrijft lid 2 van dit artikel voor dat de ambtenaar ook over kan gaan tot wijziging van de voornamen van degene op wie de aangifte betrekking heeft, als is voldaan aan lid 1 van art. 1:28b BW. Lid 3 schrijft voor dat in geval van art. 1:28 lid 1 2^e zin BW de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente 's-Gravenshage de akte van geboorte kan inschrijven in het register van geboorten van die gemeente.

Ten slotte zal art. 1:28c BW voorschrijven dat de wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte haar gevolgen heeft vanaf de dag waarop de ambtenaar van de burgerlijke stand aan de

¹³² Gijs 2004, p. 430.

¹³³ *Kamerstukken II 2011/12*, 33 351, nr. 3, p. 16.

akte van geboorte een latere vermelding van wijziging van het geslacht toevoegt. Dit tijdstip geldt dan ook voor de wijziging van voornamen. Daarnaast zal het tweede lid voorschrijven dat de wijziging van de vermelding van het geslacht, de familierechtelijke betrekkingen en de daaruit voortvloeiende rechten, bevoegdheden en verplichtingen die bestaan op het in het eerste lid genoemde tijdstip, onverlet laten. Lid 3 zal aangeven dat indien de betrokkene na de wijziging van de vermelding van het geslacht een kind verwekt dan wel baart, uitgegaan wordt van het geslacht dat deze voor de wijziging had.

Het wetsvoorstel zoals hierboven beschreven heeft een aantal veranderingen te weeg gebracht. In de volgende paragrafen zal worden toegelicht welke elementen veranderen en wat de aanleiding daarvoor is.

3.2.2. De akte van geboorte

Een geboorteakte is een authentieke akte. Het wordt opgemaakt door de ambtenaar van de burgerlijke stand waar het kind wordt geboren.¹³⁴ De geboorteakte heeft een aantal functies. De geboorteakte heeft bewijskracht en is leidend voor allerlei overheidsadministraties. De geboorteakte is dan ook van toepassing voor de gemeentelijke basisadministratie, die op zijn beurt wordt gebruikt door de overheid. De overheid gebruikt het GBA voor het uitgeven van rijbewijzen, paspoorten en ter verstrekking van bijvoorbeeld uitkeringen.¹³⁵ Voor zaken als deze is het dus belangrijk dat de transgender zijn geslachtsvermelding kan laten wijzigen.¹³⁶

3.2.3. De genderteams en de wachtlijsten

Het laten aanpassen van het lichaam aan het nieuwe geslacht kan bij twee verschillende genderteams in Nederland. Er moet een indicatiestelling zijn tot geslacht veranderende operatie.¹³⁷ Het VUMC in Amsterdam heeft ongeveer 400 aanmeldingen voor aanpassing van het lichaam per jaar.¹³⁸ Daarnaast heeft het UMCG in Groningen de overige 5% van de aanmeldingen te verwerken.¹³⁹ De overige 10% zoekt hulp bij andere instanties. Deze genderteams werken met protocollen waaraan zij moeten voldoen. Daarin staan stappen die doorlopen moeten worden voordat het überhaupt mogelijk is om het lichaam operatief te laten wijzigen. Omdat de twee genderteams in Nederland te weinig capaciteit hebben, betekent dit dat transgenders per stap in het traject op een wachtlijst komen. De wachtperiode kan enkele maanden

¹³⁴ Art. 1:19 BW.

¹³⁵ www.rijksoverheid.nl (zoek op *Gemeentelijke basisadministratie*).

¹³⁶ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 5.* De wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens wijzigt ook: art. 37 lid 4 wordt in plaats van 'in verband met een rechterlijke last tot wijziging van de vermelding' gewijzigd naar 'in verband met een wijziging van de vermelding van het geslacht in de geboorteakte.' Ook in art. 81 lid 3 wordt dezelfde wijziging doorgevoerd.

¹³⁷ Zie voor de indicatiestelling en de daarbij behorende selectiecriteria bijvoorbeeld Reijt e.a., *Transsexualiteit*, p. 27.

¹³⁸ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities 2011*, p. 19. Dit is 85% van alle aanmeldingen in Nederland. Ongeveer 100 van deze aanmeldingen zijn voor kinderen en 300 aanmeldingen voor volwassenen.

¹³⁹ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities 2011*, p. 20.

duren.¹⁴⁰ Deze wachtperiode geeft veel onzekerheid voor de betrokkene, zij weten namelijk niet wanneer zij verder kunnen met het veranderen naar het andere geslacht. Een transgender in het rapport van Human Rights beschrijft dit concreet als: *'All that time, it's like your life is on hold. I am now waiting for the last operation and it feels like I'm left in no-man's land.'*¹⁴¹

De Nederlandse Staat verlangt bij de huidige wetgeving dat men zich aanpast aan het huidige geslacht voordat men een wijziging van de geslachtsvermelding kan krijgen, maar daarbij wordt de toegang tot deze genderteams binnen een redelijke termijn ondermijnd. Door de lange wachtlijsten betekent dit dat de transgender die complete periode geen juridische erkenning krijgt en de geslachtsvermelding dus niet verandert. Het laten vervallen van deze aanpassingseis brengt dan ook met zich mee dat het operatief laten wijzigen van het geslacht ook eventueel mogelijk is nadat de wijziging van de geslachtsvermelding is doorgevoerd. Men kan nu zelf een keuze maken of en wanneer betrokkene zich laat wijzigen. Dit zal wellicht ook enige consequenties hebben voor de wachtlijsten. Niet iedereen zal zich namelijk operatief laten aanpassen. Het laten vervallen van de eis is dus voor dit praktische aspect ook erg belangrijk.

3.2.4. verzekering

De verzekering is een ander groot probleem voor transgenders. In de huidige wetgeving, waarbij men zich verplicht moet laten aanpassen, worden deze medische aanpassingen niet allemaal vergoed door de zorgverzekering.¹⁴² Veel transgenders moeten dus zelf betalen voor de behandeling, wat resulteert in een zeer hoge kostenpost. Nu zij zelf kunnen beslissen over de behandeling, kunnen zij zelf een afweging maken om deze kosten te maken.¹⁴³

3.2.5. Artsen

Ook artsen voelen zich vaak gedwongen om een behandeling uit te voeren bij een transgender.¹⁴⁴ Zij moeten handelen als een goed hulpverlener op grond van art. 7:453 BW, maar zij worden daarentegen ook gezien als de personen die de belangen van de staat moet beschermen, omdat zij zich verplicht voelen de betrokkene te laten voldoen aan art. 1:28 BW. De Nederlandse staat bepaalt immers dat het voor een wijziging van de geslachtsvermelding nodig is dat het lichaam wordt aangepast. Het huidige artikel 1:28 BW brengt de arts dan ook in een keuzepositie. Soms vinden artsen een behandeling niet nodig, en niet in

¹⁴⁰ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p.22-23.

¹⁴¹ Citaat uit *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 30 van M. Heijnis, Amsterdam 6 april 2011.

¹⁴² Niet alles wordt vergoed. Correcties worden niet door elke verzekeraar vergoed.

¹⁴³ Daarnaast is er een aanbeveling geschreven om het wijzigen van de geslachtsvermelding op te laten nemen in de zorgverzekering. Deze aanbeveling is niet overgenomen. Zie hiervoor M.A.A. van Trotsenburg en C.R. Smand, Advies vergoeding van zorg aan transseksuelen ten laste van de basisverzekering, februari 2007, <http://tonderzoek.wordpress.com/2007/07/18/advies-vergoeding-zorg-aan-transseksuelen-advice-for-health-insurance-for-transsexuals/> (Geopend op 28 oktober 2013).

¹⁴⁴ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 6.

het belang van de transgender. Toch zullen zij de behandeling dan vaak uitvoeren, omdat dit de enige manier is voor juridische erkenning van de transgender. Met het vervallen van de aanpassingseis, hoeft de arts zich niet meer in deze keuzepositie te zetten en kan hij blijven handelen als goed hulpverlener.¹⁴⁵ Het laten vervallen van de aanpassingseis brengt dus met zich mee dat transgenders zelf een keuze kunnen maken of zij zich laten aanpassen en wanneer zij dit doen. Daarbij kunnen zij zelf, in tegenstelling tot de huidige wetgeving, rekening houden met hun persoonlijke omstandigheden. Ook voor artsen is het laten vervallen van de eis een verbetering.

Het nadeel van het laten vervallen van de aanpassingseis is dat het soms niet mogelijk is te zien of iemand man of vrouw is. Iemand hoeft zich niet te kleden of aan te passen naar het andere geslacht, maar kan de geslachtsvermelding laten wijzigen als hij voldoet aan de wettelijke eisen. Dat kan met zich meebrengen dat het voor buitenstaanders onduidelijk kan zijn of er sprake is van een man of vrouw. De transgender kan dit zelf ook als een last ervaren, omdat de transgender zich wellicht in de situatie bevindt waarbij hij uitleg moet geven.

3.3. Aanpassen geslacht

Het aanpassen van het geslacht is in de huidige regelgeving een verplichting tot het wijzigen van het geslacht, mits dit uit medisch of psychologisch oogpunt mogelijk en verantwoord is. De eis van aanpassen van het geslacht is niet absoluut. De persoon hoeft niet lichamelijk te worden aangepast, als dit niet verantwoord en mogelijk is. Het aangeboren geslacht wordt meestal ook afgewezen door de transgender. Daarnaast heeft de transgender vaak het verlangen daadwerkelijk fysiek van geslacht te veranderen.

Deze aanpassings-eis wordt afgeschaft in het Wetsvoorstel Transgenders.¹⁴⁶ Dit is een van de meest belangrijke aspecten van het wetsvoorstel want dit is een zeer grote verandering ten opzichte van de huidige wetgeving.

De verplichting tot het aanpassen van het geslacht was ten tijde van het ontstaan van de huidige wet niet onomstreden.¹⁴⁷ Tijdens de 99ste vergadering in 1984 vraagt de heer Leerling zich bijvoorbeeld af of het juist is dat de wetgever toestaat dat operaties tot wijziging van het fysieke geslacht op het menselijk lichaam worden uitgevoerd en of dit niet in geding komt met het (toen nog niet in werking zijnde) art. 11 Grondwet.¹⁴⁸ Hij refereert vervolgens aan de ethische vraag die aan de orde is bij het veranderen van geslacht. Ook de juridische subcommissie was ten tijde van de totstandkoming van de huidige wetgeving van oordeel dat het stellen van de eis tot aanpassing van het lichaam van de transgender te zeer ingaat tegen de onschendbaarheid van de mens, dit in tegenstelling tot de Commissie Transsexisme in 1977.¹⁴⁹

¹⁴⁵ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 6.

¹⁴⁶ A.J.M. Nuytinck 2011, p. 965-966.

¹⁴⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 8.

¹⁴⁸ *Handelingen II* 1984/85, 99, p. 5790.

¹⁴⁹ *Kamerstukken II* 1981/82, 17 297, nr. 3, p. 16.

Duidelijk is dat het vereiste van het aanpassen van het geslacht door middel van hormoonbehandelingen of chirurgische ingrepen, op het terrein ligt van art. 11 Grondwet. Art. 11 Grondwet geeft ons garantie op de onschendbaarheid van het menselijk lichaam. Het aanpassen van het geslacht wordt gezien als een van de vereisten om de geslachtsvermelding te kunnen wijzigen. Toch maakt het vereiste geen inbreuk op art. 11 Grondwet.¹⁵⁰ Niemand wordt namelijk verplicht tot het aangaan van de hormoonbehandelingen of de chirurgische ingrepen. Dat het een vereiste is ter wijziging van de geslachtsvermelding, betekent niet dat het een verplichting is. In art. 11 Grondwet wordt daarnaast gesteld dat ieder, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op onaantastbaarheid heeft van zijn lichaam. De wet kan dus beperkingen stellen ten aanzien van art. 11 Grondwet. Het huidige art. 1:28 BW kan dus als zodanig gelden.¹⁵¹ Naar mijn mening maakt de aanpassingseis zoals die in de huidige wetgeving is gesteld wel *indirect* een inbreuk op de lichamelijke onschendbaarheid. Het niet verplicht zijn om een geslacht veranderende operatie te ondergaan, brengt met zich mee dat de transseksueel dan wel last zal blijven houden van problemen. De keuze waarvoor de transseksueel dus wordt gesteld is, of het aangaan van de geslacht veranderende operatie, of nooit een juridische erkenning kunnen krijgen van het andere geslacht. Indirect brengt deze keuze naar mijn mening met zich mee dat de transseksueel dus wel zal moeten kiezen voor de operatie, omdat hij anders levenslang last zal blijven houden van juridische en maatschappelijke problemen. Er moet daarnaast sprake zijn van een volledige uitgevoerde aanpassing van het lichaam voordat er sprake kan zijn in de huidige wetgeving van een verzoek tot wijziging van de geslachtsaanduiding.¹⁵² In andere woorden; er is dus geen juridische erkenning voordat de volledige wijziging heeft plaatsgevonden. Daarmee wordt de juridische erkenning dus gekoppeld aan een medische eis.

Volgens de memorie van toelichting is de genderidentiteit bij de transgender een primair niet-lichamelijk verschijnsel.¹⁵³ Zoals eerder beschreven, was ten tijde van het ontstaan van de huidige wetgeving alleen een 'overtuiging te behoren tot het andere geslacht' niet voldoende, maar moest er ook sprake zijn van een lichamelijke aanpassing en sterilisatie. Het doel van de lichamelijke aanpassing was dat er een *'concrete overtuigende aanwijzing voor de bestendigheid van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren'* bestond.¹⁵⁴ Uit de lichamelijke aanpassing zou namelijk blijken dat iemand echt daadwerkelijk tot het andere geslacht behoort, en dat hij dus een andere genderidentiteit heeft. Inmiddels is er internationaal inzicht gekomen in het feit dat een wettelijke erkenning van de genderidentiteit van een persoon niet

¹⁵⁰ Zie hiervoor Asser- De Boer 1* 2010, nr. 96.

¹⁵¹ Asser- De Boer 1* 2010, nr. 96.

¹⁵² Hof 's-Hertogenbosch 24 April 2007, *NJF* 2007, 450 BA 5428.

¹⁵³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 8.

¹⁵⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 8.

afhankelijk mag worden gesteld van de lichamelijke aanpassing.¹⁵⁵

Het laten vervallen van deze eis is een belangrijke verbetering voor de transgenders in Nederland. Transgender lopen vaak jarenlang met de overtuiging te behoren tot het andere geslacht, maar in verband met de oude eis van lichamelijke aanpassing en sterilisatie, konden zij niet leven naar het andere geslacht en ook geen erkenning krijgen. Veel transgenders willen daarnaast geen chirurgische ingrepen ondergaan. Hiervoor zijn verschillende redenen te noemen. Vaak hebben zij al een lange tijd geleefd in het andere geslacht en vinden zij het niet nodig om zich chirurgisch te laten aanpassen. Daarnaast zitten er risico's aan deze ingreep, maar daarbij moet ook in gedachten worden gehouden dat de betrokkene zal moeten genezen voordat betrokkene weer kan gaan werken. Dit is voor transgenders ook een reden om zich niet te laten aanpassen. Transgenders kampen namelijk met hoge werkloosheid,¹⁵⁶ waardoor het laten aanpassen van het lichaam en het daardoor uit de roulatie zijn op het werk, een reden kan zijn voor het niet aanpassen van het lichaam. Een consequentie hiervan is dan dat zij in de oude wetgeving dan ook nooit de mogelijkheid hebben om zich juridisch als het andere geslacht te laten erkennen.

Het afschaffen van de eis tot aanpassing komt dus toe aan het eerder genoemde zelfbeschikkingsrecht. Het behoren tot het andere geslacht is immers een niet-lichamelijk verschijnsel. Van staten mag worden verwacht, zoals ook blijkt uit de Yogyakarta Principles, dat zij transgenders juridisch erkennen.¹⁵⁷ In 1985 liep onze transgenderwetgeving voor op andere staten. Nederland wil deze positie graag behouden. Gezien de internationale situatie, waarover is gesproken in het vorige hoofdstuk, is het verstandig dat Nederland de wetgeving omtrent het aanpassen aan het andere geslacht wijzigt.

3.4. Sterilisatie-eis

De eis tot het aangaan van een behandeling tot het onvruchtbaar maken van de transgender zal vervallen. Het huidige art. 1:28 BW verplicht de persoon tot het blijvend onvruchtbaar maken van de persoon. Dit betekent dat dit nooit meer ongedaan gemaakt kan worden en verplicht dus tot een absolute onvruchtbaarheid.¹⁵⁸ In de tijd van het ontstaan van de huidige wetgeving was het onmogelijk een huwelijk te sluiten tussen twee mensen van hetzelfde geslacht. Ook kinderen konden toen slechts een man als vader hebben en een vrouw als moeder. Ten tijde van het ontstaan van de huidige wetgeving was deze eis dan ook geen discussiepunt.¹⁵⁹ Het werd maatschappelijk en wettelijk normaal gevonden dat het onwenselijk was dat kinderen geboren of verwekt werden door ouders met een juridisch geslacht die tegengesteld is

¹⁵⁵ Zie hiervoor bijvoorbeeld het eerder genoemde rapport van Human Rights Watch: *Controlling Bodies, Denying Identities* 2011.

¹⁵⁶ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2011/2011-3513-wm.htm> (laatst geopend op 31 december 2013).

¹⁵⁷ Zie eerder genoemde Principle 3 van de Yogyakarta Principles.

¹⁵⁸ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 6.

¹⁵⁹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 7.

aan het biologische geslacht.¹⁶⁰ Het belang van het kind stond voorop.

Inmiddels zijn deze maatschappelijke opvattingen veranderd. Vanaf 2001 is het mogelijk te huwen met iemand van het gelijke geslacht. Ook bestaat sindsdien de mogelijkheid dat twee mensen van het gelijke geslacht een kind adopteren. Nog steeds staat het belang van het kind voorop, maar de ouders kunnen wel allebei hetzelfde geslacht hebben.

Naast de bovenstaande redenen ter afschaffing van de sterilisatie-eis, kan men ook stellen dat de sterilisatie-eis een niet proportionele eis is. Hedendaags wordt het stellen van een sterilisatie-eis gezien als een te ver gaande eis om het gevolg van -de wijziging van de geslachtsvermelding- te bewerkstelligen.¹⁶¹ Het zich laten steriliseren heeft geen link met het hebben van een overtuiging te behoren tot het andere geslacht. Een transgender heeft de vaste overtuiging te behoren tot het andere geslacht. Dit is geen lichamelijk verschijnsel, maar het is een zelfdiagnose.¹⁶² De Commissie Transsexisme schreef in het rapport van 1977 ook al over de zelf diagnose van de transseksueel. De transseksueel ontplooit volgens de commissie zijn genderidentiteit als een proces van geslachtelijke zelfaanvaarding. Het is een zelfdiagnose, die soms geleidelijk en soms plotselinge herkenning inhoudt van het spiegelbeeld dat de persoon wordt voorgehouden door zijn omgeving. Het rapport zegt dat bij het vaststellen van de genderidentiteit, de niet somatische criteria tenminste gelijkwaardig zijn aan die welke worden ontleend aan de geslachtsorganen.¹⁶³ Het rapport vermeldt: '*een conflict tussen de somatische en niet-somatische criteria doet zich voor bij hen die een gender-identiteit ontwikkelen, welke niet past bij hun lichamelijke verschijningsvorm: de transsexisten.*'¹⁶⁴ De deskundige moet volgens de huidige wetgeving deze zelfdiagnose ook bevestigen.

Het wijzigen van de geslachtsaanduiding heeft wel consequenties voor de openbare orde, maar dit betekent niet dat het daarom verplicht moet zijn dat de persoon zich eerst laat steriliseren. Het recht van iemand om over zichzelf te beschikken is hier dan ook in het geding. Aan dit ongeschreven beginsel mogen beperkingen worden gesteld, mits dit gerechtvaardigd is. Kinderen kunnen inmiddels dus twee ouders van hetzelfde geslacht hebben. Daarom zou het handhaven van de sterilisatie-eis ongerechtvaardigd zijn en een te grote beperking op het zelfbeschikkingsrecht van de transgender.¹⁶⁵

De sterilisatie-eis vervalt om verschillende redenen, maar van belang blijkt zoals hiervoor beschreven, dat het stellen van deze eis voornamelijk tijdsbepaald was. Toen deze eis werd gesteld was dit geen punt van discussie.¹⁶⁶ Inmiddels zijn de maatschappelijke opvattingen en de regelgeving veranderd,

¹⁶⁰ Idem.

¹⁶¹ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 8.*

¹⁶² *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 7.*

¹⁶³ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p. 35.

¹⁶⁴ Gezondheidsraad Interim-advies inzake Transsexisme 1977, p. 35.

¹⁶⁵ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 7-8.*

¹⁶⁶ Zie hiervoor ook het tweede hoofdstuk van deze scriptie.

wat er toe leidde dat het wetsvoorstel deze eis zal laten vervallen. Inmiddels is het mogelijk dat een transgender een kind adopteert of erkent. De vraag is dus ook waarom een sterilisatie-eis van toepassing zou moeten blijven.¹⁶⁷

Het voordeel van het afschaffen van deze eis is dat de transgender zich niet gedwongen hoeft te voelen zich absoluut onvruchtbaar te laten maken. In de huidige wetgeving is er geen uitzondering op voorzien. De betrokkene heeft de keuze of hij zich laat steriliseren of niet. Daardoor komt het vervallen van deze eis toe aan art. 11 van de Grondwet. De transgender heeft namelijk recht op onaantastbaarheid van het lichaam en kan nu zelf bepalen of hij zich laat steriliseren. Hij heeft nu de optie om zijn geslachtsvermelding te kunnen wijzigen, zonder dat hij verplicht wordt tot deze eis. De transgender hoeft zich dan ook niet meer gedwongen te voelen om zich te laten steriliseren als zij een wijziging van de geslachtsvermelding willen.

De transgender kan na het invoeren van het wetsvoorstel dus zelf de beslissing nemen of hij of zij nog kinderen neemt. Tegenwoordig is het, in tegenstelling tot in 1985, mogelijk dat een kind twee ouders heeft van hetzelfde geslacht. In 1985 bestond de gedachte dat het niet in het belang van het kind was dat een kind twee ouders had van hetzelfde geslacht. Inmiddels is deze opvatting veranderd. Het hebben van twee ouders met hetzelfde geslacht, betekent niet dat deze ouders dan slechte ouders zijn of dat dit onmogelijk moet zijn omdat het niet goed zou zijn voor het kind. Het argument dat het in belang is van het kind dat het geen ouder heeft die een verandering van de geslachtsvermelding heeft ondergaan, gaat dan ook niet op. Het stellen van de sterilisatie-eis is dan ook disproportioneel. Naast bovenstaande feiten is het ook duidelijk dat het stellen van een sterilisatie-eis het krijgen van kinderen volledig onmogelijk maakt. De huidige wetgeving uit 1985 spreekt over een blijvende onmogelijkheid tot het krijgen van kinderen. Dit betekent dat het onvruchtbaar maken dan ook niet terug te draaien is. Er zijn manieren waarop het krijgen van kinderen kan worden tegengegaan. Denk hierbij aan het nemen van de anticonceptiepil. Maar in de huidige wetgeving worden behandelingen bedoeld die vallen onder het chirurgisch onvruchtbaar maken van de betrokkene. Hierbij moet gedacht worden aan het verwijderen van de baarmoeder en de testikels. Het alleen gebruiken van hormonale behandelingen is daarom dan ook niet voldoende, want dit maakt het onvruchtbaar maken van de betrokkene niet onomkeerbaar. Vaak is het namelijk mogelijk dat de onvruchtbaarheid bijvoorbeeld tijdelijk is.

Het wetsvoorstel komt toe aan het recht tot het krijgen van kinderen (recht op procreatie) doordat de sterilisatie-eis wordt afgeschaft. Het recht op procreatie is niet wettelijk vastgelegd, maar maakt wel deel uit van ongeschreven rechtsbeginselen.¹⁶⁸ Het beschermt mensen tegen de overheid om het recht te hebben om zich voort te planten. In principe mag de overheid zich niet mengen in het recht op

¹⁶⁷ D'Oliveira, *NJB* 2003, p. 1113.

¹⁶⁸ Leenen e.a. 2011, p. 102.

procreatie.¹⁶⁹ Nu de Nederlandse Staat deze eis in het wetsvoorstel laat vallen krijgen transgenders dan ook het recht zich voort te planten.

Het afschaffen van deze eis komt dan ook toe aan de waardigheid van de transgender. Het Rapport van Human Rights Watch beschrijft dat de transgender de (nog bestaande) sterilisatie-eis ziet als een inbreuk op hun waardigheid. Zij voelen zich door de maatschappij als enige groep gedwongen tot het aangaan van een sterilisatie. De maatschappij vindt volgens hen dat deze personen geen recht zouden moeten hebben op het krijgen van kinderen.¹⁷⁰ Zij voelen dat de huidige wetgeving een inbreuk oplevert van mensenrechten. Veelal weigeren sommige transgenders dan ook hun geslachtsvermelding te wijzigen, om het feit dat zij niet bij willen dragen aan een inbreuk van deze mensenrechten.¹⁷¹

Opgemerkt dient ook te worden dat de huidige wetgeving (uit 1985) niet voorkomt dat mensen, die een wijziging willen van hun geslachtsvermelding, bij voorbaat al kinderen nemen, voordat zij de procedure tot wijziging van de geslachtsvermelding beginnen. De huidige wetgeving is dan ook niet consequent toe te passen. Het is erg oneerlijk dat transgenders die op latere leeftijd hun geslachtsvermelding willen laten wijzigen, inmiddels al kinderen kunnen hebben en de transgenders op jongere leeftijd, geen kinderen meer mogen krijgen. Als deze transgenders dan hun geslachtsvermelding willen laten wijzigen, moeten zij er dus van te voren over denken of zij kinderen willen.

De wetgever heeft daarnaast ten tijde van de totstandkoming van de huidige wetgeving in 1985 geen rekenschap gegeven van het feit dat er technieken zouden ontstaan die het mogelijk zouden maken dat er eicellen of spermacellen worden opgeslagen en worden gebruikt voor latere toepassing.¹⁷² De betrokkenen kunnen er dan ook voor kiezen voor de procedure de cellen af te staan en op te slaan. Dit betekent dat de transgender later alsnog een eigen kind kan krijgen met een partner, wanneer de geslachtsvermelding is gewijzigd. Volgens het HRW rapport wordt deze mogelijkheid voor de start van de procedure ook besproken door de genderteams die de behandeling toepassen.¹⁷³

3.5. De rechter en ambtenaar van de burgerlijke stand

Het verzoek tot wijziging van de geslachtsvermelding wordt in de huidige wet toegewezen door de rechtbank als voldoende vast is komen te staan dat de verzoeker daadwerkelijk de overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren. Deze toewijzing door de rechtbank vervalft in het wetsvoorstel. Voorgesteld is dat de wijziging van de vermelding voortaan op last van de ambtenaar van de burgerlijke stand komt.¹⁷⁴ De verzoekschriftprocedure, zoals uitgelegd in het vorige hoofdstuk, zal dan ook vervallen. Een van de redenen

¹⁶⁹ Leenen e.a. 2011, p. 101-103. Aansluiting op het recht van procreatie kan men vinden in art. 8 jo. 12 EVRM. De eventuele beperkingen moeten de toets van art. 8 lid 2 EVRM kunnen doorstaan.

¹⁷⁰ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 26.

¹⁷¹ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 27.

¹⁷² *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 27.

¹⁷³ *Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities* 2011, p. 27.

¹⁷⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 2.

hiervoor is dat de procedure op deze manier eenvoudiger wordt.¹⁷⁵ De ambtenaar van de burgerlijke stand zal de wijziging toevoegen aan de akte van geboorte. Met de ambtenaar van de burgerlijke stand wordt hier bedoeld de bestuurlijke autoriteit in de zin van de CIEC-Overeenkomst inzake de erkenning van beslissingen inzake de vaststelling van een geslachtswijziging. De wijziging van de geslachtsvermelding is een administratieve verrichting van de ambtenaar.¹⁷⁶ Die blijkens de CIEC-overeenkomst voor erkenning in andere landen in aanmerking komen.¹⁷⁷

De aangifte van de overtuiging te behoren tot het andere geslacht, zal dan ook worden gedaan bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. Daarbij moet door de betrokkene wel een deskundigenverklaring worden overlegd met het oordeel dat de betrokkene de daadwerkelijke blijvende overtuiging heeft te behoren tot het andere geslacht.¹⁷⁸ De afdeling van de Raad van State- verder de Afdeling genoemd- heeft een adviesrapport opgesteld waarin het wetsvoorstel transgenders wordt besproken.¹⁷⁹ Volgens de Afdeling is het niet aan de ambtenaar van de burgerlijke stand om te oordelen over de deskundigenverklaring en de eigen verklaring van de betrokkene. De Afdeling is dan ook van mening dat deze beoordelingen bij de rechter moeten blijven en niet naar de ambtenaar van de burgerlijke stand moeten. Volgens de Afdeling wordt ook niet ingegaan op de vraag of de bevoegdheid tot het beoordelen van de verklaringen bij het takenpakket past van de ambtenaar van de burgerlijke stand. De taken van de ambtenaar van de burgerlijke stand bestaan onder andere uit het opmaken en verzamelen van akten, het aanvullen van latere vermeldingen aan de akten en het verstrekken van uittreksels en afschriften uit de akten. Aan deze taken zijn veel belangrijke rechtsgevolgen verbonden. De positie van de ambtenaar is zelfstandig en onafhankelijk. De ambtenaar zal moeten kunnen vertrouwen op de deskundigenverklaring in het nieuwe wetsvoorstel. Dan zal de ambtenaar een latere vermelding toevoegen aan de akten van betrokkene. Hiermee vervalt dan ook dat er sprake is van een besluit in de zin van de AWB en deze toegevoegd moet worden aan de negatieve lijst van die wet.¹⁸⁰

Volgens de memorie van toelichting zijn de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan om een wijziging van de geslachtsvermelding te krijgen erg duidelijk. De ambtenaar van de burgerlijke stand hoeft dan volgens de memorie van toelichting ook geen inhoudelijke toets uit te voeren. De weigering van de wijziging van de geslachtsvermelding kan dan alleen wanneer de deskundigenverklaring niet van een deskundige afkomt die is bedoeld in art. 1:28a BW(nieuw), of indien er geen deskundigenverklaring wordt

¹⁷⁵ Advies Raad van State W03.12.0085/II van 4 mei 2012.

¹⁷⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 2.

¹⁷⁷ zie hiervoor de CIEC-Overeenkomst betreffende de erkenning van beslissingen inzake de vaststelling van een geslachtswijziging (Wenen 12-09-2000).

¹⁷⁸ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 2-3.

¹⁷⁹ Advies Raad van State W03.12.0085/II van 4 mei 2012.

¹⁸⁰ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 2.

overlegd.¹⁸¹ Wanneer een geval als deze zich voordoet dan is beroep mogelijk.¹⁸²

Er moet een aangifte worden gedaan bij de ambtenaar van de burgerlijke stand door de betrokkene, waaruit blijkt dat hij de overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren dan de geslachtsvermelding in de akte van geboorte. Daarbij moet dan een deskundigenverklaring worden overlegd.

Het verzoekschrift moet nu nog, in de huidige wetgeving, vergezeld gaan van een afschrift van de akte van geboorte alsmede een gezamenlijk ondertekende verklaring van bij algemene maatregel van bestuur aangewezen deskundigen waaruit de overtuiging van verzoeker blijkt.¹⁸³ Het verzoekschrift wordt in de huidige wetgeving opgesteld door de verzoeker of door de advocaat. Ingevolge de substantiëringsplicht moeten bovenstaande verklaringen worden toegevoegd.¹⁸⁴ Er is daarnaast ook het vereiste van de verplichte procesvertegenwoordiging in rechtbankzaken zoals blijkt uit art. 278 lid 3 Rv. Een advocaat moet dus worden ingehuurd door de betrokkene. Vervolgens kan men worden uitgenodigd voor een zitting bij de rechtbank en daarna wordt de uitspraak pas gedaan. Daarna is het pas mogelijk om de wijziging door te laten voeren in de registers.

De wijziging van de geslachtsvermelding te laten op last van de ambtenaar van de burgerlijke stand zal zorgen voor een vereenvoudigde procedure. Voldoende zal zijn dat de betrokkene aangifte doet met een deskundigenverklaring waarin is vermeld dat betrokkene de overtuiging heeft te behoren tot het andere geslacht. De ambtenaar van de burgerlijke stand kan dan alleen weigeren indien er sprake is van een deskundigenverklaring die niet afkomstig is van een bevoegde deskundige, zoals aangewezen in de algemene maatregel van bestuur. Daarnaast kan de ambtenaar van de burgerlijke stand ook weigeren wanneer er geen deskundigenverklaring wordt overlegd. Daarna is er nog hoger beroep mogelijk.¹⁸⁵ Dit betekent dat de betrokkene niet meer naar de rechter hoeft. Dit brengt een vereenvoudiging van de procedure met zich mee, omdat men dan geen verzoekschrift meer in hoeft te dienen. Het hele bovenstaande traject en de verplichte bijstand van de advocaat vervalt dan. Dit scheelt uiteraard veel tijd en geld. De verplichte procesvertegenwoordiging kan een hoog bedrag met zich meebrengen. De betrokkene wordt dan ook verplicht deze procedure te doorlopen wanneer hij een wijziging van zijn geslachtsvermelding wil. Dit is in het wetsvoorstel niet meer het geval. Dit zal voor de betrokkene zorgen voor een sneller, goedkoper en wellicht ook overzichtelijker proces.

Er zijn meerdere voordelen te bedenken die het wetsvoorstel transgenders met zich meebrengt.

¹⁸¹ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 3.*

¹⁸² Art. 1:28b lid 1 BW (nieuw).

¹⁸³ Art. 1:28a BW Zie hiervoor ook <http://www.transman.nl/geboorteakte.php>. Deze geeft een opsomming van de stukken die nodig zijn voor het verzoekschrift. Er moet een officieel afschrift van de geboorteakte, een bewijs van Nederlanderschap, medische verklaringen omtrent sterilisatie en de aanpassing van het lichaam aan het andere geslacht en een eventuele verklaring omtrent inkomen en vermogen worden toegevoegd.

¹⁸⁴ Snijders e.a. 2011, p. 338.

¹⁸⁵ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 2-3.*

Wanneer deze verzoeken niet meer bij de rechter terecht komen, zal dit ook een verlaging meebrengen van de werkdruk van de rechter. Men kan zich afvragen waarom het wijzigen van de vermelding überhaupt bij de rechter zou moeten blijven. Men kan zich afvragen waarom een zelfdiagnose door de rechter moet worden beoordeeld. De overtuiging te behoren tot het andere geslacht is namelijk primair geen lichamelijk verschijnsel, maar het is een zelfdiagnose van de betrokkene. De deskundige bevestigt deze overtuiging alleen maar. Men kan zich dan afvragen welke toegevoegde waarde een beslissing van de rechter hierop dan nog heeft.¹⁸⁶ Het vervallen van deze eis komt toe aan het zelfbeschikkingsrecht van de transgender. Deze hoeft namelijk de rechter niet meer te overtuigen van zijn blijvende overtuiging. Daarnaast heeft de rechter geen inhoudelijke wetenschap van genderdysphorie, waardoor men zich ook kan afvragen waarom een rechter zich zou moeten buigen over deze beslissing.

3.6. De ambtenaar van de burgerlijke stand

De ambtenaar van de burgerlijke stand hoeft in het wetsvoorstel ook niet inhoudelijk te kijken naar het verzoek. De ambtenaar kan dan ook slechts op bovenstaande redenen weigeren. De ambtenaar moet dan alleen controleren of de deskundige bevoegd is en of de verklaring voldoet aan de gestelde eisen. Deze taak is te vergelijken met de aangiften van geboorte of overlijden. Deze taak kan dus vallen onder het takenpakket van de ambtenaar van de burgerlijke stand, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven.¹⁸⁷ De ambtenaar van burgerlijke stand moet dus lijdelijk zijn. Dit houdt in dat hij zelf geen inhoudelijke afweging maakt van de feiten en daaraan conclusies verbindt.¹⁸⁸ Hij maakt dus zelf niet de afweging of er een daadwerkelijke overtuiging bestaat bij de betrokkene te behoren tot het andere geslacht, want dit is een zelfdiagnose. De ambtenaar stelt dus vast dat de verklaring op de goede manier is afgelegd, maar hij controleert slechts of de deskundige onder de aangewezen deskundigen valt en de verklaring voldoet aan de te stellen eisen. Hij kijkt dus ook niet naar de blijvende overtuiging van de persoon. De verklaring zelf vergt nog een beoordeling ten aanzien van de betrouwbaarheid en de totstandkoming. Wanneer de ambtenaar van de burgerlijke stand twijfelt aan de blijvende overtuiging van de persoon in kwestie, maar een geldige deskundigenverklaring heeft verkregen en een geldige deskundige de verklaring heeft opgesteld, kan hij een wijziging van de geslachtsvermelding niet weigeren. Omdat de ambtenaar niet de bevoegdheid heeft de deskundigen te horen of een verder onderzoek in te stellen, zoals de rechter dat wel heeft, adviseert de Raad van State de beoordeling van het blijvende karakter van de overtuiging te behoren

¹⁸⁶ Zie hiervoor het Advies Raad van State: Advies W03.12.0085/II vindplaats: *Kamerstukken II 2011/12*, 33 351, nr. 4.

¹⁸⁷ *Kamerstukken II 2011/12*, 33 351, nr. 4.

¹⁸⁸ *Kamerstukken II 2011/12*, 33 351, nr. 4, p. 3.

tot het andere geslacht, te laten bij de rechter.¹⁸⁹ Naar mijn mening komt de druk, door het wetsvoorstel, voortaan te liggen bij de deskundigen die een bevestiging geven van blijvende overtuiging van de betrokkene. Dat brengt met zich mee dat aan deze deskundigen eisen zijn gesteld, maar dat er ook eisen gesteld zijn aan de verklaring. Als zij twifelen over de blijvende overtuiging, door bijvoorbeeld een psychisch probleem van de betrokkene, zullen zij geen verklaring afgeven. De ambtenaar van de burgerlijke stand zal dan ook volledig af moeten kunnen gaan op deze deskundige. Naar mijn mening past dit in het takenpakket van de ambtenaar en kan de ambtenaar de geslachtsvermelding wijzigen. Hier is geen rechter voor nodig.

3.7. Deskundigenverklaring en de deskundigen

In het wetsvoorstel staat beschreven dat het voor de wijziging van de geslachtsvermelding voortaan voldoende is dat er sprake is van een blijvende overtuiging te behoren tot het andere geslacht. Dit zal ook in de nieuwe regelgeving moeten worden bevestigd met een verklaring van een deskundige. Voor de deskundige kan de genderexpressie van de betrokkene een belangrijke indicator zijn.

De deskundigen zelf worden aangewezen bij algemene maatregel van bestuur.¹⁹⁰ Ook hierbij is het nog niet volledig duidelijk wie deze deskundigen zullen worden. Hoogstwaarschijnlijk wordt dit een arts of psycholoog die ervaring heeft met genderdysphorie.¹⁹¹ Wel is duidelijk dat deze deskundige een medische of psychologische achtergrond heeft. Dit leidt tot een medicalisering van de toetsing, de deskundige dient uitsluitend te toetsen dat de blijvende overtuiging er is. Ook bij deze deskundigen moet rekening worden gehouden met hoge wachtlijsten.¹⁹²

Er worden eisen gesteld aan de deskundige. Het moet gaan om een beredeneerd deskundigenoordeel gericht op de feiten en omstandigheden die een bevestiging geven van de duurzame overtuiging van de betrokkene.¹⁹³ De duurzame overtuiging kan onder andere worden afgeleid uit de

¹⁸⁹ De Raad van State vindt dat de beoordeling bij de rechter gelaten moet worden omdat de beoordeling van het blijvende karakter van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren, gezien de aard en inhoud van die bevoegdheid, toekomt aan de rechter. De vraag die moet worden beantwoord is of er sprake is van een blijvende overtuiging te behoren tot het andere geslacht. Die overtuiging moet blijken uit een deskundigenverklaring. Volgens de Raad vergt deze verklaring, zowel met betrekking tot de betrouwbaarheid als de totstandkoming en de inhoud, nog wel een beoordeling. Het gaat er volgens de Raad om dat de ambtenaar die twijfelt aan het blijvende karakter van de overtuiging, maar aan wie een geldige deskundigenverklaring is overlegd, niet kan weigeren de gevraagde latere vermelding van de geslachtswijziging aan te brengen. De rechter kan dit wel afwijzen, en daarnaast heft deze de bevoegdheid een nader onderzoek te gelasten naar het blijvende karakter van de overtuiging en kan deskundigen horen. Deze mogelijkheid behoort niet tot de ambtenaar, en daarom vindt de Raad dat deze beoordeling bij de rechter moet blijven. Zie hiervoor Advies W03.12.0085/II vindplaats: *Kamerstukken II 2011/12*, 33 351, nr. 4.

¹⁹⁰ Dit zal ook vervalsing van de deskundigenverklaringen tegengaan.

¹⁹¹ *Kamerstukken I 2012/13*, 33 351, B, p. 6. (voorlopig verslag). Uit het interview met mw. C. Van Dun van het TNN werd duidelijk dat de deskundigen hoogstwaarschijnlijk leden van de genderteams van het VUMC, GUMC en het LUMC zullen worden. Deze teams zouden hoogstwaarschijnlijk worden gekozen omdat zij over ruime ervaring m.b.t. genderdysphorie beschikken.

¹⁹² *Handelingen II 2012/13*, 69, p. 2.

¹⁹³ *Kamerstukken II 2011/12*, 33 351, nr. 3, p. 3.

tijdperiode dat betrokkene heeft geleefd in het andere geslacht.¹⁹⁴ De Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak heeft een advies uitgebracht op 24 november 2011, waarin is aangegeven dat de NVvR een voorstander is van een specifieke eis gesteld aan deskundigen. Geschreven wordt dat genderdysphorie ook binnen de psychiatrie en psychologie een specialisme is en de rechter kan dan ook lastig beoordelen of er sprake is van een blijvende overtuiging van de betrokkene te behoren tot het andere geslacht. De rechter heeft deze deskundigheid namelijk niet. De NVvR is dan ook van mening dat de deskundigen specifieke kennis moeten hebben op het gebied van genderdysphorie om een goede deskundigenverklaring te kunnen opstellen.¹⁹⁵

In de nieuwe wetgeving moet er een deskundigenverklaring worden overlegd die de blijvende overtuiging van de persoon in kwestie bevestigt. De deskundige heeft volgens het wetsvoorstel een beperkte taak; de beslissing is immers gebaseerd op een zelfdiagnose van de betrokkene.¹⁹⁶ Dit is een cruciaal punt! De transgender is namelijk zelf degene die weet of hij transgender is.¹⁹⁷ De vraag is echter wel of de eis van een deskundigenverklaring geen afbreuk doet aan het zelfbeschikkingsrecht.¹⁹⁸ Juist om het feit dat het een zelfdiagnose is, kan men zich afvragen of een deskundigenverklaring eigenlijk wel noodzakelijk is. De transgender moet zelf kunnen beslissen of de geslachtsvermelding gewijzigd moet worden. De deskundige bevestigt slechts dat de betrokkene heeft verklaard jegens hem dat hij de overtuiging heeft te behoren tot het andere geslacht en dat hij blijk heeft gegeven van de voorlichting omtrent reikwijdte en de betekenis van deze staat te hebben begrepen en de wijziging nog steeds wenst.¹⁹⁹

De verklaring heeft nu de vorm van een informed consent verklaring. Dit houdt in dat er accent wordt gelegd op vaststelling door een deskundige van de wilsbekwaamheid en de duurzaamheid van de overtuiging van de transgender, tot wijziging van het geslacht. De deskundige moet echter verplicht inlichtingen geven aan de betrokkene wat het daadwerkelijk inhoudt wanneer de betrokkene zijn geslachtsvermelding laat wijzigen. Er moeten daarnaast inlichtingen gegeven worden wat het betekent voor de transgender om praktisch en in het dagelijks leven, in het andere geslacht te leven. De transgender weet dan precies waar hij aan toe is, wat met zich meebrengt dat hij een weloverwogen keuze kan maken. Aan de deskundige wordt dan verklaard dat de wens om tot het andere geslacht te behoren en de

¹⁹⁴ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 14.*

¹⁹⁵ Bijlage bij *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3.* Advies van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak p. 2.

¹⁹⁶ *Kamerstukken I 2012/13, 33 351, B, p. 6-7.*

¹⁹⁷ Er wordt vaak een link gelegd naar homoseksualiteit. Daarbij wordt aangehaald dat homoseksualiteit ook een geartheid is die je 'bent/hebt'. Dit is voor veel transgenders hetzelfde. Zij halen bijvoorbeeld aan dat homoseksuelen ook geen deskundigenverklaring moeten hebben met daarin de verklaring dat zij homoseksueel zijn. Zie hiervoor bijvoorbeeld de brief van COC Nederland betreffende plenaire behandeling wetsvoorstel wijziging vermelding geslacht in de geboorteakte van 22 maart 2013. Via www.coc.nl (zoek op *Deskundigenverklaring*).

¹⁹⁸ *Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 5, p. 4.*

¹⁹⁹ *Handelingen I 2013/14, 33 351, nr. 13, p. 3.*

geslachtsvermelding te laten wijzigen alsnog bestaat.²⁰⁰ De betrokkene blijft dan weloverwogen een wijziging van de geslachtsvermelding wensen. Dit zorgt ervoor dat de wilsbekwaamheid van de betrokkene dan ook blijkt. Vervolgens zal de deskundige de verklaring afgeven. Door het vervallen van de sterilisatie-eis en de eis tot lichamelijke aanpassing van de transgender, hoeft niet meer mee te wegen dat de betrokkene reeds geruime tijd heeft geleefd in het andere geslacht, maar kan zich bijvoorbeeld wel gedragen naar het andere geslacht. De lichamelijke aanpassing is dus geen relevante voorwaarde voor de deskundige, maar het kán daarentegen wel een relevant aspect zijn.²⁰¹ De overtuiging te behoren tot het andere geslacht is een cruciaal punt voor de deskundigenverklaring. Deze overtuiging kan worden bevestigd door de feiten of omstandigheden van de betrokkene.

Zoals al eerder aangehaald, bepaalt de transgender zelf zijn genderidentiteit, en de deskundige zal deze overtuiging dan bevestigen wanneer deze overtuiging weloverwogen is gefundeerd. Dit betekent dat hiermee de psychische stoornis en wilsonbekwaamheid van de persoon of identiteitsfraude kunnen worden uitgesloten.²⁰² De deskundige heeft namelijk ervaring op het terrein van genderdysphorie en zal op basis van deze ervaring kunnen bekijken of er sprake is van een blijvende overtuiging te behoren tot het andere geslacht of dat er sprake is van een andere reden, zoals wilsonbekwaamheid of fraude. De wilsonbekwaamheid dan ook door deze ervaring worden uitgesloten door de vorm van de informed consent verklaring. De deskundige test dan als het ware dat de betrokkene weet wat de consequenties zijn van het wijzigen van de geslachtsvermelding. De deskundige moet dus in staat zijn om psychiatrische beelden en wilsbekwaamheid te beoordelen.²⁰³ Wanneer er aanwijzingen zijn dat het wijzigen van de geslachtsvermelding een dekmantel is voor bijvoorbeeld een strafbaar feit, zal de deskundige de verklaring niet afgeven, want hij is dan niet overtuigd van de genderidentiteit van de betrokkene. Bij twijfel mag er dan ook geen verklaring worden afgegeven. De deskundige zelf heeft immers ook de verantwoordelijkheid zich professioneel op te stellen.²⁰⁴ Mogelijk is het dat de deskundige meerdere gesprekken voert met betrokkene. Er is geen minimum aantal gesprekken uit de kamerstukken gebleken, wat betekent dat er een of meerdere gesprekken kunnen worden gehouden.²⁰⁵

De inhoud van de deskundigenverklaring moet door het ministerie nog worden vastgesteld. In de

²⁰⁰ *Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 6.*

²⁰¹ *Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 7, p. 2. (Nota van Wijziging).*

²⁰² *Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 7, p. 2. (Nota van Wijziging).*

²⁰³ Zie de stenogram van de vergadering Eerste Kamer d.d. 16 december 2013: *Handelingen I 2013/14, 13, p. 51.* (Ongecorrigeerde versie, laatst geraadpleegd op 29 december 2013 (via http://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/33351_wijziging_vermelding_van).

²⁰⁴ *Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 7, p. 2-3. (Nota van Wijziging).*

²⁰⁵ *Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 7, p. 3. (Nota van Wijziging).*

Algemene Maatregel Van Bestuur wordt de deskundigenverklaring vastgelegd. Het is dus nog niet geheel duidelijk wat hier precies in komt te staan.²⁰⁶

3.8. De overtuiging te behoren tot het andere geslacht

Zoals eerder vermeld is het in de nieuwe regelgeving voldoende als de betrokkene de overtuiging heeft te behoren tot het andere geslacht, om zijn geslachtsvermelding te kunnen laten wijzigen. Deze overtuiging moet een duurzame overtuiging zijn. Deze duurzame overtuiging sluit een psychiatrische stoornis namelijk uit. Ook sluit een duurzame overtuiging, gefundeerd op de deskundigenverklaring, volgens de memorie van toelichting identiteitsfraude uit.²⁰⁷ Er blijkt uit de kamerstukken geen minimaal tijdslimiet dat de betrokkene de overtuiging moet hebben.

3.9. Identiteitsfraude

Er moet in de nieuwe wetgeving sprake zijn van een deskundigenverklaring om identiteitsfraude uit te kunnen sluiten. Bij deze vorm van identiteitsfraude kan men denken aan het wijzigen van de geslachtsvermelding wanneer iemand bijvoorbeeld gezocht wordt omdat deze persoon bijvoorbeeld nog een straf uit moet zitten. Er kan dus misbruik worden gemaakt van het feit dat een geslachtsvermelding gewijzigd kan worden op het identiteitsbewijs van de betrokkene. Verschillende opties worden aangehaald in de kamerstukken om deze identiteitsfraude tegen te gaan. Daarbij kan men denken aan een irisscan, vingerafdrukken of biometrische kenmerken. Helaas kunnen deze middelen pas achteraf worden ingezet.²⁰⁸ Men wil dan ook preventieve middelen creëren die de identiteitsfraude kunnen voorkomen.²⁰⁹

3.10. De overtuiging te behoren tot het andere geslacht

De geslachtsvermelding kan in het nieuwe wetsvoorstel worden terug gewijzigd. Het kan voor komen dat de betrokkene later toch spijt krijgt van de wijziging van het geslacht. Dit zal, denk ik, weinig voorkomen. Als het toch voorkomt, dan is dit natuurlijk erg vervelend voor de betrokkene. Het is dan ook belangrijk dat het terug wijzigen mogelijk is, mits hier natuurlijk wel sprake is van een duurzame overtuiging. Ook zal hierbij weer opnieuw een deskundigenverklaring moeten worden overlegd, die voldoet aan de eerder beschreven eisen. Daarnaast kan het mogelijk zijn dat de deskundige die een beoordeling geeft, langer de

²⁰⁶ Wel is het uiteraard denkbaar dat hierin vastgelegd wordt dat de deskundige de verzoeker heeft ingelicht over de gevolgen van de wijziging van de geslachtsvermelding, de zogenaamde informed consent. Daarnaast zou het denkbaar zijn er een beschrijving van de bevoegdheid van de deskundige wordt toegevoegd, en het is natuurlijk verplicht de overtuiging van de betrokkene te bevestigen. Wellicht kijkt de deskundige voor deze overtuiging naar de 'real life experience', maar ook is het mogelijk dat hij zich puur laat overtuigen van een weloverwogen beslissing door alleen een gesprek.²⁰⁶ De inhoud is dus nog niet geheel duidelijk. In ieder geval kan opgemerkt worden, zoals dat eerder ook is opgemerkt, dat het uiteraard zeer van belang is dat de betrokkene wilsbekwaam is. De deskundige zal zich laten overtuigen van het feit dat de betrokkene wilsbekwaam is.

²⁰⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 3.

²⁰⁸ *Kamerstukken I* 2012/13, 33 351, B, p. 13.

²⁰⁹ *Idem*.

tijd zal nemen om tot de verklaring te komen.²¹⁰ Het is dus (in theorie) mogelijk dat iemand vaker, of zelfs onbeperkt, van geslachtsvermelding wisselt. Maar omdat er telkens sprake moet zijn van een deskundigenverklaring en een daadwerkelijke blijvende overtuiging te behoren tot het andere geslacht, acht ik de kans zeer klein dat iemand meer dan twee keer wisselt van geslacht. Het is dan immers zeer discutabel dat de deskundigen de verklaring dan zullen af blijven geven.²¹¹ De deskundige zal daarnaast ook professioneel moeten handelen. Ik acht deze kans dan ook zeer klein, of nihil.

3.11. Leeftijd

Het wetsvoorstel schrijft in art. 1:28 BW voor dat iedere Nederlander die de overtuiging heeft te behoren tot het andere geslacht dan vermeld in de akte van geboorte, van die overtuiging aangifte kan doen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand onder wie die akte berust. De leeftijd die dus hier is aangenomen is zestien jaar en ouder. In de huidige wetgeving is het indienen van het verzoek niet aan een leeftijdsvereiste verbonden. Het zou onwaarschijnlijk zijn dat het verzoek gedaan werd door een minderjarige.²¹² In de huidige wetgeving zou bij een verzoek van een minderjarige de wettelijk vertegenwoordiger het verzoek in moeten dienen.²¹³

De leeftijd van de persoon is dus vastgesteld op zestien jaar of ouder. Dit is een voorwaarde voor het doen van het verzoek. De persoon vanaf zestien jaar kan, zonder toestemming van het ouderlijk gezag of voogdij, zelfstandig een wijziging van de vermelding van het geslacht bewerkstelligen. Volgens de memorie van toelichting is de leeftijd van zestien jaar geen beperking voor de huidige praktijk. Vaak leeft de persoon op jonge leeftijd namelijk al voor het bereiken van de leeftijd van achttien in het andere geslacht. Daarnaast blijkt in de praktijk volgens de memorie van toelichting dat de medische verrichtingen voor het bereiken van het meerderjarigheid niet worden uitgevoerd.²¹⁴ Met het eerste lid van het nieuwe art. 1:28 BW wordt beoogd een uitzondering te maken op art. 1:234 BW. In lid 4 van het nieuwe artikel wordt ook de leeftijd van zestien jaar aangehouden tot het doen van aangifte van hetgeen in lid 1 bepaald. Concreet betekent dit dat de toestemming van de ouders wegvalt bij het wijzigen van de geslachtsvermelding. In de Tweede Kamer is veel discussie gaande (geweest) over het feit dat de leeftijdsgrens is gesteld op 16 jaar in art. 1:28 BW. De memorie van toelichting haalt aan dat de leeftijd van zestien jaar vaker wordt aangehouden daar waar het gewichtige aangelegenheden betreft.²¹⁵ Verwezen wordt naar art. 7:447 lid 1 BW. De raad van state adviseert het voorstel in technisch opzicht te formuleren overeenkomstig art. 7:477 BW.²¹⁶

²¹⁰ *Kamerstukken I* 2013/14, 33 351, C, p. 9-10.

²¹¹ *Idem*.

²¹² Asser-De Boer 1* 2010, nr. 96.

²¹³ *Idem*.

²¹⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 13.

²¹⁵ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 14.

²¹⁶ Advies Raad van State W03.12.0085/II van 4 mei 2012 onder punt 2.

Het komt er kortgezegd op neer dat kinderen op jonge leeftijd al vaak weten dat zij behoren tot het andere geslacht. Uit het onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat ruim de helft van de respondenten in het onderzoek al voor het tiende levensjaar wisten dat hun genderidentiteit niet overeen kwam met het geboortegeslacht. Daarentegen blijkt uit het onderzoek ook dat er een groep is die pas op latere leeftijd bewust worden van het feit dat zij tot het andere geslacht behoren.²¹⁷ Voor kinderen (en uiteraard ook volwassen personen) is het erg pijnlijk wanneer zij zich moeten legitimeren in het dagelijks leven. Er is namelijk een wettelijke plicht tot het kunnen legitimeren vanaf het 14^e levensjaar. Zij kunnen dus om hun legitimatiebewijs worden gevraagd waarop zij als een andere geslacht staan genoteerd. Aangevoerd is bij de behandeling van het wetsvoorstel dat de Wet Geneeskundige Behandelingsovereenkomst uitgaat van de leeftijd van 12 jaar. De vraag daarbij was dan ook of het niet mogelijk moet worden gemaakt dat de wijziging van de geslachtsvermelding niet aan kan sluiten bij de Wet op de Geneeskundige Overeenkomst, en de betrokkene dus met toestemming van zichzelf en zijn vertegenwoordiger (ouder/voogd) zijn geslacht moet kunnen laten wijzigen.²¹⁸ In art. 7:450 BW wordt namelijk uitgegaan van de leeftijd van 12 jaar bij het verrichten van de uitvoering van de behandelingsovereenkomst. Tussen de 12 en de 16 jaar is de toestemming van de ouders die het gezag over hem uitoefenen vereist tot het uitoefenen van de behandelingsovereenkomst. De minderjarige tussen de 12 en de 16 jaar kan zelf geen behandelingsovereenkomst aangaan. Er geldt een dubbel toestemmingsvereiste, wat inhoudt dat zowel de minderjarige als de wettelijke vertegenwoordiger(ouder/voogd) toestemming dienen te geven.²¹⁹ Vanaf 16 jaar kan de betrokkene zelf een behandelingsovereenkomst aangaan.²²⁰ De staatssecretaris tekende hierbij aan dat bij het vaststellen van 16 jaar in het wetsvoorstel Transgenders is aangesloten bij de mogelijkheid tot het aangaan van een onomkeerbare behandeling naar het andere geslacht. Hij vindt dit een logische leeftijdsgrens, omdat een kind rond die leeftijd vaak in de pubertijd verkeert, waardoor het al twijfels kan hebben over zijn of haar identiteit. Het is dan ook volgens de staatssecretaris niet uit te sluiten dat deze kinderen terugkomen op hun genderidentiteit in een latere levensfase.²²¹ Daarbij sluit de leeftijd aan bij het moment waarop het mogelijk wordt voor kinderen om medicatie en behandelingen te krijgen die zorgen voor onomkeerbare fysieke gevolgen.

Deze bovenstaande uitleg voor de keuze van de grens van 16 jaar, sluit niet uit dat er behoefte kan bestaan voor het wijzigen van de geslachtsvermelding voor het zestiende levensjaar. Het nadeel van het vasthouden aan de leeftijd van 16 jaar is dan ook dat de problemen voor kinderen tot 16 jaar blijven bestaan. Daarentegen kan men zich ook afvragen in hoeverre een kind van 16 al een duurzame overtuiging

²¹⁷ Zie hiervoor het rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau, *Worden wie je bent* 2012, p. 37. (Tabel 3.1).

²¹⁸ *Handelingen II* 2012/13, 69, p. 2.

²¹⁹ Legemaate 2010, p. 184. Er zijn uitzonderingen op het toestemmingsvereiste mogelijk.

²²⁰ Art. 7:447 BW.

²²¹ Het onderzoek van de SCP, *Worden wie je bent* 2012, geeft geen antwoord op de vraag hoeveel kinderen later terugkomen op hun beslissing te behoren tot het andere geslacht.

kan hebben te behoren tot het andere geslacht.²²² Beloofd is dan ook dat er in de evaluatie van de wet wordt gekeken naar de leeftijdsgrens van 12 jaar.²²³ Ik acht de mogelijkheid aanwezig dat de wetgever hiervoor bijvoorbeeld naar het buitenland kijkt waar een lagere leeftijdsgrens geldt, en deze wetenschap gebruikt voor Nederland.

3.12. Voornaam

De betrokkene die zijn geslachtsvermelding gewijzigd heeft, heeft vaak ook een andere naam aangenomen of heeft de wens een andere voornaam te krijgen, die past bij het verlangde geslacht. Art. 1:28b lid 2 BW bepaalt op dit moment dat bij een inwilliging van het verzoek van de wijziging van de geslachtsvermelding door de rechtbank, ook meteen een wijziging van de voornaam kan worden gelast. De bedoeling hiervan is dat een tweede procedure voorkomen wordt.²²⁴ Art. 1:4 lid 4 BW regelt de wijziging van voornamen. Het artikel regelt dat de rechtbank bevoegd is een wijziging van de voornaam te gelasten. De wijziging geschiedt door latere toevoeging aan de akten.²²⁵ Er wordt geen latere vermelding toegevoegd aan de geboorteakte van de kinderen van de betrokkene.²²⁶

In het wetsvoorstel is aangenomen dat de ambtenaar van de burgerlijke stand tot wijziging van de voornaam of voornamen kan overgaan indien daarom is verzocht door betrokkene. Volgens de memorie van toelichting ligt het voor de hand om deze bevoegdheid toe te bedelen aan de ambtenaar van de burgerlijk stand.²²⁷ Thans is tot voornaamswijziging de rechtbank bevoegd. De memorie van toelichting schrijft dat er tegen wijziging van de voornaam door de rechtbank, zonder aanpassing aan het andere geslacht, geen bezwaar bestaat.²²⁸

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de betrokkene zijn voornaam kan laten wijzigen wanneer deze persoon van geslacht(svermelding) is veranderd. De ambtenaar kan overgaan tot wijziging van de voornamen. Deze voegt een latere vermelding toe aan de akten van de burgerlijke stand en andere authentieke akten houdende wijziging of vaststelling van namen. Op deze manier kan het andere geslacht en de voornaam van deze persoon overeenkomen. Het maakt in dit opzicht niet uit of de persoon daadwerkelijk van geslacht is veranderd, of dat deze persoon alleen de geslachtsvermelding heeft laten wijzigen. Dit is een groot voordeel voor een persoon met een tegengestelde geslachtsvermelding of het daadwerkelijke geslacht en de naam. Het voordeel is dat deze persoon geen dagelijkse vervelende

²²² *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 4, p. 8.*

²²³ *Handelingen II 2012/13, 69, p. 7.*

²²⁴ Asser-De Boer 1* 2010, nr. 100.

²²⁵ Art. 1:20 BW.

²²⁶ HR 15 september 1989, *NJ* 1990, 322. In de uitspraak is besloten dat de geboorteakten van minderjarigen van wie de vader transseksueel is en een voornaamswijziging heeft gekregen, deze kantmelding op die geboorteakten een niet gerechtvaardigde inbreuk vormen op het privéleven van die kinderen en een inbreuk maken op art. 8 lid 1 EVRM.

²²⁷ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 15.*

²²⁸ *Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 4.*

problemen hoeft te ondervinden.²²⁹ Daarnaast kan de voornaamswijziging meteen worden gedaan bij de wijziging van de geslachtsvermelding door de ambtenaar van de burgerlijke stand. Dit scheelt veel tijd en kosten voor de betrokkene. De rechter is namelijk niet meer nodig om deze wijziging van de voornaam vast te stellen. Wel vraagt men zich bij de behandeling van het wetsvoorstel af of de voornaamswijziging wel terugwerkende kracht heeft. Voorstelbaar is dat wanneer de voornaam is gewijzigd van betrokkene, de diploma's die betrokkene heeft behaald ook gewijzigd moeten worden. Dit ter voorkoming van bijvoorbeeld vervelende vragen van (toekomstige) werkgevers.²³⁰

3.13. Kinderen en het ouderschap

In de huidige wetgeving is opgenomen dat kinderen niet geboren kunnen worden uit ouders met een juridisch geslacht dat tegengesteld is aan hun biologische geslacht. Vandaar dat de eerder genoemde sterilisatie-eis in art. 1:28 BW is opgenomen. Dit betekent in het huidige art. 1:28c lid 2 BW dat, ondanks de wijziging van de vermelding van het geslacht, de familierechtelijke betrekkingen intact blijven. Het houdt dan ook in dat de vader, ondanks dat hij nu een vrouw is, een vader blijft en de moeder, ondanks dat zij nu een man is, moeder blijft van het kind dat is geboren *voordat* de geslachtsvermelding is gewijzigd.²³¹ Een transvrouw of transman kan *na de wijziging*, in de huidige regelgeving, geen kinderen meer krijgen. Want zij (hij dus) moet voldoen aan de sterilisatie-eis. Wel is het uiteraard mogelijk dat er sperma wordt ingevroren voor de geslachtswijziging van de transvrouw. Dit betekent wel in de huidige regelgeving, dat iemand die bijvoorbeeld ten tijde van een IVF behandeling en de geboorte van het kind geen man meer is, geen juridisch vader meer kan worden van het kind op grond van art. 1:207 BW (de gerechtelijke vaststelling vaderschap).²³² Ten tijde van de geboorte van het kind, is de man inmiddels namelijk vrouw, waardoor een aanspraak door de moeder op gerechtelijke vaststelling vaderschap vervalt, ook al is het kind geboren met sperma van de (inmiddels) vrouw. Wil de vrouwelijke verwekker van het kind dan ook juridisch ouder worden dan zal zij een adoptieprocedure moeten doorlopen. Inmiddels is er een uitspraak geweest die het ouderschap vast heeft gesteld van een transvrouw na de geslacht veranderende operatie.²³³ Het is namelijk erg vreemd dat een zaad leverende vrouw alleen via adoptie ouder kan worden van het kind. Het is immers haar zaad, die ze met het oog op toekomstige kinderen heeft laten invriezen en

²²⁹ Denkbaar is dat de geslachtsvermelding niet overeenkomt met de naam. Dit kan leiden tot vervelende vragen waarbij de Transgender uitleg moet geven.

²³⁰ *Kamerstukken II* 2012/13 33 351, nr. 5, p. 8.

²³¹ Asser- De Boer 1* 2010, nr. 101.

²³² Rb. Leeuwarden 2 december 2009, *LJN* B02757. Hier oordeelde de rechtbank dat het kind maar 1 juridische ouder heeft. Betrokkene gaat in beroep. Zie volgende uitspraak.

²³³ Hof Leeuwarden 23 december 2010, *LJN* BL8039. In beroep: De transvrouw had sperma laten invriezen en later trouwt ze met een vrouw. De vrouw wordt bevrucht met het sperma waarna een kind wordt geboren. De transvrouw wil de juridische vader van het kind worden. Toewijzing op grond van art. 1:207 BW was niet mogelijk want de transvrouw was geen man meer t.t. van instemming van de daad. Omdat het hof strijd ziet met art. 8 en 14 van het EVRM, stelt het hof vast dat beide vrouwen ouder zijn van het kind.

gebruikt.²³⁴ Andersom geldt ook dat wanneer een transman is getrouwd met een vrouw en via donorinseminatie bevalt de vrouw van een kind, de transman als vader geldt van het kind. De transman is immers namelijk juridisch man en getrouwd met de vrouw en dan is op grond van art. 1:199 BW de transman vader van het kind. Concluderend kan dus worden gezegd dat de huidige regelgeving bepaalt dat het geslacht op de geboorteakte van de betrokkene in overeenstemming is met het feitelijk geslacht op het moment van geboorte van het kind.

In eerste instantie wilde het wetsvoorstel uitgaan van het oude geslacht wat de betrokkene had voor de wijziging wanneer een kind zou worden geboren na de wijziging van de geslachtsvermelding. Dit zou veel problemen met zich meebrengen. Het wetsvoorstel is daarom aangepast. Nu geldt het beginsel van het nieuwe geslacht bij de geboorte van een kind tenzij er sprake is van een transman die een kind baart na de wijziging van de geslachtsvermelding.²³⁵

In het wetsvoorstel staat in art. 1:28c lid 3 BW dat degene die *na de wijziging* van de vermelding van het geslacht een kind baart, voor de toepassing van het afstammingsrecht van Titel 11 van het Burgerlijk Wetboek, uitgegaan wordt van het geslacht wat deze persoon had voor de wijziging. In andere woorden: een transman die een kind baart, blijft de moeder van het kind. Omdat de sterilisatie-eis gaat vervallen is het mogelijk dat een kind dus gebaard kan worden door een (juridisch) man. Door art. 1:28c lid 3 BW wordt dan op de geboorteakte vastgelegd dat het kind is geboren uit een vrouw, namelijk het geslacht wat deze had voordat de wijziging heeft plaatsgevonden. Deze bepaling is volgens de memorie van toelichting in het leven geroepen in het belang van het kind.²³⁶ De moeder is de vrouw uit wie het kind is geboren of die het kind heeft geadopteerd.²³⁷ Dit artikel impliceert dus een automatisch moederschap om het feit dat het kind geboren is uit de moeder. Art. 1:199 BW bepaalt wanneer er sprake is van vaderschap. Uit de eisen die het artikel stelt blijkt dat vaderschap niet van rechtswege automatisch altijd vaststaat zoals dat automatisch vaststaat bij het moederschap. Er is dan ook uitgegaan in het wetsvoorstel van het geslacht dat de betreffende persoon had voordat de geslachtsvermelding werd gewijzigd. Als er niet uitgegaan zou worden van het geslacht van voor de wijziging van de vermelding in de geboorteakte, dan zou dit betekenen dat het kind niet van rechtswege, automatisch een moeder, of überhaupt een ouder heeft. Dit is, zoals hierboven is vermeld, volgens de memorie van toelichting niet in het belang van het kind en is in overeenstemming met art. 1:28c lid 2 BW. Daarnaast zou het overeenstemmen met een al aanhangig voorstel in de Tweede Kamer, namelijk het wetsvoorstel lesbisch ouderschap(33 032).²³⁸ Wat duidelijk is,

²³⁴ M. Vonk, 'Ouderschap na geslachtswijziging op de geboorteakte van man naar vrouw of andersom', via <http://machteldvonk.wordpress.com/2013/09/> (laatst geopend op 30 december 2013).

²³⁵ M. Vonk, 'Ouderschap na geslachtswijziging op de geboorteakte van man naar vrouw of andersom', via <http://machteldvonk.wordpress.com/2013/09/> (laatst geopend op 30 december 2013).

²³⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 15. (MvT).

²³⁷ Art. 1:198 BW.

²³⁸ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 15. (MvT).

is dat de bepaling van art. 1:28c lid 3 BW eerste volzin, dus alleen geldt voor de transman.²³⁹ Dit kan immers niet anders, want de transman is de enige die na de wijziging van de vermelding kan baren. Hij is immers biologisch vrouw. Concluderend is voor de toepassing van titel 11 van het BW (afstammingsrecht), een transman die is bevallen van een kind dus de moeder van het kind.

De vraag die hier door leden van verschillende partijen is gesteld is of de vrouw die getrouwd is met de transman dan ook van rechtswege moeder wordt van het kind, wanneer het kind wordt gebaard door de transman.²⁴⁰ Daarnaast vragen zij zich af of er op de geboorteakte een melding wordt gemaakt uit wie het kind dan is geboren. Inmiddels ligt het wetsvoorstel bij de Eerste Kamer en is er in de memorie van antwoord, antwoord gegeven op deze vragen. De transman is, volgens de memorie van antwoord, van rechtswege moeder van het kind.²⁴¹ De vrouw met wie de transman is getrouwd kan dan als moeder gelden van het kind wanneer zij het kind heeft geadopteerd. Via het wetsvoorstel lesbisch ouderschap is het straks mogelijk dat de vrouw met wie de moeder samenleeft het kind kan erkennen en zo moeder van het kind wordt. De vader van het kind is de man met wie deze transman is getrouwd of wanneer die het kind heeft erkend. Wanneer de transman ongehuwd samenwoont zal, wanneer alleen sprake is van het vastgesteld moederschap, de transman ingevolge art. 1:253b lid 1 BW degene zijn die het moederschap toekomt.

In alle andere gevallen dan wanneer een kind uit een transman wordt geboren, wordt voor de afstammingsrelatie van het kind met de ouder van het actuele geslacht uitgegaan. Dit is gewijzigd bij de nota van wijziging.

De tweede volzin van art. 1:28c lid 3 BW zegt dat wanneer adoptie van een kind op verzoek van degene die dit na de wijziging van de vermelding van het geslacht heeft verwekt, of heeft ingestemd met de daad ter verwekking van het kind met eigen zaad, en het kind wordt geboren binnen de relatie van de adoptant en de ouder, de maatstaf van het vierde lid van artikel 1:227 BW van toepassing is.²⁴² Het gaat hier om een transvrouw die het kind heeft verwekt of ingestemd heeft met de daad tot verwekking, bij een vrouwelijke partner. De vrouwelijke partner wordt dan automatisch moeder op grond van art. 1:198 BW. De transvrouw wordt ook moeder van het kind maar zal het kind eerst moeten adopteren voordat zij de juridische ouder wordt.²⁴³ Sinds 2001 is het mogelijk voor ouderparen van het gelijke geslacht een kind te adopteren.²⁴⁴ Zij krijgen dan beide ouderlijk gezag over het kind.²⁴⁵ Het is, zoals eerder gezegd, moeilijk te verdedigen dat een ouder die het zaad heeft geleverd voor een kind, en deze samen opvoedt met de partner,

²³⁹ Een man kan immers geen kind baren. Het artikel spreekt duidelijk over het feit dat de betrokkene na de wijziging van de geslachtsvermelding een kind baart, uitgegaan wordt van het geslacht dat deze voor de wijziging had.

²⁴⁰ Zie *Kamerstukken I* 2012/13, 33 351, B, p. 9.

²⁴¹ *Kamerstukken I* 2013/14, 33 351, C, p. 11.

²⁴² Dit zijn de adoptieregels van Titel 12 BW.

²⁴³ M. Vonk, 'Ouderschap na geslachtswijziging op de geboorteakte van man naar vrouw of andersom', via <http://machteldvonk.wordpress.com/2013/09/> (Geopend op 1 oktober 2013).

²⁴⁴ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 293.

²⁴⁵ Vlaardingerbroek e.a. 2011, p. 284.

het kind moet adopteren om daar juridisch ouder van te kunnen worden. Ook gezien eerder genoemde uitspraak van het Hof Leeuwarden in 2010 geeft deze enige mogelijkheid van adoptie strijd met art. 8 en 14 van het EVRM, en kan ouderschap worden vastgesteld.²⁴⁶

Het kan dus voor komen dat het kind twee ouders heeft van hetzelfde geslacht. Dit is volgens de regering wel uit te leggen aan een kind.²⁴⁷ Het feit dat het kind ook een juridisch moeder kan hebben terwijl deze moeder eruit ziet als een man, is naar mijn mening lastig uit te leggen aan een kind. Hier zit naar mijn mening ook een probleem in dit wetsvoorstel. Het zal erg verwarrend zijn voor kinderen wanneer zij in deze situatie zitten. Daarnaast is het voor het kind niet alleen verwarrend, maar zal de transgender zelf ook problemen kunnen ervaren met deze regeling. Denkbaar is bijvoorbeeld dat het kind de transman moeder noemt op een schoolplein. Het risico hierbij is dat de transman zich elke keer moet verantwoorden. Daarnaast zal de deskundige i.v.m. de informed-consent verklaring ook moeten uitleggen aan de transman dat wanneer hij een kind wil in de toekomst, als moeder zal worden aangemerkt. Dit zal wellicht als last kunnen worden ervaren door beide partijen. Maar omgekeerd is het ook denkbaar dat het voor de deskundige dan verplicht is om duidelijk aan te geven aan de transvrouw dat zij na het krijgen van kinderen niet automatisch ouder wordt van het kind, maar eerst een erkenning(na het intreden van het wetsvoorstel lesbisch ouderschap) of een adoptieprocedure zal moeten doorlopen. Concluderend voorzie ik dus wel problemen met betrekking tot de afstammingsvoorlichting voor kinderen en de informed-consent verklaring.²⁴⁸

3.14. Huwelijk

De transseksueel kan gehuwd blijven ten tijde van de geslachtsverandering, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven. Er vindt met betrekking tot dit aspect in het wetsvoorstel geen verandering plaats.

²⁴⁶ M. Vonk, 'Ouderschap na geslachtswijziging op de geboorteakte van man naar vrouw of andersom', via <http://machteldvonk.wordpress.com/2013/09/> (Geopend op 1 oktober 2013).

²⁴⁷ *Kamerstukken I 2013/14*, 33 351, C, p. 12.

²⁴⁸ Ten slotte vraagt mw. M. Vonk zich naar mijn mening terecht af in M. Vonk, 'Ouderschap na geslachtswijziging op de geboorteakte van man naar vrouw of andersom', via <http://machteldvonk.wordpress.com/2013/09/> (Geopend op 30 december 2013): citaat: *'Maar in titel 11 zelf komt naast de vrouw die het kind baart en de man die in een bepaalde relatie tot de moeder staat en daarmee vader wordt, ook de persoon van de verwekker ten tonele. Zijn rol wordt gedefinieerd door de daad van verwekking, die alleen door een man kan worden verricht. Is de voormalige man/huidige vrouw die bij haar vrouwelijke partner een kind verwekt, wel of geen verwekker in de zin van art 1:204 lid 3, artikel 1:207 en artikel 1:394? En als er geen sprake is van verwekking, maar het zaad van de voormalige man via KI bij haar vrouwelijke partner is ingebracht, geldt zij dan als bekende donor met family life?'* Zoals de wet nu is opgemaakt kan bijvoorbeeld de transvrouw niet onder deze artikelen vallen om het simpele feit dat het juridisch geen 'man' is. Ik ben van mening dat er een overweging dient plaats te vinden waarbij deze artikelen bijvoorbeeld neutraal worden opgemaakt, zodat de transgender ook onder deze artikelen kan vallen. (Zie bijvoorbeeld ook A. Nuytinck, *Volledige seksneutraliteit in het personen- en familierecht: over erkennende vrouwen en barende mannen*, AA, vol. 59, nr. 1, p.8-10.) Maar dit voert te ver voor deze scriptie.

3.15. Het doorwerken van de wijziging van de geslachtsvermelding

De geslachtsvermeldingswijziging gaat doorwerken in allerlei verschillende documenten zoals een paspoort, andere reisdocumenten maar ook documenten zoals diploma's.²⁴⁹ Art. 1:28c BW(nieuw) geeft aan dat de wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte, voor de gevolgen en verplichtingen en rechten daarvan op het terrein van het personen en familierecht, onverlet laat.

3.16. Medische behandeling

Omdat het geslacht niet meer aangepast dient te worden en er geen sterilisatie-eis meer geldt, kan het voor komen dat een persoon een ander geslacht heeft dan op de akten vermeld. Zodra de betrokkene een medische behandeling moet ondergaan kan het zijn dat de arts niet weet van het verschil tussen het geslacht en de geslachtsvermelding. De patiënt is dan ook verantwoordelijk om de arts of de hulpverlener te informeren over dit feit.²⁵⁰ Dit is voornamelijk nodig omdat het kan voor komen dat medicijnen in andere hoeveelheden kunnen worden gegeven aan mannen en vrouwen.²⁵¹ De persoon is dan lichamenlijk aangepast, wat betekent dat het biologische geslacht niet meer overeenkomt met de persoon die voor de arts staat. In verband met de farmacokinetiek die verschillend is bij man of vrouw, is het dan ook van belang voor de arts om het biologische geslacht te weten, zodat de medicamenten hierop kunnen worden afgestemd. Het gaat hier dus om het biologische geslacht dat bepaalt welke medicamenten er nodig zijn.

3.17. Terugwerkende kracht

Art. 1:28c lid 1 BW sluit uit dat de wijziging gevolgen heeft met terugwerkende kracht voor boek 1. Maar dit sluit niet uit dat terugwerkende kracht wel voor andere wetten kan gelden. Terugwerkende kracht is van belang voor de wijziging van de geslachtsvermelding. Wanneer iemand zijn geslachtsvermelding heeft laten wijzigen, moet deze wijziging ook worden doorgevoerd in diploma's of zal er een bijlage moeten worden toegevoegd. Mocht dat niet mogelijk zijn, dan krijgt men problemen na de wijziging van de geslachtsvermelding.²⁵² Een voorbeeld hiervan is dat een uitgereikte bul niet meer geldig is, of dat deze niet geaccepteerd wordt door bijvoorbeeld werkgevers. Van belang is dan dat de aanpassing van het geslacht op dit soort documenten wordt doorgevoerd, zodat de persoon in kwestie op een later tijdstip geen problemen van de wijziging van de geslachtsvermelding meer ondervindt.

3.18. Conclusie

Dit hoofdstuk maakt het merendeel van de aspecten die het wetsvoorstel met zich meebrengt duidelijk. Het hoofdstuk beschreef dat het zelfbeschikkingsrecht en de zelfdiagnose centraal staan in het wetsvoorstel.

Vervolgens werd duidelijk wat de aspecten zijn van het laten vervallen van de lichamenlijke

²⁴⁹ Dit is in lijn met de aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa. R(2010)5.

²⁵⁰ Zie hiervoor art. 7:452 BW.

²⁵¹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 351, nr. 3, p. 4.

²⁵² Een goed voorbeeld is de casus van Justus Eisfeld: H. Pen, 'Als academicus blijft Justus Eisfeld toch een vrouw', *Het Parool* 5 oktober 2010.

aanpassingseis. Hieruit bleek dat de transgender nu zelf de keuze kan maken of hij zich laat aanpassen. Dit is een verre gaande tegemoetkoming aan het zelfbeschikkingsrecht van de transgender. De overheid bepaalt immers niet meer dat de transgender een operatieve behandeling dient te ondergaan, voordat er juridische erkenning plaatsvindt. Dit heeft ook consequenties voor wachtlijsten en artsen. Een ander aspect is dat het vervallen van de eis wel met zich mee kan brengen dat het onduidelijk kan zijn of iemand een man of een vrouw is.

Ten tweede zal de sterilisatie-eis vervallen. Duidelijk is dat deze eis in 1985 voornamelijk tijdsbepaald was. Inmiddels is het mogelijk dat een kind twee ouders heeft van hetzelfde geslacht en is het mogelijk een kind te adopteren of te erkennen. Logisch is het dan ook dat de eis wordt afgeschaft. Daarnaast komt het laten vervallen van de eis toe aan het zelfbeschikkingsrecht en het recht op procreatie van de transgender.

Er is verder nog gesproken over het laten vervallen van de rechterlijke toetsing ter wijziging van de geslachtsvermelding. Met het wetsvoorstel is het mogelijk dat de betrokkene met een verklaring van een deskundige naar de ambtenaar van de burgerlijke stand gaat om daar zijn geslachtsvermelding te laten wijzigen. De ambtenaar is lijdelijk en wijzigt de vermelding wanneer de verklaring voldoet aan de wettelijke eisen. Cruciaal is ook hier dat het een zelfdiagnose betreft. Beschreven is dat deze manier van wijzigen van de vermelding voor betrokkene veel tijd en geld scheelt, want er hoeft geen procedure bij de rechtbank te worden gestart. Daarnaast brengt dit een verlaging van de werkdruk voor de rechter met zich mee. Daarna is de voornaamswijziging besproken, die noodzakelijk is om de naam in overeenstemming te brengen met het geslacht van de betrokkene. Deze naamswijziging kan meteen worden gedaan bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. Dit is erg voordelig voor de betrokkenen.

Ook is er nog gesproken over de deskundigen en de deskundigenverklaring. Daarbij is duidelijk geworden dat de deskundige een beperkte taak heeft en dat de zelfdiagnose centraal staat. De verklaring is in de vorm van een informed consent. De deskundigenverklaring is nodig om een blijk te geven van een weloverwogen keuze, niet gebaseerd op een psychische stoornis. Nog onduidelijk is de inhoud van de deskundigenverklaring en wie precies de deskundigen zijn. Dit zal bij AMVB worden vastgesteld.

Daarnaast is het ouderschap besproken. Hierbij is duidelijk gemaakt dat uitgegaan wordt van het geslacht wat deze persoon had voor de wijziging bij de transman. Deze bepaling is gesteld in het belang van het kind, want het kind zou anders niet automatisch een ouder hebben. Bij de transvrouw wordt uitgegaan van het nieuwe geslacht.

Vervolgens is er gesproken over de leeftijdscategorie wanneer iemand zijn geslachtsvermelding kan laten wijzigen. De leeftijd wordt in het wetsvoorstel aangehouden op 16 jaar, omdat dit de leeftijd is dat het mogelijk is dat er medicatie en behandelingen worden gegeven die zorgen voor onomkeerbare fysieke gevolgen. Hier zijn nog veel onzekerheden over, en wellicht wordt de leeftijdscategorie aangepast na de evaluatieperiode van het wetsvoorstel.

Ten slotte is gesproken over het belang van terugwerkende kracht. Daarbij is duidelijk gemaakt dat het niet met terugwerkende kracht laten gelden van de wijziging voor sommige documenten consequenties kan hebben dat zij bijvoorbeeld ongeldig worden en dat transgenders hier op een later tijdstip problemen van kunnen ondervinden.

4. Transgenderwetgeving in het buitenland.

4.1. Inleiding

Dit hoofdstuk zal een kort overzicht geven van de wetgeving met betrekking tot transgenders van verschillende landen. Er wordt soms een vergelijking gemaakt met Nederland, maar de bedoeling van dit hoofdstuk is een inzicht te geven in de buitenlandse wetgeving met betrekking tot transgenders. Dit hoofdstuk is namelijk van belang bij het beantwoorden van de hoofdvraag.

Gekozen is ten eerste voor Argentinië, omdat Argentinië een van de eerste landen in de wereld is waarbij de wijziging van de geslachtsvermelding een snelle administratieve procedure is. Ten tweede is gekozen voor België, omdat België als buurland van Nederland nog strenge transgenderwetgeving kent, vergelijkbaar met de Nederlandse (nog huidige) wetgeving. Ten derde is gekozen voor het Verenigd Koninkrijk. Dit land is gekozen omdat hierbij geen sprake meer is van de aanpassingseis, als een van de weinige landen in Europa. Daarnaast bestaat er een apart deskundigenpanel in het Verenigd Koninkrijk. Ten slotte is nog gekozen voor Duitsland waar er op dit moment een wetsvoorstel ligt die de huidige wetgeving moet veranderen, en waar er per 1 november 2013 een wetsaanpassing is doorgevoerd over interseksualiteit. Er zal aan het einde van het hoofdstuk een korte conclusie gegeven worden.

4.2. Argentinië

Argentinië is voor beantwoording van de hoofdvraag in deze scriptie zeer van belang. Op 9 mei 2012 is door de senaat van Argentinië de 'Argentina Gender Identity Law' aangenomen.²⁵³ Deze wet is van belang voor transgenders in Argentinië, maar daarnaast kan men ook wel stellen dat deze wet van belang is voor de Nederlandse Transgenders.²⁵⁴ Deze wet geeft personen het recht om hun genderidentiteit in alle documenten te veranderen, maar geeft ook het recht op erkenning van hun genderidentiteit, en de vrije mogelijkheid hebben om zich te ontwikkelen naar hun genderidentiteit, en dat zij behandeld worden naar hun genderidentiteit en op die manier worden geïdentificeerd in documenten.²⁵⁵

In artikel 2 van de wet wordt een definitie gegeven van de genderidentiteit. De genderidentiteit is volgens de wet 'de manier waarop de persoon de genderidentiteit intern en individueel voelt en hoe hij wordt waargenomen door personen, en dat deze kan, of niet kan corresponderen met de gendervermelding die bij de geboorte is vastgesteld'. Daarbij wordt de persoonlijke ervaring van de persoon betrokken.

²⁵³ Wet van 9 mei 2012 Identidad de genero, ley 26.743. Establécese el derecho a la identidad de género de las personas. Te vinden via: <http://www.infoleg.gov.ar/infolegInternet/anexos/195000-199999/197860/norma.htm> (laatst geraadpleegd op 18 november 2013).

²⁵⁴ Zie hiervoor bijvoorbeeld <http://www.coc.nl/internationaal/argentinie-gidsland-voor-transgenders>. (laatst geraadpleegd op 18 november 2013) Maar ook P. Bekkering, 'Argentijnse wet ook goed nieuws voor transgenders in Nederland' *De Volkskrant* 15 mei 2012.

²⁵⁵ Art.1 van de wet Establécese el derecho a la identidad de género de las personas.

Mogelijk is dat het lichaam van de betrokkene is aangepast, maar dat is een vrije keuze. De genderidentiteit kan ook inhouden dat iemand andere genderexpressies heeft.

De leeftijdsgrens in de wet is 18 jaar, maar minderjarigen kunnen ook gebruikmaken van de wet.²⁵⁶ Artikel 4 van de wet schrijft namelijk voor dat alle personen een verzoek kunnen doen om hun geslachtsvermelding te laten veranderen, zodra zij 18 jaar zijn. Of wanneer er sprake is van de uitzonderingen beschreven in artikel 5. Hierin staat dat personen onder de 18 dit verzoek, zoals bedoeld in artikel 4, kunnen laten doen door hun vertegenwoordigers en met de expliciete toestemming van de minderjarige. Bij dit voorgaande worden de belangen van het kind en de capaciteiten van het kind betrokken. Daarbij heeft de minderjarige wel de bijstand van een advocaat nodig. Zonder de toestemming van de vertegenwoordiger kan de minderjarige een kortgeding starten, waarbij de rechter zal beslissen over de wijziging van de geslachtsvermelding. Er geldt dus geen minimale leeftijdseis, maar wel blijkt uit de memorie van antwoord dat wanneer het gaat om een minderjarige onder de 14, de rechter tussenkomt.²⁵⁷

Artikel 4 en 5 van de wet schrijven voor welke eisen er worden gesteld aan de wijziging van de geslachtsvermelding. Van belang is dat het in geen enkele omstandigheid nodig is dat de persoon bewijst dat hij lichamelijk is aangepast aan het andere geslacht. Daarbij is het ook niet noodzakelijk dat de persoon zich onvruchtbaar heeft laten maken of hormonale therapieën heeft gevolgd.²⁵⁸

De procedure die gevolgd moet worden (art. 6 van de wet) is dat de ambtenaar de wijziging doorvoert, zonder dat er een extra procedure vereist is. Daarbij wordt een wijziging van de vermelding doorgevoerd en er zal en kan een andere naam worden gekozen. Deze worden vastgelegd in de 'basisadministratie' (Registro Civil) die correspondeert met de jurisdictie waar de geboorteakte is ingeschreven. Er zal een nieuwe geboorteakte worden aangemaakt waarin de aangezegde veranderingen staan. Daarnaast wordt er een nieuwe identiteitskaart verstrekt waarop de gewijzigde vermelding en de nieuwe voornaam staat. Ten slotte mag er geen verwijzing in de geboorteakte en in het nieuwe identiteitsdocument worden gegeven naar deze wet. Er is voor deze wijziging geen advocaat nodig. Daarnaast kost het niets.²⁵⁹ Er is ten slotte ook geen deskundigenverklaring vereist.

Art. 7 van de wet beschrijft de effecten. Daarbij wordt duidelijk dat de wijziging van de geslachtsvermelding en de naam, rechten creëert tegenover derden. Daarnaast blijven bij deze wijziging de rechten en plichten van de persoon in stand. Dit betekent dat de geldende rechtsbetrekkingen in stand blijven tussen ouders en hun kinderen. Wanneer de wijzigingen, zoals deze zijn voorgeschreven door de

²⁵⁶ Siddhant Narrain, *Gender Identity, Citizenship and State Recognition*, *Socio-Legal Review*, Vol. 8, Issue 2 (2012), p.113. Te vinden via (http://www.heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/soclerev8&div=15&collection=journals&set_as_cursor=1&men_tab=srchresults&terms=argentina|transgender|law&type=matchall#275).

²⁵⁷ *Kamerstukken I* 2013/14, 33 351, C, p. 18.

²⁵⁸ Art. 4 onder lid 3 van de wet *Establécese el derecho a la identidad de género de las personas*.

²⁵⁹ Art. 6 van de wet *Establécese el derecho a la identidad de género de las personas*.

huidige wetgeving, doorgevoerd zijn, dan kunnen deze pas weer gewijzigd worden met rechterlijke toestemming.²⁶⁰

Van belang is dat de transgender wordt beschermd in zijn privacy. Art. 9 schrijft dan ook voor dat alleen (juridisch) geautoriseerde personen de originele geboorteakte kunnen inzien op grond van een rechterlijk bevel.²⁶¹ Daarnaast zijn transgenders in Argentinië vrijgesteld van het vereiste van een aankondiging van de naamswijziging in de krant.²⁶²

In artikel 11 staat dat personen in Argentinië recht hebben op vrije en persoonlijke ontwikkeling. Hiermee wordt bedoeld dat alle personen boven de 18 jaar, het recht hebben op de eigen genderidentiteit. Zij hebben dan ook de volledige toegang tot chirurgische interventies en hormonale behandelingen om hun lichaam te kunnen aanpassen. Om deze behandelingen aan te gaan hoeft er slechts sprake te zijn van een informed consent. Publieke en private gezondheidsorganisaties en verzekeraars moeten de rechten die voortvloeien uit deze wet kunnen garanderen.

Deze wet geeft de persoon dus recht op een eigen genderidentiteit, en daarmee ook de volledige vrijheid zijn eigen genderidentiteit te kiezen zonder voorwaarden te stellen. Artikel 13 van de wet schrijft bijvoorbeeld voor dat de normen en reguleringen het recht op een eigen genderidentiteit moeten respecteren.

Uit de wet blijkt niets expliciet over wilsbekwaamheid van de betrokkene. In art. 4 worden de eisen gesteld die de betrokkene moet hebben om een verzoek te kunnen doen, maar hieruit blijkt ook geen specifieke wilsbekwaamheid eis. Omdat er bijvoorbeeld ook geen deskundigen nodig zijn, kan deze wilsbekwaamheid naar mijn mening ook niet getest worden. Wellicht dat hier later bij de evaluatie meer informatie over bestaat. Wel blijkt uit de wet uit art. 8 dat het voor de tweede keer wijzigen van de geslachtsvermelding met rechterlijke toestemming moet. Wellicht dat op deze manier een 'safeguard' is ingebouwd.

Argentinië is dus het eerste land die transgenders een mogelijkheid geeft tot geslachtswijziging zonder dat er sprake hoeft te zijn van een medische procedure of van invloed van een derde.²⁶³ Dit betekent dat deze wetgeving een van de eerste regelgevingen is waarbij het alleen noodzakelijk is dat de transgender zelf zegt dat hij een wijziging van de vermelding wil hebben. Er hoeft dus geen bewijs meer te worden geleverd waaruit blijkt dat de persoon behoort tot het andere geslacht. De ambtenaar zal

²⁶⁰ Artikel 8 Establécese el derecho a la identidad de género de las personas.

²⁶¹ Lisa Mottet, Modernizing State Vital Statistics Statutes and Policies to Ensure Accurate Gender Markers on Birth Certificates: A Good Government Approach to Recognizing the Lives of Transgender People, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 19, Issue 2 (2013), p.386.

²⁶² UNDP India, Legal recognition of gender identity of transgender people in India: Current situation and potential options 2012, p. 34.

²⁶³ Lisa Mottet, Modernizing State Vital Statistics Statutes and Policies to Ensure Accurate Gender Markers on Birth Certificates: A Good Government Approach to Recognizing the Lives of Transgender People, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 19, Issue 2 (2013), p. 385.

vervolgens zonder aarzeling overgaan op het wijzigen van de vermelding en de naam. De Argentijnse wetgeving is voor de rest van de wereld, en zeker voor Nederland, een erg goed voorbeeld en wellicht een motivering.²⁶⁴

Duidelijk is dat de wetgeving in Argentinië weinig overeenkomsten heeft met de Nederlandse wetgeving. Waar het in Nederland nog van belang is dat er een deskundigenverklaring wordt gegeven, is het in Argentinië alleen van belang dat men naar de ambtenaar gaat en zegt dat hij een wijziging van zijn geslachtsvermelding wil. Daarnaast is het ook duidelijk dat de Argentijnse wetgeving een recht op genderidentiteit geeft aan de transgender. In Nederland staat het zelfbeschikkingsrecht voorop. Dit is niet hetzelfde als een recht op genderidentiteit.

De leeftijdsgrens is daarentegen in Argentinië wel gesteld op 18 jaar. Dit is in vergelijking met Nederland anders, want in Nederland ligt de grens waarop iemand zijn eigen geslachtsvermelding kan aanvragen, op 16 jaar. Wel heeft de Argentijnse wetgeving als voordeel dat minderjarigen onder de 18 jaar, mits met advocaat, middels hun vertegenwoordigers wel een wijziging van de geslachtsvermelding kunnen vragen. Uit de wet blijkt geen ondergrens van deze leeftijd. Gesteld kan dan ook worden naar mijn mening, dat iedere minderjarige, mits voldaan aan de eisen, toch een wijziging van zijn of haar geslachtsvermelding kan krijgen.

Ook is het een groot voordeel voor transgender in Argentinië, dat er gezorgd moet worden voor volledige toegang tot ingrepen ter wijziging van geslacht en de verzekering hiervan. In Nederland bestaan lange wachtlijsten en daarnaast wordt iemand gescreend op de daadwerkelijke wil om te wijzigen van geslacht en kan of moet er bijvoorbeeld een 'real life' fase aan vooraf gegaan zijn. In Argentinië hoeft er slechts sprake te zijn van een informed consent.

Van belang is dus samenvattend, dat de Argentijnse wetgeving zorgt voor een recht tot de genderidentiteit. Daarnaast zorgt het voor een verbetering van het respect voor de transgender en voor meer privacy. Er zijn geen aanpassingen aan het lichaam nodig, en daarnaast heeft de transgender alle vrijheid zichzelf te ontplooien en ontwikkelen naar het geslacht waar hij of zij zich in thuis voelt. De overheid verplicht organisaties aan het recht op eigen genderidentiteit tegemoet te komen. Vervolgens hoeft er geen sprake te zijn van een derden verklaring dat er daadwerkelijke sprake is van een andere genderidentiteit. Daarnaast is er sprake van een leeftijdsgrens van 18 jaar, mits er voldaan wordt aan de eisen van art. 4 en 5. Tenslotte verplicht de overheid dat elke wetgeving, norm en regulering voldoet aan het respecteren van de genderidentiteit van personen.

²⁶⁴ Lisa Mottet, Modernizing State Vital Statistics Statutes and Policies to Ensure Accurate Gender Markers on Birth Certificates: A Good Government Approach to Recognizing the Lives of Transgender People, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 19, Issue 2 (2013), p. 386.

4.3. België

In België bestaat de wet van 10 mei 2007 betreffende transseksualiteit waarin wordt voorzien in het recht tot aanpassing van de geslachtsvermelding en de voornaamswijziging.²⁶⁵ In deze wet zijn een aantal eisen opgenomen voordat men zijn geslachtsvermelding kan veranderen.

In de wet zit een nationaliteitsvereiste. Deze houdt in dat in principe personen met de Belgische nationaliteit het recht op de wijziging van de geslachtsvermelding hebben. Maar ook elke persoon met een vreemdelingenkaart of verblijfsdocument kan een aanvraag doen. Voor deze vreemdelingen geldt wel dat er een nauwe band moet zijn met België.²⁶⁶ Daarnaast zit er in de wet het vereiste van de voortdurende en onomkeerbare overtuiging te behoren tot het andere geslacht.²⁶⁷ Voor de betekenis van 'de onomkeerbare innerlijke overtuiging te behoren tot het andere geslacht' is de Nederlandse terminologie, die in het tweede hoofdstuk is beschreven, overgenomen.²⁶⁸ De persoon moet dus de voortdurende en onomkeerbare innerlijke overtuiging hebben dat hij tot het andere geslacht behoort. Hoe lang 'de innerlijke voortdurende overtuiging' moet duren, is niet duidelijk. Er is geen minimum termijn opgenomen maar duidelijk is dat hier wel sprake moet zijn van een zekere periode.²⁶⁹ Het mag niet gaan om een bevestiging.²⁷⁰ Voor het 'onomkeerbare' gedeelte van de wettelijke eis wordt door Uytterhoeven²⁷¹ aangevoerd dat het onomkeerbare kan blijken uit de aard en de gevolgen van de toegepaste medische behandeling, waarbij de gevolgen niet ongedaan kunnen worden gemaakt.²⁷²

De volgende eis is dat de persoon een geslachtsaanpassende operatie moet hebben ondergaan die overeenstemming geeft met het andere gewenste geslacht. Deze eis moet wel uit medisch oogpunt mogelijk en verantwoord zijn. Het mogelijk zijn van het wijzigen van het geslacht, verwijst naar de huidige medische stand van de wetenschap.²⁷³ In hoeverre het verantwoord is het geslacht operatief te laten wijzigen hangt af van alleen medische bezwaren.²⁷⁴

²⁶⁵ De wet van 10 Mei 2007, Belgisch Staatsblad 11 juli 2007, 37823.

²⁶⁶ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p. 153.

²⁶⁷ Art. 62bis, § 1, 1ste lid B.W.

²⁶⁸ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p.155.

²⁶⁹ Zie: Senaeve & Uytterhoeven 2008, p.155- 156. Er is wel in de parlementaire voorbereiding gesproken over een periode van 2 jaar. Deze is niet opgenomen in de wet.

²⁷⁰ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p.156.

²⁷¹ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p.156.

²⁷² De mens verandert in zijn leven zowel in zijn hormoonhuishouding als in persoon. Mijns inziens is het dan ook goed mogelijk dat men zelfs na het ondergaan van de medische onomkeerbare behandeling spijt kan krijgen. Het is denk ik ook heel goed mogelijk dat iemand wellicht voor zeer lange tijd tevreden is, maar toch op latere leeftijd gaat twifelen aan de keuze die hij jaren daarvoor gemaakt heeft. In dat geval is er geen sprake van een onomkeerbare overtuiging en hoeft het dus ook niet zo te zijn dat de behandeling daadwerkelijk blij geeft van de onomkeerbare overtuiging.

²⁷³ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p.158.

²⁷⁴ De rechtspositie van de transseksueel p.158. In Nederland is het immers, zoals beschreven in de vorige hoofdstukken, ook mogelijk van deze geslachtsaanpassingseis af te wijken wanneer er psychologische bezwaren bestaan.

Op grond van art. 62*bis*, § 2,3° B.W. moet er bij een aanvraag ter wijziging van de geslachtsvermelding een verklaring worden overlegd die blijk geeft van onvruchtbaarheid bij de betrokkene.²⁷⁵ Bij de behandeling van het wetsvoorstel werd met de onvruchtbaarheidseis beoogd, dat er vermeden werd dat na de aanpassing van de geslachtsvermelding het mannelijke geslachtsorgaan en de mogelijkheid tot het produceren van zaadcellen behouden zou blijven.²⁷⁶ Toch blijkt het heden ten dage de praktijk te zijn dat transvrouwen hun sperma, voorafgaand aan de geslachtsoperatie laten invriezen. Daarna wordt er na de juridische erkenning van de transgender overgegaan op procreatie.²⁷⁷ De wet heeft, zoals dat in Nederland in de huidige wetgeving uit 1985 ook het geval is, geen rekening gehouden met de technische mogelijkheden om ouder te kunnen worden van een kind, zoals bijvoorbeeld IVF. In België geldt dat de persoon onvruchtbaar moet zijn gemaakt voordat het mogelijk is het geslacht te wijzigen. Dit betekent dat zodra een transvrouw een akte van wijziging heeft laten opmaken, het vaderschap niet meer kan worden vastgesteld ten aanzien van de mannelijke aangever. De man is immers dan vrouw geworden en kan dan geen vader meer van het kind worden. Zodra de inschrijving is ingeschreven in het geboorteregister, worden nieuwe afstammingsbanden vastgesteld naar het nieuwe geslacht. In het geval van een transvrouw gelden de regels van de afstamming van de moeder. Bij een transman geldt het omgekeerde; de afstammingsregels van vaderszijde zullen dan gelden.²⁷⁸ Kort samengevat komt het erop neer dat wanneer de vrouwelijke partner van een transman bevalt van een baby door donorinseminatie, de transman kan worden erkend als vader van het kind. De transvrouw kan niet bevallen (is immers een man geweest) en dit betekent dat wanneer de transvrouw haar sperma gebruikt ter inseminatie bij een vrouwelijke partner, er sprake is van verlies van elke band met het kind. Zij zal dan het kind moeten adopteren.²⁷⁹ Er gelden geen regels met betrekking tot eerdere kinderen. In andere woorden; de betrokkene hoeft niet kinderloos zijn om een wijziging van de geslachtsvermelding te kunnen krijgen.²⁸⁰

Art. 62*bis* § 3 B.W.²⁸¹ van de wet schrijft voor dat een minderjarige transseksueel aangifte kan doen wanneer hij wordt bijgestaan door zijn moeder, vader of wettelijk vertegenwoordiger. De aangifte moet worden gedaan bij de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente waarbij de persoon is ingeschreven. De wet schrijft dan ook geen leeftijdsvereiste voor.²⁸²

In deze wet is onder lid 2 beschreven dat er bij de aangifte aan de ambtenaar van de burgerlijke stand een verklaring moet worden overlegd waaruit blijkt dat de persoon de onomkeerbare overtuiging

²⁷⁵ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p.159.

²⁷⁶ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p. 160.

²⁷⁷ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p. 161.

²⁷⁸ *Leven als transgender in België*, p. 57.

²⁷⁹ Idem.

²⁸⁰ Senaeve & Uytterhoeven 2008, p. 162-164.

²⁸¹ art. 62*bis* B.W.

²⁸² Senaeve & Uytterhoeven 2008, p. 162.

heeft tot het andere geslacht te behoren, dat hij de geslachtsaanpassing heeft ondergaan en dat hij niet meer in staat is kinderen te verwekken. Deze verklaring is afkomstig van een psychiater en een chirurg, in de hoedanigheid van de behandelende artsen.²⁸³ Zodra de persoon aan deze eisen voldoet, wordt door de ambtenaar een akte houdende vermelding van het nieuwe geslacht opgemaakt. Deze akte heeft uitwerking vanaf de inschrijving in de geboorteakte. Een ambtenaar van de burgerlijke stand (verder ABS) in België kan dus een wijziging weigeren wanneer niet voldaan is aan de wettelijke eisen en wanneer de verklaring van de deskundige niet volledig is of ontbreekt, of niet is verklaard door de juiste deskundige. Bij twijfel over de echtheid van de gegevens, kan de ABS ook weigeren. Hij zal bij een weigering de met redenen omklede beslissing ter kennis stellen van de belanghebbende.²⁸⁴ Wanneer er sprake is van een weigering, is het mogelijk om beroep in te stellen.²⁸⁵ Ook is in de wet vastgesteld in § 8 dat de bestaande afstamming en daaruit voortvloeiende rechten en bevoegdheden onverlet blijven.

De ambtenaar in België controleert dus puur de wettelijke eisen, zoals hierboven opgesomd. Hij zal geen opportuiniteitscontrole uitvoeren inzake de materiele voorwaarden van de geslachtsaanpassing.²⁸⁶

De Yogyakarta Principles hebben ook in de Belgische wetgeving geen overeenstemming met elkaar. In verband met de wettelijke vereisten van geslachtsaanpassing in België, is er een duidelijk conflict met art. 3 van de Principles. Dit geldt ook, zoals eerder vermeld, in Nederland wanneer we kijken naar de huidige, nog geldende wetgeving.

De transgender heeft een recht op een voornaamswijziging in België wanneer hij start met de hormoonbehandeling. Dit recht ontstaat dan omdat de Belgische wetgever toe wil komen aan de transgender en deze wil ondersteunen in de real-life test. Dit recht op het wijzigen van de voornaam heeft dan ook een ondersteunend karakter bij het transformatieproces en is essentieel bij de rolomkering.²⁸⁷ Er zijn in België twee voornaamswijzigingsverzoeken²⁸⁸: het gewone verzoek, zoals bedoeld in de wet naam en voornamen²⁸⁹, en het bijzonder verzoek. Dit bijzondere verzoek kan worden ingesteld door transgenders die een overeenstemmende geslachtsrol hebben aangenomen.²⁹⁰

Ten slotte hoeft de transgender in het Belgische recht niet kinderloos te zijn, om een juridische erkenning te kunnen krijgen van zijn genderidentiteit. Dit is wel overwogen²⁹¹ bij het opstellen van de wet

²⁸³ art. 62bis § 3 B.W. (De wet van 10 mei 2007 te vinden via: Belgisch Staatsblad 11 juli 2007, 37823.).

²⁸⁴ Senaev & Uytterhoeven 2008, p. 170-174.

²⁸⁵ Lid 7 van De wet van 10 mei 2007, Belgisch Staatsblad 11 juli 2007, 37823.

²⁸⁶ *leven als transgender in België* 2009, p. 55.

²⁸⁷ Senaev & Uytterhoeven 2008, p. 115-117.

²⁸⁸ Senaev & Uytterhoeven 2008, p. 117-118.

²⁸⁹ Wet betreffende naam en voornamen van 15 mei 1987. (Te vinden via: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1987051531&table_name=wet).

²⁹⁰ Senaev & Uytterhoeven 2008, p. 117. Artikel 2 Wet betreffende naam en voornamen van 15 mei 1987.

²⁹¹ Kort gezegd: Over het vereiste van kinderloosheid bestond toen een discussie. Het probleem was volgens sommige auteurs dat de afstammingsband tussen het kind en de ouder, die voorafgaand aan het inleiden van de aanvraag tot wijziging van de geslachtsvermelding van de ouder was vastgesteld, de juridische erkenning in de weg stond. De

en in de rechtspraak van voor 2007.²⁹² Er zijn daarnaast geen gevolgen voor het huwelijk: In België is het, net zoals in Nederland, mogelijk (sinds 13-02-2003) in het huwelijk te treden met iemand van hetzelfde geslacht. Het is dan ook geen eis dat het huwelijk beëindigd moet worden.²⁹³

Gesteld kan worden dat de huidige wetgeving van België zeer overeenkomt met de huidige wetgeving uit 1985 van Nederland. Zeker gezien de sterilisatie-eis en de aanpassingseis kan men zeggen dat de twee landen zeer overeenkomen. België loopt ook aan tegen internationale druk om de wetgeving aan te passen en schaadt daarnaast ook de eerder genoemde Yogyakarta Principles. Zodra de omringende landen hun wetgeving omtrent transgenders aanpassen, is het naar mijn mening een kwestie van tijd dat de Belgische wetgeving ook aangepast wordt.

4.4. Verenigd Koninkrijk

In 2004 is in het Verenigd Koninkrijk de Gender Recognition Act aangenomen. Deze act is van toepassing op personen, die in het andere gender leven, van minimaal 18 jaar oud. Het verzoek wordt beslist door een Gender Recognition Panel. De betrokkene kan een verzoek doen tot het laten erkennen van de andere gender. De persoon moet dan wel minimaal twee jaar hebben geleefd in het andere geslacht. Daarnaast moet de persoon ook de bedoeling hebben de rest van zijn leven te leven in het andere geslacht en moet vast staan dat de betrokkene gender dysforie heeft.²⁹⁴ Het verzoek moet een rapport bevatten van een geregistreerde medicus in het veld van genderdysphorie en een rapport van een andere geregistreerde medicus. Deze tweede medicus hoeft niet in het veld van de genderdysphorie te werken of hier kennis van te hebben. Bij het verzoek kan ook een rapport zitten dat opgemaakt is bij een psycholoog in het veld van genderdysphorie. Daarnaast moet dan ook een rapport toegevoegd worden van een medicus.²⁹⁵ Het is niet noodzakelijk voor de betrokkene om zich lichamelijk aan te passen aan het andere geslacht.

In het Verenigd Koninkrijk is het sinds 18 juli 2013 mogelijk dat twee mensen van hetzelfde geslacht trouwen.²⁹⁶ Voor deze datum was dit niet mogelijk. In de Gender Recognition Act is het dan ook niet mogelijk een juridische erkenning te krijgen voor de genderidentiteit wanneer men nog getrouwd was. Article 5 van de Act stelt dan ook onder lid 4 dat bij het verzoek een bewijs moet zitten dat het huidige huwelijk of geregistreerd partnerschap is vernietigd.²⁹⁷ De transgender kon na het verkrijgen van de Gender Recognition Certificate, wel opnieuw trouwen met iemand van het andere geslacht. Het 'nieuwe'

wijziging van de vermelding zou namelijk strijdig zijn met het belang van het kind, want deze zou dan twee ouders van hetzelfde geslacht hebben. De kinderloosheidseis werd onder andere onhoudbaar gezien, omdat een kinderwens niet onverenigbaar is met genderdysphorie gevoelens.

²⁹² Zie Senaev & Uytterhoeven 2008, p. 162-164, en de uitspraak van Hof van Beroep te Antwerpen 27 april 1988, R.W. 1988-89, 614.

²⁹³ Zie Senaev & Uytterhoeven 2008, p. 216-217.

²⁹⁴ Article 1 en 2 of the Gender Recognition Act 2004 (te vinden via: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/7/contents>).

²⁹⁵ Article 3 of the Gender Recognition Act 2004.

²⁹⁶ Zie hiervoor de Marriage (same sex couples) act 2013.

²⁹⁷ R. Probert 2011, p. 77.

geslacht gold dan immers.²⁹⁸ De rechten van de betrokkene die in het bezit is van een 'full gender recognition certificate' zijn immers hetzelfde als de rechten van andere personen.²⁹⁹

Wanneer de transseksueel, voor het verkrijgen van het certificaat zoals hiervoor beschreven, al kinderen heeft, verandert er niets voor het kind. De transman die al kinderen heeft voordat hij het certificaat heeft verkregen, blijft de moeder van het kind. De transvrouw die al kinderen heeft voor het juridisch laten erkennen van het andere geslacht, blijft de vader van het kind. De rechten van deze transgenders ten opzichte van hun kinderen blijven dus ongeschonden. Dit betekent dat de geboorteakte van de kinderen dan ook niet wordt aangepast.³⁰⁰

Het Gender Recognition Panel beslist meestal op basis van de aangeleverde documenten en zal normaliter niemand horen voor een beslissing.³⁰¹ In het panel zit een administratief team die de juridische leden ondersteunen. Daarnaast zitten er in het panel juridische leden die de verzoeken bekijken en beoordelen.³⁰² Het panel moet kijken naar de feiten die in het dossier zitten. Wanneer deze voldoen aan de eisen zoals gesteld in de Gender Recognition Act 2004, dan moet het panel het certificaat verstrekken.³⁰³

Vergeleken met Nederland betekent bovenstaande dus dat er weinig overeenkomsten zijn met de Nederlandse nog steeds geldende wetgeving. In het Verenigd Koninkrijk geldt geen lichamelijke aanpassingseis en sterilisatie-eis. Daar beslist een panel over de aanvraag. Deze beslist op basis van de feiten die aangeleverd worden door de betrokkene. Een overeenkomst is te vinden in het feit dat er, teneinde de toetsing van het verzoek, twee rapporten moeten worden toegevoegd. In Nederland wordt in het wetsvoorstel ook een deskundigenverklaring voorgeschreven. Deze deskundige is, net als de deskundige(n) in het Verenigd Koninkrijk, een deskundige op het veld van de genderdysphorie. Daarnaast ligt de leeftijdsgrens waarop iemand een verzoek kan doen op 18 jaar in het Verenigd Koninkrijk en op 16 jaar in het wetsvoorstel in Nederland.

²⁹⁸ *Explanatory Leaflet Guide for users 2007* p.5. (Te vinden via <http://www.justice.gov.uk/downloads/tribunals/gender-recognition-panel/overseas-application-process/explanatory-leaflet-guide-for-users.pdf>).

²⁹⁹ Wanneer een betrokkene, wanneer hij voldoet aan alle criteria van de Gender Recognition Act, nog steeds getrouwd is, dan ontvangt hij een Interim Gender Recognition Certificate. Deze is 6 maanden geldig en kan worden gebruikt als bewijs wanneer de personen van dit koppel er voor kiezen om een einde te maken aan het huwelijk op de basis dat de interim gender recognition certificate is verstrekt aan een partij binnen het huwelijk. In Engeland, Wales en Noord-Ierland is het dan mogelijk om het huwelijk te vernietigen.

³⁰⁰ *Explanatory Leaflet Guide for users 2007*, p. 6.

³⁰¹ *Explanatory Leaflet Guide for users 2007*, p.10.

³⁰² <http://www.justice.gov.uk/tribunals/gender-recognition-panel>.

³⁰³ Mclean 2006, p. 563.

4.5. Duitsland

In Duitsland is in 1980 het Transsexuellengesetz in werking getreden.³⁰⁴ De wet trad in naar aanleiding van een uitspraak van het Bundesverfassungsgericht in 1978.³⁰⁵ Deze wet bepaalde wanneer iemand zijn geslachtsvermelding kon laten wijzigen en wanneer iemand zijn voornaam kon laten wijzigen. In deze wet werd in 1980 de toen geldende perspectieven over transseksualiteit als een juridisch concept vastgesteld.³⁰⁶ In deze wet was het ook noodzakelijk dat iemand zich lichamelijk liet aanpassen aan het andere geslacht om juridisch erkenning te kunnen krijgen. Daarnaast moet de betrokkene ook drie jaar in het andere geslacht hebben geleefd.³⁰⁷ De wet voorzag daarnaast in twee verschillende procedures: de mogelijkheid tot het wijzigen van de naam en de mogelijkheid tot volledige juridische erkenning te behoren tot het andere geslacht.

De wet geeft de mogelijkheid tot een naamswijziging wanneer de betrokkene behoort in het andere geslacht en ten minste drie jaar leeft in het andere geslacht. Daarnaast wordt de eis gesteld, dat het gevoel te behoren tot het andere geslacht niet zal veranderen. De rechtbank bekijkt het verzoek van de betrokkene.³⁰⁸

Inmiddels ligt er sinds 26 mei 2009 een wetsvoorstel, die de TSG wet moet vervangen.³⁰⁹ Op 27 mei 2008 werd namelijk in een uitspraak³¹⁰ van het Bundesverfassungsgerichts de TSG (8.1. NR. 2)

³⁰⁴ De naam van de wet is 'Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechts Zugehörigkeit in besonderen fallen.'. Afkorting die gebruikt wordt is TSG.

³⁰⁵ BVerfGE 11 oktober 1978, nr. BvR 16/72 In deze uitspraak werd gevraagd om een juridische erkenning van het vrouwelijk geslacht door een man die hormoon therapieën en chirurgische aanpassing had ondergaan. De persoon wilde deze juridische erkenning om werk gerelateerde problemen op te lossen. Het gerecht besliste op basis van artikel 1 van de constitutie(het recht op individualiteit)waarbij werd beslist dat juridische erkenning van een geslachtsaanpassende operatie niet conflicteerde met sociale zeden wanneer er sprake was van een medische indicatie voor deze aanpassing. Informatie van: G.A. Knott, Transsexual law unconstitutional: German federal constitutional courts demands reformation of law because of fundamental rights conflict, *54 Saint Louis Law Journal* (2010), p.1004. (Te vinden via: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1433019).

³⁰⁶ G.A. Knott, Transsexual law unconstitutional: German federal constitutional courts demands reformation of law because of fundamental rights conflict, *54 Saint Louis Law Journal* (2010), p.1008.

³⁰⁷ Idem. En zie artikel 8 van de wet Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechts Zugehörigkeit in besonderen fallen.

³⁰⁸ Zie § 1 tot en met 7 van de TSG. Daarin staat bijvoorbeeld ook een openbaringsverbod.

³⁰⁹ Bündnis 90/ die Grüne 26 mei 2009.

³¹⁰ BvL 10/05. In deze zaak was de verzoeker 56 jaar getrouwd en had 3 kinderen gekregen binnen dat huwelijk. De man voelde dat hij behoorde tot het vrouwelijk geslacht en had sinds 2001 een vrouwelijke voornaam op grond van de TSG. Hij had zich daarnaast chirurgisch laten aanpassen in 2002. Vervolgens had hij vaststelling van het vrouwelijke geslacht willen hebben zoals bedoeld in de TSG, waarbij hij de juridische erkenning kreeg te behoren tot het vrouwelijke geslacht. Maar op grond van 8.2 nr. 2 van de TSG mag de betrokkene niet getrouwd zijn, wil hij een juridische erkenning kunnen krijgen van zijn of haar genderidentiteit. De betrokkene in deze zaak wilde niet scheiden van zijn partner. Dit bracht een conflict met zich mee waarbij gesteld werd dat het onredelijk is dat een getrouwde transseksueel geen juridische erkenning kan krijgen als hij niet eerst scheidt van zijn partner. De persoon moet namelijk geforceerd kiezen tussen recht van individuele integriteit en het recht op huwelijk. De eerste senaat van de Bundesverfassungsgericht concludeerde dat 8.1 nr. 2 ongrondwettig is. (Zie ook *Sexual Health and Human Rights in the European Region ICHRP 2012*. p.93.).

ongrondwettig verklaard.³¹¹ Door deze ongrondwettig verklaring verviel de eis dat men niet getrouwd mag zijn in de TSG.

In de rechtspraak is daarnaast in de zaak BvR 3295/07 een uitspraak geweest waarin is beslist dat de TSG ongrondwettig is op het gebied van de sterilisatie-eis en de aanpassingseis om volledige juridische erkenning te kunnen krijgen.³¹² De overweging van het gerecht was dat de eis van aanpassing/ sterilisatie, om een samenlevingscontract te kunnen afsluiten, tegenstrijdig was met het recht op zelfbeschikking en lichamelijke integriteit.³¹³

Duidelijk is al uit deze twee uitspraken dat het TSG niet meer voldoet aan de eisen van de samenleving. Het wetsvoorstel beschrijft dan ook het probleem dat de TSG al 30 jaar oud is en niet meer overeenkomt met de stand van de wetenschap en de rechtspraak.³¹⁴ Het wetsvoorstel zal zich dan ook aansluiten aan de stand van de wetenschap en zal het proces ter erkenning van transgenders vereenvoudigd worden.³¹⁵ Het wetsvoorstel beschrijft dat de voornaam van de betrokkene gewijzigd kan worden wanneer de betrokkene vermeldt dat de voornaam niet meer overeenkomt met de genderidentiteit van betrokkene. Deze aanvraag kan alleen geweigerd worden wanneer deze misleidend is.³¹⁶ De geslachtsvermelding kan worden gewijzigd wanneer er aanvraag door de betrokkene wordt gedaan bij de autoriteiten die daarvoor zijn aangewezen, wanneer de betrokkene verklaart dat de geslachtsvermelding niet meer overeenkomt met de genderidentiteit. Deze verklaring kan worden geweigerd wanneer deze ter misleiding is gedaan. Het bestaande huwelijk of partnerschap wordt niet aangetast door de wijziging van de geslachtsvermelding.³¹⁷

Duidelijk is dat Duitsland over gaat op het wijzigen van de vermelding en de voornaam, zonder dat er sprake hoeft te zijn van lichamelijke aanpassing van de transgender. Daarnaast zal Duitsland met deze wetgeving zorgen voor een vereenvoudiging en een snellere afhandeling van het proces. Het doel van het wetsvoorstel is dan ook dat de rechten van transseksuelen in de volle omvang te aanvaarden, door middel van het aanvaarden van een diversiteit aan identiteiten, zonder dat de transseksueel gedwongen wordt zich veranderen en aan te passen aan voorgeschreven 'mallen'.³¹⁸ Het federale constitutionele gerecht vindt

³¹¹ G.A.Knott, *Transsexual law unconstitutional: German federal constitutional courts demands reformation of law because of fundamental rights conflict*, 54 *Saint Louis Law Journal* (2010), p.1008.

³¹² <http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/press/bvg11-007en.html>.

³¹³ *Sexual Health and Human Rights in the European Region ICHRP 2012*. p. 93.

³¹⁴ Het wetsvoorstel schrijft ook dat er al minimaal vijf keer sprake is geweest van ongrondwettig verklaring van voorschriften van de TSG. Daarnaast zijn er volgens de probleemstelling in het wetsvoorstel, meer bepalingen van de TSG onder kritiek gekomen. In de memorie van toelichting van het wetsvoorstel worden zes uitspraken aangehaald waarin wordt uitgelegd waarop de federale constitutionele rechtbank verschillende aspecten van de TSG onconstitutioneel heeft geacht. Te vinden via <http://www.transgenderasia.org/GermanGenderLawDraft.pdf>

³¹⁵ Wetsvoorstel van 26 mei 2009, p.1. te vinden via: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/131/1613154.pdf> en de Engelse versie is te vinden via http://www.tgeu.org/Germany_Draft_Law_Greens_2009.

³¹⁶ § 1 Antrag auf Vornamens Änderung.

³¹⁷ § 3 Antrag auf Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit.

³¹⁸ German gender law draft explanatory memorandum p.7.

dat de fundamentele aannames over transseksualiteit, die de basis vormen van de TSG niet meer passen bij de stand van de wetenschap.³¹⁹

Ten slotte moet nog kort aangehaald worden dat de Duitse wetgever overgestapt is op de mogelijkheid tot het geslachtsloos registreren van baby's. Het derde lid van §22 van het Personenstandsgesetz van 19 februari 2007 is op 1 november 2013 gewijzigd.³²⁰ Daar is nu opgenomen dat wanneer een kind bij de geboorte het geslacht niet kan worden vastgesteld, er geen geslacht hoeft te worden aangekruist. Lid 3 stelt: *'Kann das Kind weder dem weiblichen noch dem männlichen Geschlecht zugeordnet werden, so ist der Personenstandsfall ohne eine solche Angabe in das Geburtenregister einzutragen.'* Duitsland is het eerste land waarbij dit mogelijk is in Europa.

³¹⁹ Het gerecht haalt twee hoofdpunten aan (letterlijk citaat uit de Engelse vertaling van de *German Gender Law Draft* pagina 8, te vinden op <http://www.transgenderasia.org/GermanGenderLawDraft.pdf>: *'it has not only been recognised that homosexuality exists among transsexuals as well; there has in fact proved to be a high proportion of homosexuals, who may or may not have undergone gender reassignment surgery, among male-to-female transsexuals in particular. Therefore it can no longer be assumed that a transsexual's attraction to their own sex calls their transsexuality into question.'*

Het tweede punt wat wordt aangehaald is *'Secondly, experts in this field no longer consider that transsexuality automatically indicates that gender reassignment measures are required.'*

³²⁰ Te vinden via: <http://lexetius.com/PStG/22>.

4.6. Conclusie

In dit hoofdstuk zijn vier verschillende landen aangehaald met wetgeving met betrekking tot transgenders.

Hieruit blijkt dat Argentinië een voorloper positie heeft in de wereld. In Argentinië is het van belang dat er een informed consent is geweest waarbij de transgender duidelijkheid krijgt wat het voor hem betekent als hij over stapt op een andere geslachtsvermelding. Daarnaast is het in Argentinië alleen van belang dat er een verklaring plaatsvindt voor de ambtenaar van de burgerlijke stand. Deze zal de vermelding wijzigen, mits er geen sprake is van misleiding, maar heeft geen extra bewijs nodig. Het Argentijnse recht komt dan ook zeer toe aan de beslissing over de eigen genderidentiteit en geeft respect voor de rechten van de transgender.

Vervolgens is België aangehaald. De Belgische wetgeving blijkt op een aantal punten erg overeen te komen met de Nederlandse nog geldende wetgeving. In de Belgische wetgeving is er nog steeds sprake van een sterilisatie en een aanpassingseis en moet er een verklaring worden overlegd waarin blijkt gegeven wordt van de onomkeerbare overtuiging te behoren tot het andere geslacht.

Ook is het Verenigd Koninkrijk aangehaald in dit hoofdstuk. In 2004 is daar de Gender Recognition Act aangenomen. Het verzoek van de betrokkene wordt in het Verenigd Koninkrijk bekeken door een Gender Recognition Panel en deze beslist op basis van de aangeleverde documenten. Wanneer de feiten in het dossier voldoen aan de eisen, moet het certificaat worden verstrekt. Er zijn dus weinig overeenkomsten met de Nederlandse wetgeving. Daarnaast heeft het Verenigd Koninkrijk ook geen sterilisatie en aanpassingseis. Wel kent het Verenigd Koninkrijk, net als Nederland wel deskundigenverklaringen.

Ten slotte is Duitsland nog aangehaald in dit hoofdstuk. Daarbij is een kort stuk geschreven over de TSG en de verandering daarin. Vervolgens is er een link gemaakt naar het wetsvoorstel. Duidelijk is geworden dat de TSG niet meer overeenkomt met de huidige stand van de wetenschap. Daarnaast zijn er verschillende uitspraken geweest waarbij de TSG ongrondwettig is verklaard. Het wetsvoorstel zal het wijzigen van de geslachtsvermelding makkelijker en sneller maken. Daarnaast wordt gepoogd de rechten van de transseksueel volledig te erkennen en te laten passen bij de huidige stand van de wetenschap. Ten slotte is hier nog aangehaald dat het in Duitsland mogelijk is sinds 1 november 2013 om geen geslacht te registreren bij baby's. Dit is een innovatieve wetswijziging in Europa.

5. Conclusie

In deze conclusie wordt een antwoord gegeven op de hoofdvraag, zoals gesteld in het eerste hoofdstuk namelijk; *'In hoeverre draagt het Wetsvoorstel Transgenders bij tot een verdere juridische erkenning van de genderidentiteit van individuen?'* Een antwoord hierop zal worden gegeven door een korte samenvatting te geven van deze scriptie. Vervolgens wordt ingegaan op de beantwoording van de hoofdvraag.

In de huidige wetgeving zijn de eisen voor een verandering van de geslachtsvermelding voor een transgender erg zwaar, omdat zij voelen dat er een inbreuk wordt gemaakt op hun zelfbeschikkingsrecht. Er wordt namelijk vereist dat de betrokkene zich lichamelijk heeft laten aanpassen en heeft steriliseren. Zij moeten daarnaast de blijvende overtuiging hebben te behoren tot het andere geslacht die wordt bevestigd door een deskundige verklaring. De wijziging van de geslachtsvermelding gaat in de huidige wetgeving via de rechter. Inmiddels ligt er een nieuw wetsvoorstel Transgenders, waarin de zelfbeschikking en de zelfdiagnose centraal staat.

Een belangrijk aspect bij de aanleiding tot dit wetsvoorstel is het rapport van Human Rights Watch geweest. Ook het EHRM is een andere weg ingeslagen en ook de Raad van Europa erkent dat voor het uitroeien van transfobie, politieke wil nodig is en dat hiertoe initiatieven genomen dienen te worden. Van belang zijn daarnaast de Yogyakarta Principles voor de wetswijziging.

Een van de meest cruciale punten in het wetsvoorstel, die gekoppeld is aan de zelfdiagnose en zelfbeschikking van de transgender, is het feit dat de eis tot lichamelijke aanpassing niet meer wordt gesteld. Het feit dat deze eis vervalt betekent dat er in Nederland de visie bestaat dat het lichamelijk aanpassen van de betrokkene niet meer gekoppeld hoeft te zijn aan de overtuiging te behoren tot het andere geslacht. Het hebben van een transgenderidentiteit, en daardoor het willen wijzigen van de geslachtsvermelding, hoeft dan ook niet gekoppeld te zijn aan het feit dat iemand is aangepast aan dat andere geslacht. Het vervallen van deze eis komt zeer toe aan een verdere erkenning van transgenders en hun zelfbeschikkingsrecht. Zij hoeven zich niet meer gedwongen te voelen een geslachtswijziging te ondergaan, maar kunnen leven naar het andere geslacht en juridisch erkend worden naar het andere geslacht, op hun eigen manier. Ik ben dan ook van mening dat het vervallen van deze eis de belangrijkste verandering is in dit wetsvoorstel en dat hiermee weer een betere positie met betrekking tot transgenderwetgeving wordt gecreëerd voor Nederland. Nederland heeft zich dan ook duidelijk de kritiek aangetrokken en de keuze gemaakt deze eis te laten vervallen. Vervolgens moet men niet vergeten dat het afschaffen van deze eis ook toekomt aan internationale verdragen zoals het EVRM, maar ook de Yogyakarta Principles. Naar mijn mening komt het laten vervallen van deze eis dan ook toe aan de verdere juridische erkenning van de transgenders in Nederland. Daarnaast ben ik ook van mening, zoals ik ook heb betoogd, dat de eis tot aanpassing zoals deze gesteld werd in de huidige wetgeving, wel een indirecte inbreuk

maakte op art. 11 Gw. Dat deze eis nu vervalt komt dan ook toe aan het recht op onaantastbaarheid van het lichaam.

Daarnaast gaat de sterilisatie-eis vervallen. Ook dit is een verdere juridische erkenning van transgenderidentiteiten zoals beschreven bij de lichamelijke aanpassingseis. Ook het vervallen van deze eis komt toe aan art. 11 Gw en het zelfbeschikkingsrecht van de transgender. Maar nog meer van belang vind ik hier het feit dat Nederland met het laten vervallen van deze eis, (in)direct laat zien dat het dus zeker mogelijk is dat een kind twee ouders van hetzelfde geslacht heeft. Nederland erkent hiermee dat het helemaal niet meer 'onnatuurlijk' of onwenselijk is dat een kind twee ouders van hetzelfde geslacht heeft of dat een kind wordt verwekt/ gebaard door een ouder met een tegengesteld geslacht aan het biologische geslacht. Dit is een goede zaak. Immers brengt deze huidige tijd met zijn technologische vooruitgang met zich mee dat er mogelijkheden ontstaan waardoor transgenders zich kunnen blijven voortplanten, ook al zouden zij zich laten steriliseren. In mijn opinie heeft het laten stellen van deze eis daarnaast niets te maken met het feit of iemand een goede ouder is. Het is namelijk inmiddels geaccepteerd dat een kind twee ouders van hetzelfde geslacht heeft. Ook kunnen twee mensen van hetzelfde geslacht trouwen. Ik zie het vervallen van de sterilisatie-eis dan ook als een mogelijkheid voor de transgender om toch te kiezen voor een wijziging van de geslachtsvermelding, ook al wil de betrokkene nog kinderen. Hij hoeft dan ook niet meer te wachten tot het moment dat hij kinderen heeft, maar kan puur zelf bepalen wanneer hij de geslachtswijziging doorgevoerd wil hebben, immers een wijziging van een geslachtsvermelding is slechts een juridische erkenning met grote gevolgen. Maar een juridische erkenning moet niet in de weg staan aan het recht op procreatie. Ik vind dan ook dat het vervallen van de eis toekomt aan de waardigheid van personen met een transgenderidentiteit. Zij hoeven niet anders behandeld te worden m.b.t. het recht hebben op kinderen.

Vervolgens vervalt in het wetsvoorstel de rechterlijke beoordeling en wordt de deskundige verklaring een belangrijke eis. De ABS zal dan ook de wijziging van de geslachtsvermelding doorvoeren wanneer de deskundigenverklaring voldoet aan de wettelijke eisen. Hij toetst daarin niet inhoudelijk. Dit is naar mijn mening ook een verdergaande juridische erkenning van de transgenders. De procedure zal hierdoor namelijk goedkoper worden, maar ook erg vereenvoudigd worden. De betrokkene heeft geen advocaat nodig, maar zal zich slechts moeten wenden tot een deskundige. Daarnaast kan men zich ook afvragen wat het nut is van de rechter in deze beoordeling. De rechter is immers geen deskundige op het gebied van genderdysphorie en kan hierover dan alleen op basis van deskundigen een goed oordeel geven. Het goede punt aan het vervallen van de rechter in de beoordeling is dan ook dat het toekomt aan de zelfdiagnose van de transgender. Deze zelfdiagnose staat immers in het wetsvoorstel centraal. Dan is het dus ook onnodig de rechter hierin te betrekken. De druk komt nu immers te liggen bij de deskundige. De deskundige is aangewezen bij AMvB en zal een verklaring moeten geven op basis van zijn deskundigheid dat de betrokkene behoort tot het andere geslacht. Het moet hierbij gaan om een blijvende overtuiging.

Dat de druk komt te liggen bij de deskundige om dit te verklaren baart me enigszins zorgen. Ik ben dan ook sceptisch over deze eis. Dat de zelfdiagnose centraal staat in het wetsvoorstel is een goede zaak. Maar toch komt het eisen van een deskundige verklaring niet helemaal toe aan deze zelfdiagnose. Dat de deskundige niet bepaalt wat iemands genderidentiteit is, betekent niet dat er geen knelpunten bestaan in deze eis. De betrokkene blijft namelijk verplicht een deskundige te raadplegen die in de vorm van een informed consent verklaring, een verklaring af dient te leggen van de verklaring van de betrokkene dat deze behoort tot het andere geslacht. Hierdoor wordt er dus toch een juridisch obstakel gecreëerd voor de betrokkene. Ik ben dan ook van mening dat de zelfdiagnose enigszins centraal staat in het wetsvoorstel, maar niet volledig centraal staat. Er is toch geprobeerd om een soort 'obstakel' in te bouwen die moet voorkomen dat er irrationele beslissingen worden gemaakt door de betrokkene of die moet voorkomen dat er bijvoorbeeld fraude wordt gepleegd. Daarnaast is het in mijn opinie nog maar de vraag of het mogelijk is voor de betrokkene om zonder wachtlijst bij de deskundige terecht te kunnen. Ik denk dat het namelijk mogelijk is dat het aantal aanvragen, het aanbod van de deskundigen wellicht overschrijdt. Dit zou dan ook geen verdere verbetering geven voor de juridische erkenning van transgenders. Daarentegen ben ik wel van mening dat deze deskundige verklaring de wilsbekwaamheid van de betrokkene wel belicht, om het feit dat er gebruik wordt gemaakt van een informed consent verklaring. Wilsbekwaamheid is naar mijn mening een belangrijk punt, want het wijzigen van een geslachtsvermelding brengt veel consequenties met zich mee voor zowel de betrokkene, als voor de samenleving. Het gebruiken van een informed consent verklaring brengt dan ook met zich mee dat dit een veilige methode is voor alle betrokkenen.³²¹ De vraag die men kan stellen is uiteraard wel hoe vaak het voor zal komen dat iemand met een psychische stoornis een aanvraag doet tot een wijziging van de geslachtsvermelding. Dat dit een mogelijkheid is staat uiteraard vast, maar men kan zich dan wel afvragen in hoeverre transgenders de dupe zouden moeten worden van de eventuele mogelijkheid dat een wilsonbekwame een wijziging van de geslachtsvermelding wil.

Een ander zeer belangrijk punt in deze scriptie is de leeftijd van de betrokkene. In het wetsvoorstel is de minimale leeftijd gesteld op 16 jaar. Jongeren weten al vaak op jonge leeftijd dat zij 'in het verkeerde lichaam' leven. Vanaf 14 jaar is het verplicht dat men zichzelf kan legitimeren. Het is erg lastig voor de jonge transgenders dat zij hun geslachtsvermelding niet kunnen laten wijzigen voordat zij 16 jaar zijn. Zij blijven dan lopen tegen het feit dat ze vragen kunnen krijgen over hun geslachtsvermelding. Vaak kleden zij zich bijvoorbeeld al wel naar het andere geslacht. Er is bij dit wetsvoorstel ook uitgegaan van het feit dat de persoon vanaf 16 jaar een lichamelijke aanpassing kan ondergaan en is gekoppeld aan de WGBO. Er is veel discussie over het feit of de minimale leeftijdsgrens op 16 gesteld moet worden of dat er überhaupt een leeftijdsgrens gesteld moet worden. Het is daarnaast ook te verdedigen dat de leeftijd van 18 jaar aangehouden wordt. Mogelijk wordt het vanaf die leeftijd om bijvoorbeeld auto te rijden en vanaf 18 jaar is

³²¹ Uit het interview met mw. C. Van Dun van het TNN werd duidelijk dat de minister gaat voor veiligheid.

men in principe 'volwassen' en is een persoon meerderjarig.³²² Te verdedigen valt dan ook dat de persoon dan goede beslissingen kan maken en deze kan overzien. Aan de andere kant is het ook te betogen dat wanneer iemand al lang in het andere geslacht leeft of de overtuiging heeft vanaf jonge leeftijd te behoren tot het andere geslacht, dat de leeftijd van 18 jaar vervelende consequenties kan meebrengen voor de persoon. Deze moet immers wachten op een wettelijk vastgesteld 'limiet'. Dit geldt naar mijn mening ook voor de leeftijdsgrens van 16 jaar. Daarom ben ik kritisch over het feit dat de grens nu gesteld is op 16 jaar. Dat aangesloten is bij de WGBO is een logische keuze, maar ook hier is sprake van een wettelijke termijn die vastgelegd is in de WGBO. Deze termijn houdt namelijk geen enkele rekening met individuele omstandigheden van de betrokkene en het feit dat de betrokkene last kan hebben van de onmogelijkheid van het wijzigen van de geslachtsvermelding. Naar mijn mening komt deze leeftijdsgrens dan ook niet volledig toe aan een verdere juridische erkenning van de transgenderidentiteit, maar wordt ook hier een obstakel opgeworpen in het wetsvoorstel.

Een aspect wat zeker toekomt aan de verdere juridische erkenning van de transgenderidentiteit is de voornaamswijziging. De ambtenaar kan nu ook overgaan tot voornaamswijziging en kan dan een latere vermelding toevoegen aan de akte van de burgerlijke stand. Dit is voor transgenders uiteraard een erg handige oplossing. Op deze manier komt hun voornaam overeen met hun (nieuwe) geslachtsvermelding en ontstaat er een vereenvoudigde procedure.

Een ander zeer belangrijk aspect wat is besproken is het ouderschapsaspect. Het beginsel in het wetsvoorstel is dat het nieuwe geslacht geldt bij de geboorte van een kind, tenzij er sprake is van een transman. De transman blijft dan de moeder van het kind, omdat het kind anders in sommige gevallen geen ouder kan hebben. Dit zou zijn in het belang van het kind. Het zal een erg verwarrende situatie zijn als een kind wordt geboren uit een transman. In dat geval wordt voor de afstammingsrelatie van het kind met de ouder uitgegaan van het vorige geslacht van de transgender, namelijk moeder. Dit zal een onduidelijke situatie geven voor het kind, maar ook voor de transgender zelf. In verband met de informed consent verklaring zal de deskundige ook moeten vermelden dat de transman als moeder gaat gelden wanneer hij een kind krijgt. Ik denk dat de transgender dit als een last zal ervaren. Wanneer de transvrouw een kind krijgt zal zij deze moeten erkennen (na invoering wetsvoorstel lesbisch ouderschap) of moeten adopteren. Ook dit zal de deskundige moeten vermelden. Hiermee wordt dus voor een deel toegekomen aan een verdere juridische erkenning van de transgenderidentiteit. Het is mooi dat nu vaststaat dat het krijgen van kinderen geen afbreuk doet aan de overtuiging te behoren tot het andere geslacht. Dit wetsvoorstel koppelt deze twee ideeën los van elkaar. Daarmee ben ik van mening dat dit een goede vooruitgang is. Maar daartegenover staat dat de transgender toch last zal blijven houden van vervelende vragen in verband met

³²² Hiermee wil ik niet zeggen dat het mogen besturen van een auto hetzelfde is als het wijzigen van de geslachtsvermelding. Het is enkel om aan te geven dat de persoon dan meerderjarig is en meerdere 'rechten' krijgt. De persoon kan dan (volledig) over zichzelf beslissen.

de afstammingsrelatie met het kind. Dat de transman nog als moeder wordt aangemerkt is, volgens de kamerstukken, in het belang van het kind. De vraag die men kan stellen is of dit daadwerkelijk zo is. Begrijpelijk is het dat juridisch gezien de transman wordt gezien als moeder omdat het kind in de Nederlandse wetgeving anders niet automatisch een ouder heeft. Maar het feit dat de Nederlandse wetgeving op deze manier in elkaar zit zou eigenlijk niet tot last van de transgender moeten komen. Het creëert daarmee een zeer ingewikkelde situatie waarbij het voor de maatschappij er bijvoorbeeld uit kan zien dat het kind bijvoorbeeld twee vaders heeft. Daarmee kan men zich ook afvragen of deze ingewikkelde situaties wel toekomen aan het belang van het kind.

Vervolgens is in het hoofdstuk ook een paragraaf gewijd aan interseksuelen en het onbepaald laten van een geslachtsvermelding in de geboorteakte. Een doorhaling en onbepaald laten van de geslachtsvermelding wordt niet behandeld in het wetsvoorstel. Wel wordt in de memorie van toelichting gemeld dat deze optie later wordt bekeken. Ik ben van mening dat dit onderwerp zeker moet worden gezien. Nu transgenderidentiteiten wellicht een verdere juridische erkenning krijgen, mogen interseksuelen niet achterblijven. Inmiddels is dan ook duidelijk dat de staatssecretaris dit onderwerp heeft neergelegd bij het onderzoeksteam van de Universiteit Utrecht en daarbij is ook vermeld dat de eindrapportage in augustus 2014 wordt verwacht.³²³ Besproken zal daarbij ook worden om een 'derde hokje' te plaatsen. Helaas is het op dit moment niet mogelijk om in deze scriptie hier verdere informatie over te geven. Ik ben van mening dat wanneer de ontwikkeling van het onderzoeken naar deze mogelijkheid van het onbepaald laten van het geslacht, wel een verdere juridische erkenning geeft van de genderidentiteit. In andere woorden: dit is een verdere stap naar een verdere juridische erkenning van genderidentiteiten.

Tenslotte is, in mijn opinie, Argentinië het grootste voorbeeld voor Nederland. Ik kies hierbij voor Argentinië, omdat daar een volledige administratieve procedure tot de wijziging van de geslachtsvermelding bestaat. Duidelijk is dat de personen in Argentinië de vrije mogelijkheid krijgen hun eigen genderidentiteit te ontwikkelen en dat deze juridisch volledig worden erkend. In Argentinië worden genderidentiteiten naar mijn mening volledig juridisch erkend. Zij hebben niet te maken met wettelijke obstakels en kunnen zich volledig uiten naar hun genderidentiteit. Wel is nog steeds onduidelijk hoe Argentinië omgaat met bijvoorbeeld de wilsonbekwaamheid. Omdat de wet pas sinds 2012 is ingevoerd, zal in de loop der jaren duidelijk worden welke implicaties de wet precies heeft.

Al met al kan ik stellen dat het wetsvoorstel transgenders zeker een verdere juridische erkenning creëert voor transgenders, maar dat deze juridische erkenning niet nog volledig obstakel vrij is. Ik ben dan ook van mening dat dit wetsvoorstel een goed begin is voor de verdere juridische erkenning van transgenders. Ik

³²³ Brief: TK 27.859/ 33 351, 69. Via http://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/33351_wijziging_vermelding_van).

heb dan ook het idee dat de politiek op dit moment nog wat terughoudend is omdat zij bijvoorbeeld bang zijn voor misbruik en identiteitsfraude. Het is dan ook goed, politiek gezien, om deze stap te maken en wellicht in de toekomst een volgende stap te maken naar een nog makkelijkere procedure tot wijziging van de geslachtsvermelding. Wellicht wordt op het moment dat de onderzoeken over het onbepaald laten van het geslacht, al wat meer bekend over bijvoorbeeld de identiteitsfraude. Deze kennis kan de overheid gebruiken om verdere stappen te ondernemen.

5.1. aanbevelingen

Er zijn een aantal aanbevelingen die ik zou willen doen met betrekking tot de transgenderwetgeving.

Ten eerste is het van belang om te kijken naar Argentinië, en op basis van de nabije toekomst een conclusie te trekken over de implicaties die de wetgeving daar heeft gehad. Daarbij kan eventuele identiteitsfraude, wilsonbekwaamheid en misbruik worden bekeken. Op de basis van deze buitenlandse wetgeving kan een goede conclusie worden getrokken voor Nederland. Ik ben dan ook van mening dat, wanneer deze conclusie over Argentinië positief is, Nederland in principe ook over zou moeten kunnen gaan op een volledig administratieve procedure tot wijziging van de geslachtsvermelding. Dit is in mijn ogen wel de meest verregaande juridische erkenning van transgenderidentiteiten.

Ten tweede zou ik willen aanbevelen dat opnieuw gekeken moet worden naar de mogelijkheden van ouderschap voor transgenders. Dit is in mijn ogen nu een te ingewikkelde situatie voor zowel de transgenders, deskundigen, maar ook de kinderen. Persoonlijk ben ik van mening dat wanneer een transgender een kind krijgt, het nieuwe geslacht moet gelden. Dan zou er dus gekeken moeten worden naar een aanpassing van het juridisch ouderschap zoals deze nu geldt in het Burgerlijk Wetboek. Wellicht dat het mogelijk is om geslachtsloze artikelen op te nemen in het burgerlijk wetboek, waarbij rekening wordt gehouden met de situaties van transgenders. Een voorbeeld is dat art. 1:207 BW een verandering moet doormaken, waarbij in plaats van het woord 'man' het woord 'persoon'³²⁴ wordt gebruikt. Het artikel zou dan bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden in situaties waarin transgenders zich bevinden. Daarnaast kan men ook denken aan het feit dat wellicht het automatisch ouderschap moet worden aangepast. Met nieuwe, wellicht toekomstige technieken, kan het mogelijk worden dat het automatisch ouderschap niet meer automatisch is. Dit zou voor transgenders ook een verbetering zijn, want de transman kan dan immers gewoon als man worden genoteerd in de geboorteakte van het kind, maar is dan wel automatisch de ouder van het kind. Dit is natuurlijk ook in het belang van het kind, want een kind mag niet ouderloos ter wereld komen.

³²⁴ Zie bijvoorbeeld het wetsvoorstel lesbisch ouderschap: *Kamerstukken I 2012/13 33 032 A*, p. 5.

Ten derde beveel ik aan dat de deskundigenverklaring vervalt. Hiermee zou verder worden toegekomen aan de juridische erkenning van transgenders en zou een wettelijk obstakel vervallen. Daarnaast komt dit toe aan de zelfdiagnose van transgenders. De deskundigenverklaring zorgt voor een niet volledige juridische erkenning van de transgenders. Ik beveel dan ook aan om het mogelijk te maken dat de transgender naar de ambtenaar van de burgerlijke stand gaat en daar meldt dat hij behoort tot het andere geslacht. De ABS moet dit dan overnemen en wijzigen in de akten. Dit is dezelfde procedure als in Argentinië. Toch kan ik mij voorstellen dat de wilsbekwaamheid een belangrijk punt is. Daarvoor zou het mogelijk zijn een beveiligingsmogelijkheid in te bouwen in de wetgeving. Wat ik hiermee bedoel is dat de deskundige geen verklaring meer moet afgeven dat de transgender aan hem heeft verklaard dat hij behoort tot het andere geslacht, maar dat bijvoorbeeld een (zeer korte)wachtperiode kan worden ingebouwd. Een mogelijkheid is dat de transgender via DigId een aanvraag doet tot wijziging van de geslachtsvermelding. Vervolgens kan de transgender bijvoorbeeld een aantal dagen later naar de ABS om daar een wijziging te vragen. De ABS moet deze dan wijzigen. Dit is uiteraard slechts een idee. Een andere mogelijkheid is het moeilijker maken van het terugwijzigen van de geslachtsvermelding door bijvoorbeeld een rechterlijke beoordeling te verplichten, zoals dit in Argentinië ook ongeveer geldt.

Een vierde aanbeveling is het volledig loslaten van de leeftijdseis. Duidelijk is dat de transgenderidentiteit soms op heel jonge leeftijd al aanwezig is. Kinderen moeten nu toch wachten tot dat zij 16 jaar zijn voordat het mogelijk wordt een wijziging door te voeren. De vraag die hierbij ook komt kijken is of het kind volledig weet wat de wijziging van de vermelding zal betekenen voor het kind. Men is dus bang dat het kind de verkeerde keuze maakt. Gezien het feit dat de sterilisatie en aanpassingseis is vervallen en dat er een mogelijkheid is tot terug wijziging van de geslachtsvermelding, ben ik van mening dat de leeftijdsgrens dan ook losgelaten kan worden. Wellicht kan er wel toestemming door de ouders worden gegeven of is er een mogelijkheid van een deskundigen die 'test' bij jonge kinderen of zij deze keuze weloverwogen maken en daadwerkelijk behoren tot het andere geslacht. Er kan dan beter naar de individuele omstandigheden van betrokkenen worden gekeken, en kinderen hoeven dan niet jaren te wachten voordat zij officieel tot het andere geslacht behoren.

Ten slotte wil ik nog de korte opmerking plaatsen dat de privacy van de betrokkene gewaarborgd moet worden. Er moet rekening gehouden worden met het feit dat dit gevoelige informatie is. Wellicht kan hiervoor ook naar de situatie in Argentinië worden gekeken, zodat ook in Nederland alleen juridisch geautoriseerde personen toegang kunnen krijgen tot deze gegevens.

Het wetsvoorstel transgenders is concluderend een verdergaande verbetering, maar duidelijk is dat voor de volledige juridische erkenning van transgenders, de eindstreep in Nederland nog niet is gehaald.

Literatuurlijst

Aangehaalde literatuur en geraadpleegde literatuur

Boeken

Asser- De Boer 2010

Mr. C. Asser's *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. Personen – en Familierecht*, achttiende druk, bewerkt door Prof. Mr. J. de Boer, Deventer 2010

Gerritse 2012

H.A. Gerritse, *Praktijkgids Familie- en jeugdrecht*, Apeldoorn-Antwerpen: Maklu 2012

Gijs 2004

L. Gijs, *Seksuologie*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2004

Leenen e.a. 2011

H.J.J. Leenen e.a., *Handboek gezondheidsrecht deel I*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2011.

Legemaate e.a. 2010

J. Legemaate e.a., *Beroepenwetgeving Gezondheidszorg 2010/2011*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2010

McLean 2006

S.A.M. McLean, *First do no harm. Law, ethics and healthcare*, Hampshire England: Ashgate Publishing Limited 2006

Palazzani 2012

L. Palazzani, *Gender in philosophy and law* : Springer 2012

Probert 2011

R. Probert, *Family law in England and Wales*, Alphen aan den Rijn: Kluwer law international BV 2011

Van der Reijt e.a. 1976

F.A. van der Reijt e.a., *Transsexualiteit*, Zwolle: Tjeenk Willink 1976

Senaeve & Uytterhoeven 2008

P. Senaeve & K. Uytterhoeven, De rechtspositie van de transseksueel, commentaar op de wetten van 9 en 10 mei 2007 en van 15 mei 2007, Antwerpen: Intersentia 2008

Snijders e.a. 2011

H.J. Snijders e.a., *Nederlands Burgerlijk Procesrecht*, Deventer: Kluwer 2011

Swennen 2005

F. Swennen, *Personenrecht in kort bestek*, Antwerpen: Intersentia 2005

Sytsma 2006

S.E. Sytsma, *Ethics and Intersex*, Dordrecht: Springer 2006

Ten Have e.a. 2006

H.A.M.J. ten Have e.a., *Medische ethiek*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2006

Vat 2012

H. Vat, *Groene Serie Personen- en Familierecht, Toekomstige ontwikkelingen bij: Burgerlijk Wetboek Boek 1, Artikel 28 [Ander geslacht dan in geboorteakte]*, aant. 10, kluwer 2012

Vlaardingerbroek 2011

P. Vlaardingerbroek e.a., *Het hedendaagse personen en familierecht*, Deventer: Kluwer 2011

Tijdschriften

A.J.M. Nuytinck, 'Meer bescherming voor transgenders', *WPNR* 2011, p. 965-966.

A. Nuytinck, Volledige sekseneutraliteit in het personen- en familierecht: over erkennende vrouwen en barenden mannen, *AA*, vol. 59, nr. 1, p.8-10

J. D'Oliveira, 'Transen', *NJB* 2003, p. 1113 (afl. 22)

A.J.M. Nuytinck, 'De geboorteakte van een interseksuele of 'niet-geseksureerde' persoon', *AA*, vol. 56. Nr 9. p. 688.

C. Forder & M. Vonk, 'Kroniek personen en familierecht', *NJB* 2012, nr. 35. p.2464-2472

A. Leven, 'Twee visies op de rechtspraak van het EHRM over transseksualiteit', *Tijdschrift voor Genderstudies* 2006, p. 39-50

S. Keuzenkamp, 'Ik ben geen freak! Het leven van transgenders in Nederland', *Justitiële verkenningen*, 2013-5, p. 81-91

A.J. Kuiper, H. Asscheman & L.J.G. Gooren, ' Transseksualiteit.III. De tweede diagnostische fase: de real-life test,' *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1992;136: 1898-901

M.C. van Gestel & W.A. de Hondt, 'Van transseksualiteit naar transgenderisme in Europees perspectief,' *FJR* 2000, nr. 4. p. 70-74

G. Kindermans, 'Het oneigen lijf,' *De Psycholoog* februari 2012, p. 29-39.

Siddhant Narrain, Gender Identity, Citizenship and State Recognition, *Socio-Legal Review*, Vol. 8, Issue 2 (2012), p.106- 115.

Lisa Mottet, Modernizing State Vital Statistics Statutes and Policies to Ensure Accurate Gender Markers on Birth Certificates: A Good Government Approach to Recognizing the Lives of Transgender People, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 19, Issue 2 (2013), p.373-470.

G.A.Knott, Transsexual law unconstitutional: German federal constitutional courts demands reformation of law because of fundamental rights conflict, *54 Saint Louis Law Journal* (2010), p.997-1034.

Rapporten en andere publicaties

Rapport Human Rights Watch 2011

Rapport van Human Rights Watch Controlling Bodies, Denying Identities. Human Rights Violations against Trans People in the Netherlands, New York: 2011

Hoofdpijnen emancipatiebeleid: vrouwen- en homo-emancipatie 2011-2015

Hoofdpijnen emancipatiebeleid: vrouwen- en homo-emancipatie 2011-2015 / M. van Bijsterveldt-Vliegthart. - Den Haag : Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), 2011

Comité Raad van Europa 2010

Comité van Ministers van de Raad van Europa in Aanbeveling R(2010)5 van 31 maart 2010.

Raad van Europa 2010

Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa Resolutie 1728 (2010) van 29 april 2010.

Centrale Raad voor de Volksgezondheid 1980

Advies inzake het ontwerp van wet betreffende wijziging van de akte van geboorte van transsexuelen. Rijswijk: 1980.

Gezondheidsraad 1977

Commissie Transsexisme van de Gezondheidsraad, Interimadvies inzake Transsexisme, Rijswijk: 1977 (21 oktober 1977)

Raad van State

Advies van de afdeling van de Raad van State W03.12.0085/II van 4 mei 2012

M.A.A. van Trotsenburg en C.R. Smand, Advies vergoeding van zorg aan transseksuelen ten laste van de basisverzekering, februari 2007

(Sociaal Cultureel Planbureau)S. Keuzenkamp, Worden wie je bent, 17 november 2012

Motmans 2009

J. Motmans, Leven als transgender in België, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen. (via http://igvm-iefh.belgium.be/fr/binaries/34%20-%20Transgender_NL_tcm337-81093.pdf)

HM Courts & Tribunals Service 2004

Explanatory Leaflet, a guide for users Gender Recognition Act 2004. (update van april 2007) Te vinden via: <http://www.justice.gov.uk/downloads/tribunals/gender-recognition-panel/overseas-application-process/explanatory-leaflet-guide-for-users.pdf>

International Council on Human Rights Policy 2012

J. Westeson, Sexual Health and Human Rights in the European Region ICHRP 2012

European Parlement Directorate-General for internal policies 2010

C. Castagnoli, Transgenders persons' rights in the EU member states 2010. (Via <http://www.lgbt-ep.eu/wp-content/uploads/2010/07/NOTE-20100601-PE425.621-Transgender-Persons-Rights-in-the-EU-Member-States.pdf>)

Krantenartikelen

S. Warmerdam, 'transgenders voelen zich door Nederlandse overheid gedwongen tot sterilisatie', *De Volkskrant* 22 september 2011.

H. Pen, 'Als academicus blijft Justus Eisfeld toch een vrouw', *Het Parool* 5 oktober 2010.

M. Eftting, 'Bij wet veroordeeld tot onvruchtbaarheid', *De Volkskrant* 2 april 2013.

P. Bekkering, 'Argentijnse wet ook goed nieuws voor transgenders in Nederland' *De Volkskrant* 15 mei 2012.

Internetpublicatie

M. Vonk, 'Ouderschap na geslachtswijziging op de geboorteakte van man naar vrouw of andersom',
7 september 2013 via <http://machteldvonk.wordpress.com/2013/09/>

Rechtspraak

11 juli 2002 ECHR appl. No. 28957/95 Christine Goodwin v. The United Kingdom

11 juli 2002 ECHR appl. No. 25680/94 I. v. United Kingdom.

HR 15 september 1989, *NJ* 1990, 322

Rb. Leeuwarden 2 december 2009, *LJN* B02757

Hof Leeuwarden 23 december 2010, *LJN* BL8039

HR 30 maart 2007, *NJ* 2007, 609

Rb. Alkmaar 28 maart 2012, *LJN* BW5452.

Hof Arnhem 15 november 1967, *NJ* 1970, 107

HR 13 december 1973, *NJ* 1975, 130

HR 3 januari 1975, *NJ* 1975, 187.

Rb. Alkmaar 27 februari 1986, *NJ* 1987, 718.

Hof 's-Hertogenbosch 24 April 2007, *NJF* 2007, 450 BA 5428

België

Hof van Beroep te Antwerpen 27 april 1988, R.W. 1988-89, 614.

Duitsland

BVerfGE 11 oktober 1978, nr. BvR 16/72

BvR 3295/07

BvL 10/05.

Internetadressen

www.transgendernetwerk.nl

www.rijksoverheid.nl

www.coc.nl

www.transman.nl

www.geslachtswijziging.nl

www.overheid.nl

www.amnesty.nl

www.internetconsultatie.nl

<http://www.justice.gov.uk/tribunals/gender-recognition-panel>

<http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/press/bvg11-007en.html>

<http://www.equalityhumanrights.com>

<http://lexetius.com/PStG/22>

www.trouw.nl

<http://tonderzoek.wordpress.com>

www.cbs.nl

www.eerstekamer.nl

<http://www.transgenderasia.org/>

Kamerstukken en handelingen

Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 1-4

Kamerstukken II 1981/82, 17 297, nr. 3

Handelingen II 1984/85, 99

Handelingen I 2013/14, 13

Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 3

Kamerstukken II 2011/12, 33 351, nr. 4.

Kamerstukken I 2012/13, 33 351, B

Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 5

Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 6.

Kamerstukken II 2012/13, 33 351, nr. 7,

Kamerstukken I 2012/13, 33 032, A.

Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

Grondwet der Nederlanden

Wet van 21 december 2000, *stb.* 2001, 9.

Kamerstukken I 2013/14, 33 351, C

Handelingen II 2012/13, 69

Buitenland

Argentinië

Wet van 9 mei 2012 Identidad de genero, ley 26.743. Establécese el derecho a la identidad de género de las personas

België

De wet van 10 mei 2007, Belgisch Staatsblad 11 juli 2007, 37823.

Wet betreffende naam en voornamen van 15 mei 1987.

V.K.

The Gender Recognition Act 2004

Marriage (same sex couples) act 2013.

Duitsland

Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen. 10 september 1980 (Transsexuellengesetz vom 10. September 1980 (BGBl. I S. 1654))

Bundnis 90/ die Grüne 26 mei 2009.

German gender law draft explanatory memorandum